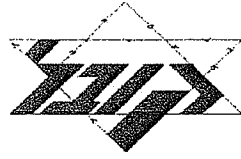

ארגון יוצאי קובל בישראל

דפי מידע

מס' 11

הוצאת ארגון יוצאי קובל בישראל

ו' אלול תשס"ד - 23 באוגוסט 2004,

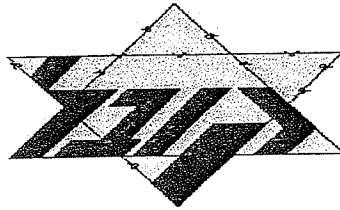
יום הזכרון הכללי, 62 שנה לטבח יהודי קובל

דפי מידע מס' 11

תוכן עניינים:

עמוד:

1	דבר המערכת
4	משפט רוצחי היהודים מקובל <ul style="list-style-type: none"> • כתב התביעה • תרגום: יוסף גולדמן • גזר הדין • תרגום: יוסף גולדמן, בני גבירצמן • קטעים הנמקות לגזר הדין • תרגום: בני גבירצמן
20	קשה לחיות עם זה - קטעי ראיון עם דורה גודיס-רופה
29	פעילות הנצחה עם מוסד "יד ושם": <ul style="list-style-type: none"> • סיור יוצאי קובל במוסד "יד ושם" • דפי מידע על פעילות הוועד להנצחת זכר השואה • הצעות מחקר בנושא שואת יהדות קובל • מכתבה של רות בקי
40	אין כאן אף יהודי - קטעי ראיון עם משה גיבריץ
46	מדריך העסקים של קובל 1929 מאת: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון
52	על דמויות שהכרתי מאת: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון
63	קצת גם לצחוק מאת: אלי מנדל, תרגם מיידיש ד"ר מרדכי זיו
68	יזכור לנפטרים דפי הנצחה: צבי רזניק ז"ל מנדל טורצ'ין ז"ל
76	על חברים שאינם <ul style="list-style-type: none"> • מוטל גוטמן י"ד • מאשה גרינבלט-היינוך ז"ל • דבורה קוצינסקי ז"ל • ברל גוטמן ז"ל כתבה: ציפי בלומברג לבית גוטמן כתב: אלי מנדל, תרגם מיידיש ד"ר מרדכי זיו כתב: אלי מנדל כתב: ד"ר מרדכי זיו
85	שוונות.

דבר המערכת

חוברת זו היא הרביעית בעריכת בני דור ההמשך של יוצאי קובל. הנושא המרכזי בחוברת זו הוא פרסום ראשון בעברית על מהלך המשפט נגד שניים מהפושעים הנאצים שפעלו בקובל. האיש שדאג לחומר להגיע מגרמניה הינו חברנו לוועד יוסף גולדמן שאף תירגם את כתב התביעה וגזר הדין. תודה מיוחדת לבני גבירצמן שאינו קובלאי ואף על פי כן נרתם לעזור לנו בחפץ לב בתרגומיו המשובחים מהשפה הגרמנית של הנמקות השופטים לגזר הדין.

במקביל לתאור של מהלך המשפט ניתנים קטעי ראיון עם דורה גודיס-רופה שעשתה את התקופה הנוראה המתוארת במשפט בעיר קובל. בהמשך שולבו קטעי ראיון עם משה גיברץ שהיה בעת המלחמה חייל בצבא האדום.

חברנו בן דור המייסדים, ד"ר מרדכי זיו, ממשיך בפעילותו המסורה, מפנה עבור מלאכת קודש זו את כל הזמן הנדרש ומתרגם לעברית מהשפות יידיש, פולנית ורוסית. בנוסף כותב מרדכי מזיכרונותיו הקשורים לחברים שאינם ועל בעלי העסקים ומשפחותיהם שהכיר על פי המזריך הפולני משנת 1929.

גם אליהו מנדל בכיר הקובלאים לא טומן ידו בצלחת ומספר הפעם סיפורים פולקלוריסטים מאלפים ויחודיים מהווי הקובלאי של שנות העשרים של המאה הקודמת.

מתוארים גם פרטים על שיתוף הפעולה הפורה עם מוסד "יד ושם" שכלל סיור מיוחד של חברי ארגון יוצאי קובל במוסד בירושלים.

מטרת דפי המידע היא עריכה ראשונית וסיכומים ראשוניים של החומר המגיע אלינו מהחברים, בנוסף לחומר ולנושאים חדשים שאנו מנסים לחשוף והכל כהכנה לאלבום-ספר קובל מעודכן. ספר קובל חדש שישלים את הספר המקורי ושיהיה יותר אישי וברוח התקופה הנוכחית ויתרכז גם בפרטים הי"לא ממלכתיים" אשר הוזנחו מעט בספר המקורי (ספר משנות החמישים של המאה הקודמת). ומאידך באלבום העתיד יעודכנו פרטים הנדרשים לדורות הבאים להבין את מה שקרה ואיפה זה קרה, פרטים שאולי היו שוליים לדור הראשון שאיבד את משפחתו הקרובה ביותר ועסק במלחמת הקיום היום-יומית ובהקמת גרעין משפחתי חדש.

בהזדמנויות שונות שאלנו את החברים הוותיקים למה "הוזנח" תיעוד ומחקר של ממש על קורות היהודים בקובל בתקופה האפלה - לאחר הכל משפחתם הקרובה ביותר הושמדה שם. והתשובה האחידה הייתה שהאנשים היו טרודים בשעתו בהקמת בית חדש ובאבל הפרטי שלהם.

לנו, בני הדור השני, אין יותר תרוצים. הכל פתוח בפנינו. אפשר עדיין לראיין את בני הדור הראשון, לקבל מהם מסמכים, תעודות וצילומים. הגבולות פתוחים - אוקראינה במרחק של שעתיים טיסה מהארץ. אינפורמציה אדירה ניתנת להשגה גם באמצעים האלקטרוניים. אנו מחוייבים להנציח למען דורות ההמשך. אבל מלאכת ההנצחה איטית ושוחקת ונעשת בידי מעטים ובזמנם החופשי.

אנו קוראים לבני דור שני ושלישי להרתם ולעזור לנו בכל צורה שהיא. לעזור לנו זה בסופו של דבר זה לעזור לכם ולבני דורות ההמשך של כלנו.

בהזדמנות זו אנו מתנצלים על השגיאות שנופלות פה ושם בעריכת החומר בעיקר עקב מצוקת כוח אדם. כמה מהקובלאים בני הדור הראשון מציינים בעקבות המידע שבחברות על אי-דיוקים מהותיים (יותר או פחות) שמצאו תוך כדי הקריאה. ישנם לפרקים גם סתירות בציון עובדות הנמסרות מפי המרואיינים. מאוחר יותר ימצא הזמן לבדוק ולהצליב ולאמת את המקורות המידע השונים. אנו מודים לכל המעירים והמאירים. נשמח לשמוע תגובות מהקוראים ולתקן את הנדרש.

חברי וועד קובל משתתפים בצער המשפחות על מותם של:

צבי רזניק ז"ל, יו"ר הוועד לשעבר במשך עשרות שנים.

מנדל טורצ'ין ז"ל, חבר הוועד במשך עשרות שנים.

כתבות לזכרם ניתנות בהמשך.

דבר המערכת - המשך

לקראת סגירת חוברת דפי מידע 11, הגיע פרק נוסף מהתרגום של בני גבירצמן להנמקות בית המשפט לגזר הדין של 2 הפושעים הנאציים.

קטע זה מצורף כאן ובהמשך, בנפרד מהפרק הכללי העוסק במשפט. בקטע זה שוטח הרוצח קאסנר את גירסתו על הרגעים האחרונים של היהודים: גברים נשים, זקנים, ילדים וטף העומדים בסמוך לבורות הרצח, ממש לפני שהם נזרקים לבור המוות.

קאסנר מודה שהיה נוכח במקום ומספר לבית המשפט סיפור המדהים בחוצפתו.
הקורא התמים נשאר פעור-פה, המום ולא מאמין שלאחר למעלה מ-20 שנה
לחיסול הנאצים מסתובב לו חופשי בין-הבריות ב"גרמניה האחרת"- רוצח בהמי,
חסר אנושיות, חסר כל חרטה.

להלן עדותו של רב-המרצחים:

על המסילה ליד גיא ההריגה, ניצבו שני קרונות מים, שמהם שתו היהודים והתרחצו. מסביב, בכל
מקום, ישבו יהודים. שני רבנים ניהלו טקסים דתיים. ד"ר פונק דיבר איתם ושאל אותם מדוע לא
ניסו להימלט ליער. הרבנים ענו, כי נוכח שנאת האוכלוסייה האוקראינית ליהודים, לא היה
לבריחה כזאת כל סיכוי להצלחה. (האוקראינים) היו שורפים אותם חיים, אם היו מוצאים אותם.
הוא, קסנר, הכיר את היהודים הנוכחים. הרבה מהם ניגשו אליו כדי להיפרד ממנו. הם אמרו לו
כי הם יודעים כי הם חייבים למות בגלל היהודים בול-סטריט, שעוררו את כל העולם נגד
הגרמנים. הוא, קסנר, לא חש כל אשמה במותם. בלב גיא ההריגה ניצב אדם לבוש בפראק עם
כינור. הוא הכיר איש זה היטב, כי קודם לכן הוא עבד אצלו בניקיון. היה זה מנצח בתזמורת
הרדיו של וורשה בשם יוסף. הוא ביקש רשות להיפרד אישית ממנו, מקסנר. גם יהודי זה אמר לו,
כי על כל מה שכאן מתרחש יש להודות לאלה שגרמו לכך שכל העולם יוצא נגד גרמניה. הוא הזכיר
בהקשר זה את רוזבלט ומורגנטאו (שר האוצר היהודי האמריקני). לאחר שהם לחצו ידיים, נטל
היהודי את הכינור שלו וניגן את "טראומריי" של שומאן ואת "אני מתפלל לאלת האהבה".
בסיימו, ניתץ את הכינור, שבר את הקשת ורמס אותם.

בית המשפט מסכם בהקשר לעדות זו של קסנר:

מתברר כי הנאשם קסנר דיבר כבר בחקירתו הראשונית על הכנר בפראק, ומלבד זאת הוא תיאר
אז בפירוט את הנסיבות שבהם הומתו היהודים. גם את הטענה שיהודים רבים נפרדו ממנו
ובעשותם זאת הכריזו, כי הם יודעים שאינו נושא בכל אשמה במותם ויותר מכך, שהם חייבים
למות בגלל יהודי וול-סטריט, הוא כבר העלה קודם לכן. כאן שם הנאשם בפי הקורבנות את
הסיסמה המצערת שבה השתמשה ההנהגה הנציונאליסטית בעצמה, כדי להצדיק את
מעשיה. סיסמה שבטוח לחלוטין כי היהודים לא האמינו בה. עד כמה התרחק קסנר כאן מהאמת
מתברר גם מכך, שהוא טוען כי הכנר מזכיר בגיא ההריגה את רוזבלט ומורגנטאו ובכלל לא
מתקבל על הדעת שהוא התיר לכנר להשמיע את תרועת האשכבה על ידי נגינת "אני מתפלל לאלת
האהבה", שהיתה אסורה אז בהשמעה. על הסיפור אודות קרונות המים שבהם הותר לקורבנות
להתרחץ ולהתרענן לפי הוצאתם להורג ועל הוידוי האחרון שניהלו הרבנים, מוטב היה לנאשם
אילו שתק לגמרי (ובכלל לא היה מעלה אותם).

בית המשפט משוכנע לחלוטין, כי הנאשם המציא בחופשיות את כל הסיפורים הנוגעים ללב
הללו על מנת לכסות באמצעותם על האירועים שהתרחשו באמת, כדי שייראו באור רך יותר
ולגרום (לבית המשפט) להאמין, כי אפילו היהודים לא ראו בו אחראי או אחד מהאחראים
להמתות ההמוניות.

משפט רוצחי היהודים מקובל

• כתב האשמה (הזמנה לעדות) / תרגום יוסף גולדמן

• גזר הדין / תרגום יוסף גולדמן ובני גבירצמן

• נימוקים / תרגום בני גבירצמן

כמעט 40 שנה עברו מפתיחת המשפט שנערך באולדנברג שבגרמניה המערבית (לשעבר), לשני הפושעים הנאצים שרבות נכתב עליהם בספר קובל. ידוע כי קיימים למעלה מ-30 כרכי עדות במשפט זה.

אנו, בני הדור השני, ניסינו להתחקות אחר מהלך המשפט בתקווה להבין מעט יותר מה שקרה באותם ימים נוראיים בו נרצחו בני משפחתנו שנשארו בקובל - סבים, סבתות, דודים, דודות, ילדים ועוללים בני יומם.

התחלת הפעילות לא הייתה מעודדת. החומר הקיים ב"יד ושם" מצומצם ביותר ואף המעט שקיים, נאסר לשכפול ע"י ארכיון המוצא בגרמניה...

למזלנו בא לעזרתנו חברנו לוועד, בן הדור הראשון, יוסף גולדמן, שהוא עצמו ניצול ופליט מציפּרני הנאצים. יוסף פנה לחבר מברלין אשר צילם עבורנו את נימוקי גזר הדין, כ-170 עמודים כתובים בגרמנית. מאוחר יותר, אף טרח אותו חבר גרמני להדפיס מחדש דפים שלא היו קריאים, מצילום החומר האורגינלי.

תרגום החומר הרב המצוי בנימוקי בית המשפט נעשה בעצם ימים אלו ע"י בני גבירצמן, שאף כי אינו בן ליוצא קובל, נרתם בדבקות ובמסירות הראוייה לכל הערכה, לביצוע עבודת תרגום כה מסובכת ומורכבת.

במקביל ראינו את חברתנו דורה גודיס-רופה, שהייתה בקובל עד לאחר חיסול יהודי הגטו שב"חולות". מאחרוני היהודים ששרדו בקובל, היא ברחת והסתתרה בכפר סמוך ומדי פעם, לאחר מכן, חזרה "לביקור" בעיר הריקה מיהודים.

אנו מודים שוב ושוב לחברנו היקרים יוסף גולדמן ודורה גודיס על עזרתם ושיתוף הפעולה.

ותודה אישית לבן משפחתי היקר, הנאמן והמסור בני גבירצמן, לשעבר עיתונאי ב"ידיעות אחרונות", על אין ספור השעות שהשקיע בתרגום ובפיענוח הניסוח המשפטי והמסורבל של בית המשפט הגרמני. ועדיין העבודה לא הושלמה...

(צבי רוז, 8.2004)

כתב התביעה / תרגום: יוסף גולדמן

הגהה והשלמה: ענבר רוז

כתב התביעה המופיע כאן, תורגם מהגירסה האנגלית שהיתה מצורפת להזמנת העדים אל בית המשפט באולדנבורג שבגרמניה. הוא נשלח ארצה ב-18.6.1965.

התביעה היא נגד:

1. הקומיסר האזורי בעבר של קובל, עכשיו מנהל מחסן, אריך קאסנר, יליד 6.11.1912 בברסלאו. מתגורר עכשיו בקלופנבורג בבית עירוני. בעל נתינות גרמנית. כרגע נתון במעצר לצורך חקירה.
2. מפקד המשטרה בעבר של קובל, פריץ מנטיי, יליד 15.3.1898 בויספיץ, מחוז ברנבורג/זלה. מתגורר במחוז זוף הופן ברח' וויזמנסדורף 51, כרגע נתון במעצר לצורך חקירה. שניהם עצורים לצורך חקירה בגין רצח.

א.נ.

נגד הנ"ל הוגש ב- 3.8.1964 כתב תביעה לבית המשפט באולדנבורג. הדיון בתביעה העיקרית נפתח בבית המשפט של מושבעים באולדנבורג. הנתבעים מואשמים בביצוע רצח של בני אדם בקובל /אוקראינה ובסביבתה בשנים 1942-43. לפעמים הם פעלו יחדיו, אך תמיד זה היה כתוצאה מתאווה חולנית לרצח או ממניעים המבוססים על אכזריות.

הנאשם קאסנר, מואשם בנוסף, שנתן פקודות במזיד מכוח סמכותו על הנאשם מנטיי לבצע מעשים אלו. ייאמר שהנאשם מנטיי סייע במודע למעשים אלו. המדובר במקרים הבאים:

הנתבע קאסנר שימש בתפקיד קומיסר אזורי בקובל והיה שותף לביצוע ההוראות של השלטונות הנציונאלסוציאליסטיים לחיסול היהודים מסיבות גזעניות. למעשה השמיד לפחות 11000 יהודים ב גטאות, כאשר לקח חלק בריכוז יהודים, באירגון אמצעי תחבורה להובלת היהודים למקום הרצח ובפיקוח על הוצאתם להורג.

קאסנר הורה למנטיי לירות למוות בשני יהודים בשם Twerski (טברסקי) ו- Abruch (אברוך) מכיוון שתוכן דבריהם לא מצא חן בעיניו, כי השמיעו הערות ביקורתיות על ההשמדה המתוכננת של הגרמנים. קאסנר עצמו ירה למוות באנשים הבאים:

1. מנהל התעשייה Kagan (קגן) מקובל, במאיוני 1942
2. לפחות 10 אנשים, ביולי 1942, שהיו כפי שטוענים בקשרים עם הרוסים ושהיו ברשותם כמוסות רעל.
3. חברי המועצה (היודנראט) ושומרי הסדר היהודים, בערך בסוף קיץ 1942.
4. היהודים Dr. Herz (ד"ר הרץ) ו-Langwehr (לנגוהר), בערך בקיץ 1942.
5. היהודי Jakob Isaak (יעקב יצחק) וחתנו של היהודי Kartoffel (קרטופל).
6. יהודי אחד שחזר מהעבודה והחביא חפץ כלשהו תחת חולצתו.
7. שני בחורים יהודים צעירים, שאחד מהם החביא תרנגולת.
8. היהודי Sziepe Schipmann (שלמה שיפמן?).
9. היהודי Kartoffel (קרטופל), בשומו מהעבודה.
10. מנהל העבודה היהודי Burstein (בורשטיין).
11. היהודי Gumulka (גומולקה).
12. עובד יהודי שנורה דרך טלאי הכוכב היהודי (מגן הדוד) הצהוב שלגופו.

הנאשם מנטיי השתתף בפעולת ההשמדה ההמונית מתוך הוראות שקיבל מהממונה עליו, Hauptmann Rapp (סרן רפ). מנטיי שמר על הגטו ועל היהודים בשעת הובלתם למקום השמדתם, חיפש אחר יהודים מתחבאים המיועדים להשמדה, שמר עליהם בעת מעצרים עד להוצאתם להורג, ולפעמים גם לקח חלק בהשמדה ההמונית עצמה.

אחרי שהיהודים קובצו, בדיוק לפני ההוצאה ההמונית הראשונה להורג, ב-3.6.1942, הוא ירה למוות ברבי Zwierski (טברסקי) ובמורה היהודי Abruch (אברוך).

הנאשם מנטיי עצמו ירה למוות באנשים במקרים הבאים:

1. צעיר אוקראיני שמשך אותו למטה מעגלה עמוסה בחציר, בתחילת יוני 1942.
2. אוקראיני שישב על עגלת איכרים, ביוני 1942.
3. אסיר רוסי במגרש המיסדרים של המיליציה (משמר העם), בסוף 1942.
4. יהודיה עם שני ילדיה גם במגרש המיסדרים של המיליציה, בפברואר 1943.
5. יהודי בן 17 במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
6. קבוצה של 8 יהודים במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
7. אישה יהודיה בשם Zaijac (זייק?) במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.

8. קבוצה של 14-15 יהודים מ-Lubitow (לוברטוב?), במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
9. אישה יהודיה, Manja Kagan (מניה קגן), שהייתה עובדת זמנית במחנה המיליציה וכן שתי ילדות יהודיות, ב-1943.
10. שני יהודים שהובאו לפני המיליציה, בחצר המיליציה, בשנת 1943.
11. סנדלר יהודי במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
12. יהודיה בשם Binah Rojter (בינה רויטר), במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
13. ילדה יהודיה מ-Wolko (וולקי), במגרש המיסדרים של המיליציה, ב-1943.
14. איש כמורה ממוצא גרמני ועוד 14-15 אנשים שהייתה להם כוונה ללכת לכנסייה ביום ראשון בשנת 1943.
15. חמישה רוסים, שבויי מלחמה, כנראה ב-1943.

מעשים אלו הם סיבות לעונשים תחת סעיף 211 (במתכונת הישנה והחדשה) של ספר החוקים הגרמני, וסעיפים 47,48,49,74 של ספר החוקים הגרמני. ציטוט סעיפי החוק הגרמני כדלקמן (הערה לתרגום: התרגום חופשי בלבד):

סעיף 211 (מתכונת ישנה)

ההורג במזיד בני אדם אשם ברצח, אם הרצח בוצע בכוונה תחילה, ועונשו הוא מוות.

סעיף 211 (מתכונת חדשה)

1. הרוצח צריך להיות מוענש במאסר עולם אם הביע חרטה.
2. רצח מוגדר כהריגת בן אדם מתוך תאוה חולנית להרוג, מתוך תאוות מין, תאוה או מניע בסיסי אחר ועל מנת לאפשר או להסתיר עבירה אחרת.

סעיף 47 (מתכונת משותפת)

אם מספר אנשים מתקבצים לבצע עבירה, כל אחד צריך להיות מואשם כיחיד.

סעיף 48 (הסתה)

1. הענקת מתנה, או הבטחה, או איום, או שימוש לרעה בסמכות, או כוח באופן מכוון הגורם לעידוד טעות, או אמצעים אחרים המשפיעים על האחר לבצע פעולה בת עונשין, תילקח בחשבון בעת הענישה כפעולת הסתה.
2. החוק ייקח בחשבון ענישה על פעולת הסתה כעבירה שנעשתה ביודעין.

סעיף 49 (שותפות לדבר עבירה)

1. מי שמסייע במודע לעבירה בת עונשין, עבירה קטנה או גדולה, ייענש כשותף לדבר עבירה.
  2. העונש למשתף פעולה בעבירה נקבע בחוק כשותף לדבר עבירה במודע. העונש יכול להיות מופחת לפי העקרונות המומלצים לענישה.
- סעיף 74 (ענישה למספר עבירות שבוצעו בנפרד)**
1. מספר פעולות הגורמות למספר קטן או גדול של פשעים, או ביצוע בפועל של אותם פשעים קטנים או גדולים שהם בני ענישה, יידונו וייענשו בענישה מצטברת, המכילה הגדלה והכבדה של העונש על מעשה המוגדר כפשע בודד.
  2. אם מעורבות בעבירה כמה צורות של כליאה, הצורה הקשה ביותר מביניהן תילקח בחשבון.
  3. זמן הענישה המצטברת לא חייב להגיע לסכום הכללי של הענישות על העבירות הבודדות.

אני מזמן את העדים הרשומים מטה למתן עדות ולאשר רישמית באיזה יום ובאיזו דרך תבוצע העדות:

1. מיכאל בבצ'וק, מהנדס חשמל, חיפה צה"ל 1.
2. סופיה ברונשטיין, קרית ים, גולומב 25.
3. דורה גודיס, בני ברק, חברון 21.
4. בבה מנז'ה, תל אביב, ויצמן 13.
5. סימה פנטורין, תל אביב, ביכורי העיתים 1.
6. אשר פרס, נתניה, מקדונלד 12.
7. יהושע פוצ'טר, יפו תל אביב, שיכון צאלון 31.
8. מיכאל פומרנץ, נהריה, טרומפלדור 261/8.
9. בן ציון שר, כפר סבא, שיכון עלייה.

המשפט יתנהל לפני חבר מושבעים גדול, באולדנבורג, בין התאריכים 21.10.65-23.8.65. העדים הנ"ל זומנו להופיע בו בין בתאריכים 18.10.65-23.9.65. התאריך המדויק להופעתו של כל עד יצוין ברישומי המשפט. עקב השימוע הקרוב מתבקשת תשובתכם הדרושה על החתום: ד"ר שטיינבורן.

(אישור נוטריוני, כי התרגום לאנגלית מדויק).

תרגום גזר הדין:

יוסף גולדמן, בני גבירצמן

- 2 Ks 1/64 -

בשם העם!

גזר דין

בכתב האישום נגד

1. הקומיסר המחוזי לשעבר בקובל, כיום מנהל המחסן אריך קאסנר, יליד ה-6.11.1912 בברסלאו, המתגורר בבית של העיריה בקלופנבורג.
  2. ראש הזינדרמריה, רב השוטרים, לשעבר פריץ מנטיי, יליד ה-15.5.1898 בוויספיץ, מחוז ברנבורג/זאלה, המתגורר בוידמאנסדורף מס' 51, מחוז זונטהופן
- השניים נמצאים כרגע במעצר לצרכי חקירה בבית המעצר באולדנבורג (אולדב) – באשמת רצח.

הסניגוריה: עורך הדין ד"ר רויטר, 29 אולדנבורג (אולדב) לנאשם מס' 1,
עו"ד וולף מנורדנהם 289, לנאשם מס' 2.

המושבעים בישיבת חבר המושבעים בבית המשפט המחוזי באולדנבורג (אולדב) בישיבתו מה-18 בספטמבר 1966, שבה השתתפו:
מנהל בית המשפט המחוזי ליבן כיושב ראש
יועץ משרד המשפטים בוניס
יועץ בית המשפט המחוזי ד"ר ריכלי כשופט משני נוסף.

1. מנצח תזמורת אדולף בולטמאן, נורדנהאם.
2. חקלאי קרל שמרינג, אלמסנהאוזן.
3. אמרכל ראשי ומפקח-על קורט משטר, וילהלמסאפן.
4. חקלאי פרידריך קלאוסן, אולדנבורג.
5. פקיד שכיר, ווילי קאספרה, אולדנבורג.

6. מהנדס היקו דואין, קלפומנבורג.

כמושבעים.

הפרקליט הבכיר, תובע כללי ראשי וויסטינג
פקיד המימשל דריגר
כממונים מטעם פרקליטות המדינה.

עורך הדין ד"ר רויטר, פרקליט הנתבע מס' 1.
עורך הדין וולף, פרקליט הנתבע מס' 2.
כסגורים.

הפקיד המשפטי קלר
כאחראי לרישום הנתונים ולמיסמכי מקור שנמצאו כחוקיים.

מאשרים כי:

פרט לאישומים שבהם נמצאו זכאים, נדונו:

הנאשם קאסנר, בגלל רצח המוני של לפחות 6000 איש במקרה אחד ואנשים נוספים בשלושה עשר
מקרים אחרים
והנאשם מנטי, בגלל רצח בשלושה מקרים

כל אחד מהם

למאסר עולם

שני הנאשמים איבדו את ההכרה בזכויות האזרח שלהם לכל החיים.

שני הנאשמים חייבים בתשלום הוצאות המשפט, לגבי המקרים שבהם הורשעו. לגבי שאר
המקרים תישא המדינה בהוצאות.

ההנמקות לגזר הדין, קטעים נבחרים בלבד

תרגום: בני גבירצמן

הנאשם קאסנר, יליד ברסלאו, שם למד בבית הספר היסודי והתיכון, רצה להיות מפקח על גידול בעלי חיים. משום כך החל לעבוד כחניך בלישכת החקלאות של שלזיה התחתית בברסלאו. בתקופת לימודיו זו עבד במיתקנים באובלאו וצ'צניץ והיה צריך גם לשמוע שיעורים של מרצים מהפקולטה לחקלאות באוניברסיטת ברסלאו, שנועדו להתקיים בצ'צניץ. לאחר תקופת לימודים של שנתיים וחצי, הפסיק את לימודיו, כי סיכויי העבודה שלו בתחום הזה לא היו טובים. הוא הגדיר את עצמו כעובד מזדמן ותקופה מסויימת היה מובטל. לאחר מכן נעשה למשך כשנה שומר לילה במשטרה העירונית של אוהלאו. הוא גם התנדב לעבוד שנה בשירות העבודה. ב-1 באפריל 1934 הוא הגייס לצבא הרייך דאז ושירת שנה וחצי.

כבר ב-1 בספטמבר 1931 הצטרף הנאשם כחבר למפלגה הנאצית. זמן קצר לאחר מכן נעשה גם חבר בס.א. (פלוגות הסער הנאציות). לאחר תקופת השתלמות, הגיע באוקטובר 1936 לעיריה פוגלסאנג באורדנבורג ולאחר שנה נעשה לראש סניף המפלגה (הנאצית) שם. עד תחילת מלחמת העולם השנייה, הוא השתייך לצוות עובדי המטה (המפלגה) המקומי. באורדנבורג הוא השתתף באימונים צבאיים. בתחילת המלחמה היה טוראי.

עם תחילת המערכה ברוסיה (הכוונה לפלישה הנאצית לברית המועצות ב-22 ביוני 1941), נשלח מזרחה, כאיש הדיוויזיה ה-113. בעת המיתקפה על קייב, בספטמבר 1941, נשלח לברלין, שם סופח ל"מפקדת מיבצע P", שהפכה למיניסטריון הרייך לענייני המזרח, בניהולו של רוזנברג (אחד מבכירי המפלגה הנאצית). מברלין הועבר אל מושל המחוז והנציב הממונה על ביטחון הרייך בברסלאו. מכאן הוא מונה לנציב המקומי של פאבלובסק (שבאוקראינה) תחת פיקודו של הנציב הכללי לאיזור וורונייז' וממלא מקומו של מפקד המחוז צימרמן, אך מכל אלה לא יצא מאומה, כי ההתקדמות בחזית נעצרה. הנאשם הוצב אז בנציבות הרייך אוקראינה ובסוף מרץ 1942 בא לעבוד בנציבות המחוז בקובל, שם שימש היועץ הממשלתי ארנו קמפף כנציב המחוז.

קאסנר עבד שם בתחילה אצל הממונה על התברואה, אך עד מהרה קיבל מקמפף הוראה להקים בתי מלאכה שבהם יעבדו אנשי מקצוע יהודיים. הוא הקים אותם בבית ספר עממי פולני עירוני לשעבר, בית הספר מושיצקי. בבתי מלאכה אלה עבדו, לפי דבריו של קאסנר, 500 עד 600 בעלי מלאכה יהודים נבחרים, במקצועם, עבור שלטונות הכיבוש. את הקמת בתי המלאכה והפעלתם ביצע קאסנר עצמאית, ללא תלות בנציב הכללי...

...היועץ הממשלתי ארנו קמפף שימש כנציב המחוז בקובל... עד סוף מאי או תחילת יוני 1942. אז נסע לחופשה אל משפחתו בוורמס ושם נעצר. בית המשפט המיוחד בלוצק/רובנו מצא אותו ב-2 בספטמבר 1942 אשם במעילה קשה באימון, ובמקביל בלקיחת שוחד ושבעות שקר. הוא נדון לשלילת כל זכויותיו האזרחיות לכל חייו וכאוייב הציבור נדון למוות. הוא הוצא להורג ב-12 בספטמבר 1942 בפוזן.

כאשר יצא קמפף לחופשתו, כבר היה קאסנר מועסק זה זמן מה בנציבות המחוז. כאשר נכנס (קאסנר) לתפקידו (בקובל), כנראה בסוף מרץ 1942, עדיין לא חיו היהודים בקובל בגטו סגור. הם יכלו לנוע בחופשיות בעיר, אבל תנועתם הוגבלה על ידי עוצר בשעות מסויימות, והם חוייבו לשאת סימן היכר. בתחילה – סרט עם ציור מגן דוד על הזרוע. אחרי כן טלאי צהוב בצורת עיגול, על החזה ועל הגב. הם היו נלקחים לעבודת כפייה והבתים שלהם סומנו בכרזות צהובות. בנוסף הוטלו עליהם מיסים שונים.

באביב 1942, כנראה בין סוף מרץ לתחילת מאי, ניתנה הוראה, בהתאם להנחיות לפתרון בעיית היהודים ב"מפה החומה", להפוך שני רובעים של העיר לגיטאות. התושבים האוקראינים והפולניים ברובעים אלה צוו לעוזבם ובמאי הוכנסו אליהם יהודי קובל, אם עדיין לא התגוררו ברובעים אלה.

אחד הגיטאות נמצא בעיר העתיקה, באיזור שכבר היה מאוכלס קודם לכן בעיקר ביהודים. הגיטו השני, הקטן יותר, נמצא בעיר החדשה, בין מסילת הברזל לדרך וורשה. לא ברור כמה זמן נמשכה

הכנת הגיטאות הללו. כפי הנראה הם לא הוקמו יחדיו, אלא בזה אחר זה. נראה גם שהפעלת הגיטאות נמשכה זמן רב, וכללה גם העברה של יהודים מגיטו לגיטו. שני הגיטאות הוקפו בחומה מייד עם הקמתם או זמן מה לאחר מכן. החומה היתה מורכבת מגדר עץ שבראשה תיל דוקרני. ליהודים הותר להיכנס לגיטו או לצאת ממנו רק דרך שערים, שבהם ניצבו זינדרמים גרמניים. לאחר מכן הועברה ההשגחה על הגיטאות לאוקראינים, אנשי המיליציה שמפקדה היה הנאשם מנטיי. הזינדרמריה הגרמנית הסתפקה בעיקבות זאת בבקרה על המיליציה האוקראינית ורק מדי פעם ביצעה פעולות עונשין בתוך הגיטו.

על פי ההנחיות לבעיה היהודית, נוהלו הגיטאות על ידי שלטון עצמי יהודי של מועצה יהודית (יודנראט) ושירות (אירגון משטרת) יהודי לשמירת הסדר, שנמצאו שניהם תחת השגחת הממונים הגרמניים ופעלו לפי הוראותיהם. היודנראט היה כפוף למינהלה האזורית ודאג למילוי הוראותיה. תפקידיו באותה עת היו להעמיד לרשות המפקדה הגרמנית בקובל כוח אדם יהודי לעבודה, לגבות את המיסים שהוטלו על ידי השלטונות הגרמניים, לבצע משימות עבור המינהלה האזורית הגרמנית ולשמור על ההתנהגות (הסדר הציבורי) בגיטו. לביצוע כל אלה עמד לרשות היודנראט האירגון לשמירת הסדר (המשטרה היהודית). אירגון זה נועד לדאוג לשקט וסדר בין יושבי הגיטו. אנשי המשטרה היהודית, שלא הופקד בידיהם כל נשק חם, ניצבו בשערי הגיטו, מצידם הפנימי.

... באמצע יוני 1941 פירט ראש משטרת הביטחון והס.ד., ריינארד היידריך, לפני מפקדי עוצבות המיבצע ויחידות המיבצע, את הפעילות המוטלת עליהם. מלבד התפקיד לשמור על בטחון העורף, בעיקבות התקדמות הכוחות הצבאיים, ומלבד הצורך בהשגת מודיעין, הוטל עליהם התפקיד המיוחד לדאוג למילוי הצורך הבסיסי הסודי של הרייך, שניתן לו הכינוי "לטפל במיוחד באויב הפוטנציאלי", ואשר הובן כי הוא כולל המתת כל היהודים, העסקנים הקומוניסטיים ואחרים. כדי למלא את משימתם ולחסל את כל היהודים, השתמשו עוצבות המיבצע ויחידות המיבצע שלהן במספר גדול של בני עמים אחרים [אוקראינים, ליטאים, לטביים] ובכל יחידות המשטרה העירונית שנמצאו באזוריהן.

... בתחילת יוני 1942, כנראה בין ה-3 ל-6 ביוני 1942, הומתו ביריה, בשוחות שמצפון לעיר, כל היהודים בגטו של העיר העתיקה שלא הצליחו לברוח עד אז. לגבי תקופת זמן זו שוררת הסכמה בין שני הנאשמים בהצהרות שמסרו, כי מדובר בתחילת יוני 1942 וכן הצהרותיהם של העדים ד"ר **לנינג, קרויטלה וגרלוף**, שלפי עדויותיהם התרחש אירוע הירי הזה בין ה-31 במאי ל-7 ביוני 1942. קורבנות האקציה הזאת, פרט לבודדים שהצליחו להתחבא ולהימלט, היו לא רק תושבי הגיטו בעיר העתיקה, אלא גם כל חברי היודנראט, פרט לנשיא היודנראט **פומרנץ** ואנשי המשטרה היהודית. פומרנץ שימש (לאחר מכן) כעד במשפט הפלילי נגד נציב המחוז קמפף. גורלו לאחר מכן אינו ידוע.

מספר הקורבנות הגיע לפחות ל-5000 יהודים, גברים, נשים וילדים. קיימת אפשרות סבירה מאוד, שמספר זה גבוה בהרבה. הנאשם (קאסנו) דיבר בחקירתו ב-13 בפברואר 1963, שלושה ימים לאחר מעצרו, על 7000-8000 הרוגים באותה אקציה של תחילת חודש יוני. לאחר מכן הוא הפחית את המספר הזה ואמר כי רק ביחד עם מספר היהודים שנרצחו לאחר האקציה, הגיע מספר היהודים שנורו ל-7500. לאחר האקציה הראשונה, נרצחו בגטו של העיר החדשה עוד 2500 יהודים, שנחשבו לכוח עבודה ולכן נשארו בחיים עד אז. אם אכן מספר זה נכון, הרי שבאקציה הראשונה נרצחו רק 5000 יהודים בימים הראשונים של חודש יוני. לפי עדותו של ד"ר לנינג, דובר לאחר האקציה על הריגתם של 8600 יהודים. העד קרויטלה ציין בזימונו מספר של 15000 עד 16000 (הרוגים יהודיים), לאחר ששוחח עם אנשי המשטרה בלוצק, שרצו ליטול חלק באירוע הירי. נוכח ההבדלים במספרים, קובע בית המשפט, כי המספר שצויין לאחרונה על ידי הנאשמים, 5000, הוא המספר הנמוך ביותר האפשרי.

... מי שניהל את ההוצאה להורג ההמונית בקובל, ומי היו היחידות החיצוניות שהשתתפו במעשה, לא ניתן היה להבהיר.

הנאשם קאסנו טוען, כי מי שהיה אז ראש השירות הקרימינלי של הרייך, **נבה**, ומפקד משטרת הביטחון, ד"ר **פיץ**, ניהלו את האקציה. בבוקר הראשון של האקציה וביום שלפניו, נמצא בקובל גם האוברגרופנפיהרר (גנרל) של הס.ס. **אוהלנדורף**, תחת השם **שטיינהארדט**. נבה ארב עם יחידת מיבצע בטוריאק (Tunjak) (אחד מפרברי העיר?) שם נמצאה גם יחידה צבאית מסי' 22 בפיקודו של אחד, **אוברסט (רב סרן) מאנדל**.

יחידת המיבצע בטוריאק פעלה בשיתוף הדוק עם מטה הס.ד. בוייטליטש. מיוני עד ספטמבר 1942 היה נבה תמיד בסביבה. ביולי 1942 הוא זימן את הנאשם לטוריאק, לאחר שנודע לו כי הפרטיזונים בגטו הרכיבו מכונית ירייה. ביחד עם נבה, הוא התגבר על הפרטיזונים הללו והרגם. המידע על כך שנבה ניהל את האקציה הראשונה בקובל, וכי גם אוהלנדורף נמצא שם בבוקר האקציה וביום שלפניו, אינו זוכה כלל באמון בית המשפט.

... נוכח עובדות אלה השתכנע בית המשפט, כי נבה לא יכול היה באותם ימים של יוני 1942 להיות נוכח בהריגתם ביריה של יהודי קובל, בנוסף לכך שהעיר לא היתה אף פעם בתחום מחוזו. גם מפקד עוצבת המיבצע D, ס.ס. אוברגרופנפיהרר אוהלנדורף, לא נמצא אז בקובל...
... בית המשפט משוכנע, כי הנאשם קאסנר המציא את נוכחותם של נבה ואוהלנדורף ברצח היהודים ביריה בקובל, כי חשב שפעילותו ברצח היהודים תיראה באור נוח יותר, אם אישים ברמתם של נבה ואוהלנדורף אירגנו וניהלו זאת. מאחר שנבה ואוהלנדורף כבר מתו, מתבקשת המסקנה, כי קאסנר, כאשר נחקר, ניסה לעוות את הנתונים ההיסטוריים וחשב שיוכל להטיל על שיכמס את כובד האשמה הברורה שלו בפשע. מלבד זאת, בתחילה גם לא טען קאסנר כלל, כי נבה ואוהלנדורף היו בקובל. הוא דיבר רק על שטיינהארדט, עימו ניהל שיחה, מבלי לציין, כי היה זה רק שם כיסוי (להסתרת זהותו האמיתית של אוהלנדורף).

אפשר לומר בביטחון, שלצורך ההוצאה להורג ההמונית ביריה הגיעה לקובל יחידה מבחוף. כך אומר לא רק קאסנר, שגירסותיו בעניין היחידה הזו התחלפו פעמים רבות. בחקירותיו הראשונות עדיין טען, כי היחידה של ה.ס. שהגיעה מבחוף מנתה שישה אנשים [טורקמנים] שהיו לבושים חליפות גומי שחורות, כפפות שחורות ומסיכות שחורות. הם היו בפיקודו של קצין ביטחון צרפתי לשעבר והם ביצעו את הירי. (לדבריו) בשלושת ימי ההרג הם הגיעו לקובל בכל בוקר בטיסה (מטוס קל מדגם) "פיזלר-שטורד", ולקראת ערב חזרו מהעיר בטיסה. לאחר זמן מסר קאסנר בחקירה, כי האקציה בוצעה על ידי יחידה של מאה שוטרים מרובנו, בפיקודו של האופטמן (סרן) הזינדרמריה בוד, תחת מטריות (בגיבוי) יחידת המיליציה האוקראינית של קובל. לאחר מכן הוא טען, כי היחידה של מאה השוטרים לא היתה מרובנו, אלא מלוצק. הוא גם לא יכול היה לאמת את טענתו, כי בעת האקציה הותקף מפקד היחידה ונהרג על ידי יהודי שהחזיק תער. לדברי העד קרויטל, שהיה אז חובש צבאי בלוצק ולאחר מכן כתב יומן על רשמיו משם, סיפרו לו אנשים ממשטרת לוצק, כי הם ביצעו את הירי בקובל.

הטענה שגם אנשי הזינדרמריה הגרמנית שהיתה מוצבת בקובל, או המיליציה האוקראינית, השתתפו בירי, לא הוכחה. שני הנאשמים מכחישים זאת. עדים שיוכלו לאושש טענה זאת אינם נמצא.

בין אמצע מאי 1942 לסופו, חולקו מחדש היהודים בשני הגיטאות (של קובל) בפקודת שלטונות הכיבוש. יהודים שעבדו בשביל השירותים הגרמניים והיו כוח עבודה שאי אפשר לוותר עליו, הועברו לגטו בעיר החדשה. יהודים שלא עבדו, ובעיני השליטים דאז לא היה בהם שימוש, הועברו לגטו בעיר הישנה. החלוקה היתה דרושה, כי באותה נקודת זמן הוחלט להרוג את היהודים, אבל בתחילה רק את אלה שלא היו דרושים (לעבודה). לגבי היהודים האחרים, העובדים, נדחתה ההחלטה (להורגם), מסיבות כלכליות.

כמומחה של נציבות המחוז, נכח קאסנר בחלוקת היהודים (לשני הגיטאות), וגם אם לא כבעל זכות ההחלטה היחידה, בכל זאת היתה לו לפחות השפעה בהכרעה מי רשאי להישאר לגור בעיר החדשה, או לעבור להתגורר בה. הוא היה גם צריך להכריע, או לפחות להשתתף בהכרעה, אילו יהודים הוא יחזיק בשביל בתי המלאכה שהוקמו למענו ולאילו שירותים גרמניים בקובל, שעד אז העסיקו יהודים, ימשיכו לספק כוח עזר יהודי. אליו פנו השירותים הגרמניים בקובל, בטענות נגד העובדה שבעיקבות החלוקה המחודשת של היהודים בין הגיטאות, הם נותרו לפתע ללא עובדים. כך הלך ד"ר ייגר, הרופא הראשי של בית החולים הצבאי המישיני בקובל, אל הנאשם קאסנר וביקש ממנו להמשיך לשלוח לבית החולים שלו שבעה או שמונה (אנשי) כוח עזר יהודיים. קאסנר נטל מד"ר ייגר בהסתהיגות את הרשימה של היהודים והיהודיות שביקש לשחרר למענו, מבלי להפנות אותו לגוף אחר. הוא התבונן ברשימה שנמסרה לו, הסתפק בהערה שהוא, ד"ר ייגר, יש לו יחסים טובים עם הלבונטית היהודייה, והתנהג בהתאם (מהנאמר כאן לא ברור מי התנהג בהתאם והאם הבקשה של הרופא אושרה או לא). במקרים שבהם העלתה בדיקה כי אי אפשר עדיין לוותר על כוח העבודה היהודי, הוציאה הרשות האזרחית אישורי עבודה (לעובדים היהודיים הדרושים), שלמקבליהם היו כאישורים להישאר בחיים.

למי מהיהודים יינתנו אישורי עבודה, מי מהיהודים יוכנסו לגטו בעיר החדשה ומי מהיהודים יומתו בגטו של העיר העתיקה, היה ברור לנאשם קאסנר. הוא ידע, כי כל יהודי שהוא קבע ככוח עבודה ללא תחליף וסיפק לו אישור עבודה, ניצל לפחות לזמן מה ממוות. אבל כל (יהודי) אחר מכוח העבודה, שהוא האמין כי אפשר לוותר עליו כבר וסירב לתת לו אישור עבודה, נשלח למוות. עם זאת אי אפשר לקבוע בוודאות, אם הוא כבר ידע מתי יוצאו להורג יושבי הגטו בעיר הישנה. אבל מכל מקום הוא ידע זאת, בערב שלפני האקציה.

באותו ערב נעשו במשרד העבודה בקובל הכנות לקראת האקציה. פומרץ, נשיא היודנראט, נדרש להכין רשימה של (תושבי הגטו בעיר הישנה) אלה שטרם נורו ולכן היה עליהם (כביכול) לעבור

לגטו בעיר החדשה. נציב המחוז קמפף הטיל על קאסנר, שגם הוא היה נוכח במקום, להסיע אדם אל משרדי (תחנת!) הרכבת, כדי לארגן שם קרונות משא להולכת היהודים אל גיא ההריגה. קאסנר הסיע את האיש אל הרכבת, בידעו היטב לאיזה צורך הוא מזמין את הקרונות. בעת ההזמנה הוא ביקש נמרצות, שכל צוות הרכבת הזאת יורכב מ"לוחמים ותיקים" (חיילים גרמניים לשעבר), או שבכל מקרה הם יהיו גרמנים.

באותו ערב קיבלו היודנראט והמשטרה היהודית מהצד הגרמני – ממי בדיוק אי אפשר היה לברר – את הפקודה להימצא בשעה 20.00 בזינדמרמה הגרמנית בדרך לוצק. בין חברי היודנראט שנמצאו שם היה גם איש השיווק המתגורר כיום באוסטרליה, סלומון האנדלסמן, שעבד כמנהל חשבונות שני ביודנראט. (הוא סיפר, כל עם הגיעם לבניין הזינדמרמה, הם הובלו ללא כל הסבר נוסף אל המרתף ושם נעלו את כל הקבוצה. בלילה, בשעה 1.00, הוציאו אותם משם. נאמר להם כי עליהם למסור לכל תושבי הגטו בעיר הישנה, כי עומדים לשגר אותם למזרח כדי לעבוד שם וכי עליהם להתאסף מיד ברחוב, עם חבילות קטנות, וכי כל מי שלא ימלא את ההוראה, יירה. האמתלה הזאת, שכל תושבי הגטו בעיר הישנה עומדים להישלח למחנות עבודה במזרח, נועדה להסוות את האמת כדי למנוע מהומות, שהיו צפויות ברגע שתיוודע. חברי היודנראט והמשטרה היהודית מילאו אחר ההוראות שניתנו להם. הם יצאו לעיר הישנה בליווי הזינדמרמה הגרמנית והמיליציה האוקראינית ועברו מבית לבית, כדי להודיע את דבר הפקודה. בעוד הם עוברים מדירה לדירה, ניצבו הזינדמרמים הגרמנים ואנשי המיליציה האוקראינית החמושים ברחובות הגטו ולאחר מכן גם וידאו שכל היהודים אכן פינו את דירותיהם. גברים, נשים וילדים הוכרחו ברחוב להתייבב בשורות כדי להיות מוצאים מהגטו תחת משמר. בינתיים, כל מי שניסו להסתתר אך נתגלו, וכן זקנים, חולים וילדים שלא הספיקו לצאת במהירות מבתיהם, או שפיגרו אחרי השיירה, נורו בו במקום.

הנאשם קאסנר היה נוכח באקציה הזאת. הוא לבש מדים והיה חמוש. לפי דבריו, שאין לפקפק בהם, קיבל ממנהל המחוז קמפף, שבאותו בוקר נסע לגרמניה לחופשה, את ההוראה שלאחר משלוח היהודים מהגטו, עליו להרוס את גדר הגטו, לנקות את הגטו, לחטא אותו ולהעביר את כל המטלטלים של היהודים המגורשים לשלטונות הכיבוש הגרמניים. אבל הוא לא הגביל את עצמו לפקודה זאת בלבד. אף כי בדרך כלל לא היה לובש מדים, הוא לבש אותם בעת גירוש היהודים, כדי שיהיה ברור שהוא הנציג הראשי של המינהלה האזרחית במקום. בתור שכזה, הוא דאג לביצוע המלא של האקציה לפי התוכנית ובכך שהוא תמך בהשמדת היהודים רק מפני שהם בני הגזע הזה, גם הוא נושא באחריות לכך. נוכחותו ומאמציו, אף כי ציפו להם ממנו, להביא לביצוע מושלם של האקציה, נועדו לסייע לו בהצלחתו (בקידום הקריירה שלו) בעתיד.

עוד בזמן שהיהודים נאספו וגורשו, הוציא שוטר גרמני את האנדלסמן, שהיה שייך ליודנראט, ועוד מספר צעירים, מתוך שיירת היהודים המובלים. הוטל עליהם לאחר ההוצאות להורג, להוביל את גוויות היהודים המומתים אל בית העלמין היהודי ולקבור אותן שם. לצורך זה הועמדה לרשותם משאית. תוך כדי נסיעה לבית העלמין, הבחין האנדלסמן כי בין גוויות ההרוגים מוטלת צעירה שרק נפצעה. בהגיעם לבית העלמין, נטל האנדלסמן קודם כל את הצעירה החיה מהמשאית והשכיב אותה על הקרקע ליד הגדר. הצעירה, שהיתה בת 17 או 18, ושמה היה **בבה רוס** (כנראה **בבה רויטר** הנזכרת בספר קובל), או משהו דומה, ביקשה להודיע לקצין גרמני שאצלו היתה מועסקת, שיציל אותה. זמן קצר לאחר מכן הגיע הנאשם, לבוש במדים החומים של המינהלה האזרחית, אל בית העלמין. הוא החנה את המכונית שבה הגיע, בכניסה לבית העלמין, וניגש אל צוות הקבורה. כאשר נמסר לו כי צעירה אחת עודנה בחיים, ניגש אל הנערה השוכבת על הקרקע, הוציא את אקדחו והרג אותה בירייה בעורפה. הוא עשה זאת בעיקבות הסכמתו לדעתם של בעלי השררה הנצינאלסוציאליסטיים, שהורו להמית את כל יושבי הגטו בגלל השתייכותם לאומה היהודית, ורצה לקחת בכך חלק (פעיל).

היהודים שנלקחו מהגטו הובלו לרציף שנמצא מצפון למסילת הברזל המוליכה לבריסק, ומשם הובלו בקרונות משא אל גיא ההריגה, שנמצא מצפון לקובל. גיא ההריגה עצמו היה מחצבת חול וחצץ, שנוספו לו עוד מחפורות, במיוחד לצורך האקציה. כאן הוכרחו היהודים להתפשט. הגברים לגמרי והנשים עד לבגדיהן התחתונים. הם הוכרחו להיכנס בשורות אל תוך המחפורות ושם נורו למוות. לראשונה, אולצו היהודים לשכב על קרקעית המחפורות ואחרי כן על הגוויות של אלה שנורו לפנייהם. הבגדים והחפצים האחרים של ההרוגים נשלחו בקרונות המשא בחזרה אל הרציף ואחרי שפורקו, הוטענו הקרונות בקורבנות נוספים שהובאו לגיא ההריגה והומתו שם. במשך היומיים הוודאיים וייתכן שלושת הימים של רצח ההמונים, ניטלו בצורה ובדרך זו חייהם של לפחות 5000 יהודים, גברים, נשים וילדים.

הנאשם קאסנר הופיע בכל אחד מימי רצח ההמונים לפחות בשולי גיא ההריגה. גם כאן הוא רצה, בהופעתו כנציג בכיר, להשתתף באקציה ולהביא להוצאתה לפועל לפי התוכנית.

ביום הראשון הוא ירה במו ידיו בשני יהודים בגיא ההריגה. אחד משני היהודים הללו היה צריך לשמש כרופא במיתקן השירות של הרכבת הגרמנית בקובל. שמו היה ז"ר הרץ. שמו של השני היה לאנדוויר, לדברי הנאשם. לפי תיאורו של הנאשם קאסנר, פנו אליו שני היהודים בעת שהמתונו לתורם למות בגיא ההריגה, מסרו לו רשימה של פרטיזנים מוסוויים הפועלים במיתקני שירות גרמניים, וביקשו ממנו להוציאם להורג בו במקום, כי אין בפניהם מוצא אחר וכי לא היו רוצים להמתין עוד לגורלם. הנאשם ירה בהם כי הם השתייכו לאלה שבאקציה היו צריכים להיירות בגלל השתייכותם לעם היהודי, כי הוא הסכים לאקציה הזאת וכי רצה למלא את בקשתם של השניים להיירות.

כמה יהודים הצליחו להימלט בזמן ההסעה לגיא ההריגה. בדרך יוצאת דופן הצליח בכך המהנדס ג'וז'פמאן (Gzrepmann), שעבד כשרטט טכני בקובל, אצל מנהל היחידה שייפר באירגון טודט (קונצן הבנייה הגרמני הענק שעסק בהקמת ביצורים ברחבי המדינות הכבושות, כולל "החומה האטלנטית" בחוף צרפת). הוא החזיק ברשותו כמה שירטוטים בלתי גמורים וכאשר עמד להובילו לגיא ההריגה, הציג אותם בפני הגרמנים, אמר כי עליו להשלימם – והוא שוחרר. הוא חזר למקום עבודתו ושם סיפר מה קורה. זמן קצר לאחר מכן, חיפש אחריו הנאשם קאסנר בעצמו. הוא נכנס למשרד ושאל ללא הסברים נוספים, היכן נמצא "היהודי המלוכלך". לאחר מכן ניגש אל ג'וז'פמאן וחבט באגרופו בפניו, עד שדם זב מאפו. הוא הולך אותו החוצה, אל מכוניתו. מרוב פחד, ניסה ג'וז'פמאן לחתוך את ורידיו בחצר הקדמית, אבל קאסנר מנע זאת ממנו ולקח את ג'וז'פמאן איתו. הוא לא שב עוד למקום עבודתו. מה אירע בגורלו אי אפשר היה לברר. מנהל החברה קאזארטו שמע מאוחר יותר, כי הנאשם קאסנר הרג את המהנדס היהודי ג'וז'פמאן בירייה בבית העלמין היהודי.

לאחר שהגטו בעיר הישנה על (גדת הנהר) טוריה התרוקן ותושביו איבדו את חייהם בדרך המתוארת לעיל, הועברו חפצי היהודים, עד כמה שנמצא להם שימוש, מהגטו אל מחסן בניהולו של הנאשם קאסנר, בבית הספר מושיצקי. לשם גם הועברו המלבושים שנשלחו בחזרה העירה, לאחר שבעליהם היהודיים נורו בגיא ההריגה.

גם לאחר ההמתה ההמונית בימים הראשונים של יוני, אירעו בקובל הריגות יהודים ביריה עד בערך סוף 1942. בפקודת הממונה עליו, מפקד משטרת המחוז ראפ, נתנו הנאשם מנטיי עם יחידת טירוני המיליציה שבפיקודו, סיוע שאיפשר את המתות ההמונים, לפחות בכך שהשתתפו באיסוף היהודים ובשיגורם אל גיא ההריגה. הוא והאוקראינים, אנשי יחידת האימונים של המיליציה, נטלו חלק בכיתור הגטו בעיר הישנה השגיוח על הוצאת היהודים מהגטו, ערכו חיפושים מקיפים בדירות וגירשו את היהודים לרחובות. כבר אז ידע מנטיי, כי היהודים, על פי החלטת השלטונות, יוצאו להורג בגלל השתייכותם לגזע שלהם, והוא, במעשיו, סייע בהריגתם. היה לו ברור גם, כי הרדיפה הגזענית והמתת היהודים מייצגת אי צדק וכי במלאו את פקודת הממונים עליו נטל חלק בכך (באחריות לכך). כאשר ראפ הורה לו, לאחר ההמתות ההמוניות, לחפש אחרי יהודים שנמלטו ליערות וכאלה שמחוסר ברירה מצאו להם מיסתור בתוך הגטו שפונה, הוא מילא גם את הפקודה הזאת. אנשי המיליציה הביאו את היהודים שלכדו אל בית הכנסת בקובל ושם כלאו אותם בהשגחתם, עד שהובאו להיירות או עד לגירושם. לפחות עד אמצע יוני 1942, כאשר היה צריך לצאת ללימודים בבוסדה בודיצה ליידי קייב, ואחרי כן שוב מתחילת ספטמבר, כאשר חזר מלימודיו, לקח מנטיי חלק, כמפקד יחידת האימונים של המיליציה, בחיפושים אחרי יהודים מסתתרים. אחרי תחילת ספטמבר 1942 הוא היה פעמים רבות בבית הכנסת ולא רק ערך ביקורות בעמדות השמירה של האוקראינים, אלא גם ספר את היהודים המוחזקים שם וערך אצלם חיפושים אחרי חפצי ערך. בחיפושים אלה, שכללו גם חיפושים באברי המין של נשים, עינה מנטיי קשות יהודים שאצלם נמצאו חפצי ערך. היה ידוע לנאשם, כי לפחות רבים מהיהודים שנאספו אל בית הכנסת ייהרגו ביריה בגלל השתייכותם לעם היהודי וכי הוא נטל חלק בהריגתם הבלתי חוקית, כאשר חיפש לפי פקודת ראפ, ביחד עם אנשי יחידת האימונים של המיליציה, אחרי יהודים מסתתרים והולך את אלה שנמצאו אל בית הכנסת.

זה שהנאשם מנטיי ירה בעצמו או איפשר לאנשי המיליציה לירות ביהודים העצורים מייד או אחרי שהובאו לבית הכנסת, אי אפשר היה להוכיח, למרות שקיים חשד כבד שכך היה.

משלוח היהודים מבית הכנסת אל בית הקברות היהודי, שם התרחשו רוב ההוצאות להורג (באותה תקופה) בוצע פעמים רבות במשאית של נציב המחוז. הדבר נעשה בהסכמתו המפורשת

של הנאשם קאסנר. ההוצאות להורג בירייה התקיימו באורח קבע בשעות הערב. האם גם באוגוסט 1942 נורו יהודים מחוץ לקובל, או בגיא ההריגה שבו איבדו יושבי הגטו בעיר הישנה את חייהם, אי אפשר היה להבהיר בוודאות. המעט שניתן לקבוע הוא מי ניהל וביצע את ההמתות ביריה שאירעו אחרי ההמתות ההמוניות של תחילת יוני 1942.

הנאשם קאסנר ביצע ונכח במספר הרב של המתות יהודים ביריה שהתרחשו מתחילת יוני עד סוף 1942 בבית העלמין היהודי. פעם אחת ראה אותו שם עובד הרכבת וויטמן. וויטמן, שביקר אצל העובד האוסטרי דייטץ בלול העופות ברחוב ולדימירסקר, הבחין בכך שיורים ביהודים בבית העלמין היהודי הסמוך. מתוך סקרנות הוא הלך לשם. (הוא ראה, כי) ליד ערימת עפר מוגבהת, ירה אדם כבן 21, לבוש במדי ס.ס. או ס.ד. ביהודים, בזה אחר זה, בתת מקלע שלו. כאשר הגיע וויטמן לשם, עדיין ניצבו 10 עד 15 יהודים עירומים. הנאשם קאסנר, ראד, שהשתייך לנציבות המחוז, ואזרח אחד נוסף, ניצבו בקירבת מקום. קאסנר היה במקום גם עם ממלא המקום של נציב המחוז ביטנר. מאוחר יותר, אחרי שביטנר הוחלף בתחילת אוגוסט 1942 והנאשם, לפי הודאתו העצמית, מונה לאחראי על אבטחת העסקים של נציבות המחוז, הוא נטל חלק בכך (בהוצאות להורג) גם לבדו. באמצעות הימצאותו שם כאיש המינהלה האזרחית הגרמנית הוא רצה, כפי שכבר היה בהוצאות להורג ההמוניות בימים הראשונים של יוני, לפקח על כך שהביצוע של ההוצאות להורג אכן יהיה ממש בהתאם לתוכנית.

לאחר ההמתות ההמוניות בימים הראשונים של יוני, כנראה ביולי 1942, פיקח הנאשם קאסנר על הכניסה של יהודים שחזרו מהעבודה, לגטו שבעיר החדשה. הוא לווה אז על ידי גרמנים אחרים, שאי אפשר היה לברר את שמותיהם ותפקידיהם. ייתכן שהיו אלה עובדים אחרים של נציבות המחוז, או גם אנשי ז'נדרמריה. בביקורת נמצאו אצל עשרה מהיהודים שנבדקו, כסף או מטבע זר, שלפי ההוראות שיצאו משלטונות הכיבוש, אסור היה להם להחזיק. עשרה יהודים אלה הוכרחו לסור הצידה, ובתום הביקורת הוצעו אל לפני בניין היוזנראט, שנמצא בקירבת שער הגטו. כאן ציווה עליהם הנאשם קאסנר לכרוע על ברכיהם זה לצד זה. הוא צעד מאחורי שורת הכורעים והרג אותם אחד אחד ביריה בעורף. הוא עשה זאת כי כבר ידע שהוחלט על המתת כל יהודי קובל ולכן חיו של יהודי לא היו שווים בעיניו מאומה. מה גם שידע, כי המתת יהודים שלא נשמעו להוראות של שלטונות הכיבוש לא תעורר כל שאלות אצל בעלי השררה דאז.

מאמצע אוגוסט 1942 ואילך פונה גם הגטו בעיר החדשה וחלק מכ-2500 תושביו נורו. חלק אחר שולח למחנה עבודה מחוץ לקובל. המספר הכולל של אלה שנורו אז אינו ניתן לקביעה ברורה, אבל הוא הגיע, לפי העדות שמסר קאסנר עצמו, לפחות לאלף. לפני ההמתה או השילוח, הועברו היהודים הללו, כמו שנעשה לגבי העצירים של אנשי המיליציה, אל בית הכנסת הגדול ושם הוחזקו בקבוצות, תחת שמירת אנשי המיליציה האוקראינית והז'נדרמריה הגרמנית. הדבר התרחש למרות שנציגי השירותים הגרמניים חזרו שוב ושוב והזמינו כוחות עבודה יהודיים אצל הנאשם קאסנר.

הנאשם קאסנר מודה, כי הקמת שני הגטאות במאי 1942 איפשרה להפריד בהצלחה בין תושביהם היהודים העובדים, לאלה שאינם עובדים. היהודים העובדים הוכנסו לגטו בעיר החדשה והיהודים שאינם עובדים הוכנסו לגטו בעיר הישנה. מאחר שבאותו זמן כבר חוסלו הגטאות בערים אחרות באוקראינה, כמו למשל בנובמבר 1941 ברובנו, שכמו קובל השתייכה לנציבות הכללית ווהלין, ומאחר שיושבי הגטו בעיר הישנה (בקובל) הומתו תוך זמן קצר לאחר החלוקה של היהודים לדרושים ולבלתי דרושים, אין לבית המשפט ספק, שבעת החלוקה (לשני הגטאות בקובל) כבר התקבלה ההחלטה להמית גם את היהודים בקובל, ולדחות את הוצאתם להורג של היהודים הדרושים רק עד שאפשר יהיה לוותר עליהם.

על ההחלטה אילו יהודים עובדים שאי אפשר לוותר עליהם יושארו לגור בגטו של העיר החדשה או שמותר להם או לאו לעבור אליו, היתה להסכמתו של הנאשם קאסנר לפחות השפעה רבה. הוא פיקח על המיתקנים הכלכליים בקובל וסביבתה, סיפק להם את כוח האדם הדרוש להפעלתם וניהל אותם, ניהל את המיטלטלים (שהשאירו) היהודים והתמקח עם מיתקני השירות הגרמניים על חלוקת כוח העבודה היהודי. מאחר שלא אחר מלבד הנאשם קאסנר יכול היה לשפוט על איזה כוח עבודה יהודי אפשר היה לוותר ועל איזה לא, והוא, כמומחה בנציבות המחוז, היה זה שעמד על המקח עם נציגי מיתקני השירות הגרמניים, כדברים שמסרו העדים ד"ר ייגר, גולדסדורף, ניימן וויטמן, משוכנע בית המשפט כי לקאסנר היתה לפחות השפעה מסויימת על ההחלטה.

מאחר שבאותו זמן שהיהודים הוצבו למגוריהם בגטאות בהתאם לחלוקתם לפי הערך והצורך בעבודתם, כבר ידע (הנאשם קאסנר) כי היהודים יוצאו להורג ביריה, דוחה בית המשפט את עדותו

שנמסרה לשופט החוקר בחקירה המוקדמת ומבטלת את כשירותה. לאחר מכן, בחקירתו של קאסנר ב-18 בפברואר 1963, הוא הכתיב בעצמו לפרוטוקול את הפרטים הבאים: " [על] חיסול האוכלוסייה היהודית באזורי העורף (של החזית המזרחית) הוחלט מצד ההגנה האקטיבית ביחד עם המשרד הראשי לביטחון הרייך. על האמצעים לביצוע החיסול הוחלט בכל מקום בפני עצמו, מבלי שיהיה צורך להביא בחשבון את שיקולי התחבורה באזורי העורף (אולי הכוונה לכך, שעל החיסולים היה להתנהל ללא כלי תובלה). כאשר הגעתי לקובל, כבר הופעלו האמצעים הללו במרחבי (האזורים הכפריים של) רותניה הלבנה ופודוליה. הם הועברו לאחר מכן לסביבות ערים גדולות אחדות ובסופו של דבר לערים עצמן. "

על השאלה מה היה הקשר שלו לחיסולים של שני הגטאות (בקובל) ענה לשופט החוקר ב- 25.2.1963 והכתיב בעצמו:

"בהזדמנות זאת עלי להצהיר, כי (היתה חובה למצוא) פיתרון מלא של בעיית האוכלוסייה היהודית, ואם היא (האוכלוסייה היהודית) לא היתה מוצאת את הפיתרון בעצמה, לא היתה כל אפשרות למנוע את החיסול."

כאן לא היה לבית המשפט כל ספק בכך שהנאשם קאסנר, בחלקו את האוכלוסייה היהודית בקובל לשני הגטאות באופן זה, שהעובדים השימושיים למיתקני השירות הגרמניים רוכזו בגטו בעיר החדשה והבלתי שימושיים רוכזו בגטו בעיר הישנה, ידע כי הם עמדו לפני המתתם המיידית וכי החלוקה היתה אמצעי הכנה לכך, שזמן קצר לאחר המתת היהודים הבלתי נחוצים, יומתו גם היהודים הנחוצים...

לכל המאוחר ביום שלפני ההמתה ההמונית, שהתקיימה בימים הראשונים של יוני, נודע לנאשם קאסנר על תחילת האקציה. הוא אמר זאת לא רק לאחר מעצרו לשופט החוקר, בחקירתו ב-19 בפברואר 1963, אלא גם מסר במודגש בחקירתו ב-25 בפברואר 1963. אומנם גם לאחר מכן, במיוחד בחקירתו העיקרית, טען, כי המידע על האקציה הגיע אליו רק ביומה הראשון וכי לפני כן האמין, כי היהודים עתידים להישלח ליחידות עבודה בקריבויורג. למרות זאת מקבל בית המשפט את טענותיו המאוחרות יותר, כמו את הצהרתו, כי בחקירותיו הראשונות על ידי השופט החוקר מייד לאחר מעצרו, היה לחוץ כל כך, שהיה אדיש לכל, ומשום כך אמר דברים לא נכונים, פשוט כדי להוכיח את חפותו. קודם כל, בחקירתו ב-25 בפברואר 1963, הכתיב קאסנר עצמו חלק מדבריו לפרוטוקול. משתמע מכך, כי התכוון למעצרו זמן מה לפני כן וביקש לקבל את ההאשמות התלויות נגדו. כלומר שמעצרו לא מצא אותו בלתי מוכן לחלוטין. לפי דיווחו של העד לינגנהוף, השופט החוקר, הצהיר הנאשם מייד לאחר תחילת חקירתו, כי הוא חף מכל ההאשמות נגדו, אבל ההרכב הנוכחי של בית המשפט (מצא את כל הטענות הללו כבלתי נכונות ולכן) יסגור את שערי הכלא לתמיד מאחוריו. עם זאת, לדברי העד טנבוש, נציג כלא אולדנבורג, קיבל גם השופט החוקר את הרושם, כי קאסנר היה לחוץ בימיו הראשונים לאחר מעצרו. אבל זוהי תגובה נורמלית נוכח ההאשמות הכבדות שהועלו נגד הנאשם, ואין זאת אומרת, כי במצב זה ההצהרות שנמסרו אינן נכונות. בדיונים בהאשמות שהועלו נגדו הוא היה, כפי שהשופט החוקר מוסר, ערני לחלוטין. הוא העלה התנגדויות למשפטים שהשופט החוקר רשם, והכתיב בעצמו את הדברים שרצה למסור, כאשר היה בדעה שהדבר נחוץ.

אי אפשר להאמין בטענתו של קאסנר, שהוא רצה להאמין בה אחרי כן, כי היהודים הובאו לקריבויורג למחנות עבודה. שכן היהודים מהגטו בעיר הישנה שעמדו להמתתם מייד לאחר מכן, היו זקנים, נשים וילדים (שאינם מסוגלים כלל לעבוד), כפי שהנאשם ידע. הוא מסר, כי ליווה אחד מהאחראים, שביצעו ואירגנו את המתות ההמוניות, לתחנת הרכבת בקובל, שם הזמין את אמצעי התובלה. עד כמה שהוא נוכח לדעת, היה זה אוהלנדורף, תחת שם הכיסוי שטיינהרדט, שהזמין את קרונות המשא להעברת היהודים לקריבויורג. בכך הוא (הנאשם) ניסה לשווא להסתיר את השתתפותו במעשה.

בית המשפט מקבל את העובדה שחברי היוזנראט ואנשי המשטרה היהודית היו עצורים בלילה שלפני ההמתות ההמוניות, בבניין הזינדרמריה בדרך לוצק והשכם בבוקר שוחררו, כדי לעבור בגטו של העיר הישנה ולדרוש מהתושבים להתפנות ולהתרכז ברחוב. זאת, בהסתמך כהוכחה על הצהרתו בשבועה של העד האנדלסמן.

על רקע הצהרתו משוכנע בית המשפט לחלוטין, כי הנאשם קאסנר, בבוקר שבו החלו ההמתות ההמוניות, הרג בבית העלמין היהודי ביריה בעורף צעירה יהודייה פצועה, שהובאה ביתד עם היהודים המומתים לבית העלמין, כי על פי רצונה של ההנהגה הנצינאלסוציאליסטית, שהורתה על המתות יושבי הגטו, היתה הנערה חייבת למות בגלל השתייכותה לעם היהודי והוא הסכים לכך ועל כן ירה בה.

הנאשם הכחיש את המעשה. העד האנדלסמן העיד עליו (על רצח הנערה) בהחלטיות איתנה. בית המשפט אינו רואה כל אפשרות לפקפק באמיתות דבריו. העד הוא אומנם יהודי ובתור שכזה נרדף בעצמו. אבל הוא עצמו לא איבד בקובל כל קרובי משפחה. הוא עצמו הצליח להינצל ומאז 1947 הוא מתגורר באוסטרליה, שם הוא מנהל כיום מפעל טקסטיל ליד מלבורן. לפי עדותו, המאושרת על ידי מרכז הרישום (הגרמני של תביעות השילומים), הוא לא הגיש כל תביעת פיצויים על כך שנרדף מסיבות גזעניות (בתקופת הנאצים). לא קיימת איפוא כל סכנה, שהוא ימסור דברים לא נכונים, כחיזוק לתביעה קודמת (כלשהי) שלו, כפי שכבר אובחן במקרים של עדים יהודיים אחרים. בית המשפט הבחין כי בחקירתו מסר את עדותו בשלווה ובהיגיון, וכך יצר את הרושם, כי איננו עד שכתוצאה משינאה או מסיבות אחרות יכול לגרום לנאשם אי צדק. הובא בחשבון גם, כי העד עלול היה לטעות בהצהרתו, כי הוא מזהה את הנאשם בוודאות. אבל לפי התרשמותו של בית המשפט, אין כאן כל טעות בזיהוי. האנדלסמן היה מנהל החשבונות השני ביודנראט. בתור שכזה הכיר העד את הנאשם כבר לפני ההמתה ההמונית, בתור קאסנר, כי הלה הגיע שוב ושוב לביקורים ביודנראט והאנדלסמן הכיר כתוצאה מכך את שמו.

יש אישור לעדותו של האנדלסמן בהצהרה בשבועה של העד הפולני הלוישק, שעבד אז במאפיה שלו בקובל למען שלטונות הכיבוש הגרמניים. באותה עת, כך מסר אותו עד, דובר בקובל על כך שהנאשם קאסנר, בעת האקציה נגד היהודים בגטו של העיר הישנה, ירה בנערה יהודייה פצועה.

כל החששות שהובעו לגבי האמינות של העד האנדלסמן לא יכלו לפגום בנחישות הכרתו של בית המשפט באמיתות עדותו. אומנם נכון, כי העד עמד בסכנה גדולה, כאשר נמלט מבית העלמין לגטו בעיר החדשה, ואחרי כן ברח ברכבת משא לרובנו, כדי לעלות שם על רכבת אחרת לסדובלנוב. אבל למרות כל הסכנה הגדולה, הוא העז והצליח להימלט. לולי העזה זו, שבורכה בהצלחה (ודומות לה), לא היה ניצל איש מאלה שנותרו בחיים. לעובדה שהעד מסר, כי הגטו בעיר החדשה, שהוא נמלט אליו, היה ללא גדר וללא שומרים, בעוד שבמקום אחר בתיאור בריחתו, הוא מספר, כי דיגל מעל לגדר, אין כל משמעות מיוחדת. מתקבל מאוד על הדעת, כי העד, לאחר בריחתו מבית העלמין לגטו בעיר החדשה, הגיע למקום שלא היה מגודר ושומר. שכן אפילו הנאשם קאסנר עצמו מסר, שהגידור לא היה מושלם ואילו היו היהודים רוצים ברצינות להימלט, לא היה דבר שיעמוד בדרכם. במאמץ לערער את האמון של בית המשפט בדברי העד הועלתה גם הטענה, כי אף שכבר בנובמבר 1941 נורו היהודים ברובנו, מסר העד, כי כאשר הגיע לרובנו (אחרי בריחתו מקובל ב-1942), שמע יריות. הוא שאל לפרש היריות הללו ואז נענה כי נערכת אקציה נגד היהודים. (טענה זו נדחתה, כי ייתכן שהתשובה שקיבל אז העד לא היתה נכונה. אבל ייתכן גם שהדברים כן היו נכונים. שכן ייתכן כי גם ברובנו, לאחר ההמתות ההמוניות שהתרחשו בנובמבר 1941 עדיין היו יהודים שנורו רק בנקודת זמן מאוחרת יותר, כי הצליחו להימלט מההמתות ההמוניות, אבל לאחר מכן נתפסו.

בסופו של דבר אין נגד אמינותו של האנדלסמן כל פיקפוקים, מהסוג שעלו מדברי העד בן ציון שר. גם אותו שר תיאר המתת נערה פצועה בירה. הוא עצמו נפצע מיריה בכיכר בריסק, כאשר כינסו שם את היהודים. באותו יום לפני שעת הצהריים, כאשר חזרה אליו הכרתו, היתה הכיכר ריקה מאדם. רק גוויות היו מוטלות סביב. לאחר זמן מה החלו גרמנים ואוקראינים רבים לכסות את הדם ולאסוף את הגוויות לערימות. הם חשבו גם אותו למת והשליכו אותו על ערימת גופות כזאת. הערימות נשארו במקומן במשך הלילה. בחשיכה הוא שמע אנחות מערימה אחרת, זחל לשם ומצא נערה יהודיה כבת 18, שנפצעה ברגלה, מוטלת על הערימה. הנערה היתה בתו של סנדלר יהודי בשם גוס. מאחר שלא יכול היה לסייע לה, חזר בזחילה לערימה שממנה בא. למחרת, בבוקר השכם, הופיע צוות יהודי תחת משמר גרמני כדי לפנות (את הגוויות). השומרים הגרמניים הסתלקו כדי לחפש י"ש בגטו. על כן הוא התרומם, ניגש אל העובדים היהודיים והתערב בתוכם. עם הצוות הזה הוא גם נסע לבית העלמין היהודי. שם הסב ראש הצוות, יהודי בשם מרדכי וויינר, את תשומת ליבם של המלווים הגרמניים, לכך שהנערה הצעירה עדיין בחיים. גרמני אחד ניגש אל הנערה והרג אותה בירה בראשה. תיאורו של שר מתאים לזה של האנדלסמן רק בשם המקום שבו נפצעה הנערה ובצורת הריגתה. אבל מלבד זאת הפרטים כל כך שונים, שמוצדק לראות כי מדובר בשני מקרים נפרדים לגמרי. שכן אין להוציא מכלל אפשרות, כי ביריות במהלך פינוי הגטו בעיר הישנה, שעליהן העיד גם הנאשם קאסנר, היו הרבה שנורו ונחשבו (בטעות) למתים. עם זאת התעוררו אצל בית המשפט פיקפוקים אם (העד) שר אומנם עבר את החוויה שעליה סיפר. העד הזה סטה כאן (מהאמת) כמו בנושא אחר שיידון להלן, ובנוסף לכל (לא אמר את האמת כשמסר הצהרות) גם בענייניו הפרטיים וגם לטובת יהודים אחרים שהעלו תביעות פיצויים לשילומים מאת השלטונות הגרמניים. זאת עד כדי כך, שהצהרתו איננה יכולה לבוא בחשבון כהוכחה.

שני הנאשמים העידו בעצמם, כי היהודים, או מכל מקום חלקם הגדול, הובלו לגיא ההריגה בקרונות משא. עדויותיהם אלה אושרו בהצהרה בשבועה של העד וויטמן. וויטמן, שהיה אז מפעיל חדר המנועים בבית המלאכה של הרכבת בקובל, הוצב בהוראת הממונה עליו, פראנץ, שהיה

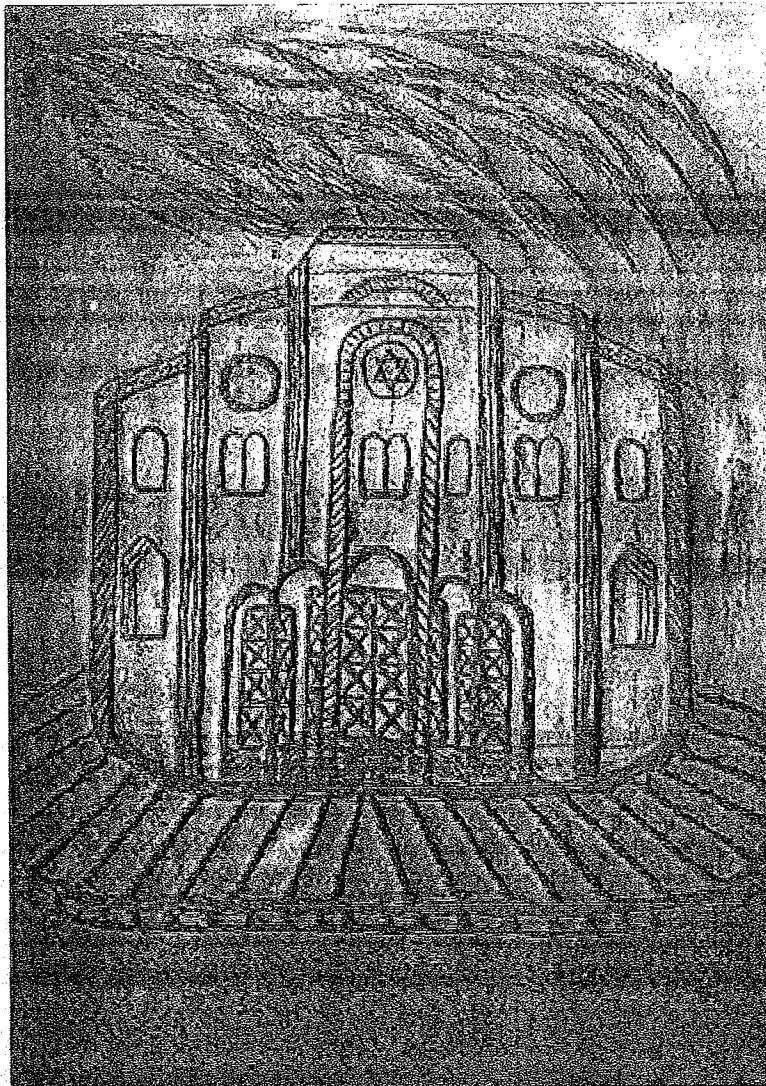

המנהל הראשי של חדר המנועים ברכבת, כמפעיל (כנהג הקטר) הגרמני של רכבת המשא. הוא גם נכח ביום הראשון של ההמתות ההמוניות ברציף הצפוני, הכין לנסיעה רכבת משא מלאה ביהודים וראה בעצמו על הרציף ערימות של בגדים ובמיוחד מעילים.

דבריו של הנאשם קאסנר, בנוגע למצב גיא ההריגה וצורתו, כמו גם על ההוצאות להורג, נכונים. השיטה שבה הוצאו הקורבנות להורג: שהם התפשטו עירומים, שנאלצו לשכב במחפורת על גוויות אלה שנהרגו לפנייהם, לפני שספגו את היריה בעורפם, (כל התיאורים הללו) נראים אמינים, כי צוותי הירי גם במקומות אחרים במזרח התנהגו באותה צורה. העד די"ר לזינג ראה במו עיניו את קברי האחים הללו ביום שלאחר האקציה.

הקטעים לעיל הם רק חלקים מכתב ההנמקות של בית המשפט לפסק דינו נגד שני הרוצחים הנאציים. עד כה תורגם רק כשליש מכתב ההנמקות הזה.

Kovel, Lithuania

דורה חוותה על בשרה את החיים בקובל בתקופת הנאצים ובתקופת הרוסים שקדמה להם. חלק ראשון מסיפור הישרדותה של דורה ניתן כאן.

קשה לחיות עם זה/ סיפורה של דורה

קטעים מראיון עם דורה רופה-גודיס

א. ילדות והזמן הפולני, 1924-39:

הייתי בת יחידה להורי אהרון וסטסיה רופה. למעשה כל חיי בקובל התגוררנו ברחוב פבריצינה 5, שם נולדתי וגרתי עד הכניסה לגטו.

גרנו בדירה מושכרת בחדר אחד גדול. אבא, אמא, סבתא והדודה ואני. הדוד לא ישן בבית אלא במכבסה שלנו במרכז העיר. הדודה ישנה במטבח ואני ישנתי במיטה אחת עם אמא. סבתא ישנה במיטה לחוד ואבא ישן על הספה. זה היה המצב. היו עוד כמה שכנים שגרו באותה חצר בתנאים דומים לשלנו.

גרנו בצמוד לקן "השומר הצעיר". אני זוכרת את האימונים שעשו כל יום בקן: אחד, שניים, שלוש, ארבע (תרגילי סדר) וזה מצא חן בעיני. לי זה לא הפריעו. אבל הסבתא תמיד כל כך כעסה עליהם. הם היו יושבים מאוחר בלילה אחרי שהפעולות שלהם הסתיימו, יושבים מתחת לחלון שלנו, לרגלי עץ גדול מאוד שצמח שם ומדברים ומתווכחים בלי סוף. הסבתא הייתה מתעצבנת וצועקת עליהם. אבל מידי שנה בלייג בעומר הייתה הסבתא תמיד מוציאה להם נרות וכאלו מין פנסים על נפט. ואני, שהתחלתי ללמוד בגמנסיה "תרבות", זה מאוד קסם לי. ניסו לגייס אותי לכל מיני תנועות. בית"ר מצד אחד ו"שומר הצעיר" מצד שני ואני הכרתי רק את "השומר הצעיר". אז נורא מצא חן בעיני (הפעילות בתנועה), אבל אבא שלי זכרונו לברכה אמר שלא בא בחשבון שאצטרף ל"שומר הצעיר". למה? כי (לדעתו) אלו הם קומוניסטים! אני ידעתי מה זה קומוניסטים? תהרגו אותי, מאיפה אני ידעתי מה זה קומוניסטים?

כשהייתי כבת 13 התחלתי ללמוד בגמנסיה "תרבות". זו הייתה שנת 8-1937 כשהתחלתי את לימודי שם. לפני כן למדתי בבית ספר יסודי פולני ע"ש מושיצ'קי. בית ספר זה היה ממוקם במרכז העיר, בדיוק מול בית החרושת לטבק, ברחוב לוצקה. הכל היה בבית הספר ממש על פי המסורת הפולנית, כל הנוצרים למדו שם.

בא לי ללמוד בגימנסיה העברית "תרבות" כי ידעתי שבפולניה אין לי עתיד להמשיך וללמוד אחרי הגימנסיה. אז עשיתי קפיצה מאוד דרסטית. ההורים שלי לקחו לי מורה פרטי לעברית, זה היה בלוראי (מהחבורה של מרדכי ליברזון, הוא ד"ר זיו). הבחור, כבן 19 נתן לי שעורים פרטיים במשך שנה שלמה. לקחו בשבילי מורה (פרטי) כדי שאוכל לעמוד בבחינות הקבלה בעברית בתחילת השנה. תכף אחרי פסח התחלנו בלימודי העברית. קיבלתי פריבילגיה להבחן רק בתחילת שנת הלימודים ולא כתנאי להרשמה ולאישור קבלה ללימודים, כך שהיו לי עוד כמה חודשי לימוד. ביתר המקצועות הייתי "טוב מאוד". התקבלתי ללימודים ב"תרבות" וכל השנה היה לי די קשה.

המורה לעברית שהיה גם המחנך שלי כתב לי הערה בחיבור שהגשתי לו בסוף השנה. וכך הוא כתב: יודעת את רופה: עבודתך הוציאה פרי. הוא כתב זאת בדיו אדום. בגימנסיה דיברו עברית, אך ברוב המקצועות הספרים בהם למדנו היו בפולנית, כך שלא הייתה לי בעייה: במתמטיקה, בהיסטוריה בפולנית, באוגרפיה, בכימיה, ובלטינית- שלימד אותנו המורה לאייר. עברית, תנך והיסטוריה זו הייתה בעייה בשבילי. המורה שלי לתנך היה יוסף אברך, (שנשא דברים נגד הנאצים לפני רציחת היהודים בכיכר השוק ומיד ירו בו). ב"תרבות" הכרתי חברות חדשות: זו שישבתי לידי, איטקה בכמן שמה- היא הייתה מבית עשיר דווקא- יום אחד היא אמרה לי: תמיד הייתי מסתכלת עליך מרחוק, חשבתי שאי אפשר לגשת אליך. אבל תבטיחי לי שנשב יחד עד סוף הלימודים שלנו. היא כל כך אהבה אותי וקודם לכן היא חשבה שאני סנובית, מתנשאת או משהו, אבל פשוט ההורים שלי "החזיקו אותי קצר". החברה נרצחה ע"י הנאצים.

תחת שלטון רוסי-קומוניסטי, 1939-41:

אבא שלי עבר תקופה קשה בזמן הרוסים עם המכבסה שהייתה בבעלותו. הרוסים הרי לא אהבו שום דבר פרטי. המכבסה נסגרה ובשביל להתפרנס אבא קיבל ג'וב במחנה צבאי ליד בכובה, בגורקי. זה היה מחנה צבאי רוסי שקודם היה פולני. הוא קיבל שם ג'וב והיה מנהל של המכבסה. בתור מנהל המכבסה הצבאית היו לאבא כל מיני דברים שהוא לא היה יכול לסבול. נניח אנשים שאחרו לעבודה, היה צריך להעמיד אותם למשפט. לאחר 3 איחורים העמידו למשפט ונידונו לבית סוהר. הוא סבל מזה, הוא לא הסתדר עם המחשבה הזאת (שתפקידו לדווח על כך לשלטונות הרוסיים). אבא לקח את זה ללב וחלה בדלקת ראות קשה, ולפני שהגרמנים באו זו הייתה אחת מהסיבות שאבא לא הסכים לעזוב את קובל. הוא שנא את הרוסים על מה שהם עשו לו ומצד שני הוא היה חלש אחרי המחלה הקשה. הייתי מטיילת איתו ברחוב וראינו את האווירונים של הגרמנים טסים גבוה בשמיים ומצלמים, וזה היה חשוד משהו. ובאמצע העיר היה עובר הצבא הרוסי שבא מהמזרח ונסע למערב, לכיוון הגבול. החיילים הרוסים לא ידעו את הדרך והם עצרו באמצע העיר לשאול איך נוסעים לברסט (בריסק ליטובסק, בגבול הפולני, כ- 70 ק"מ צפונית לקובל). אז אנחנו ידענו שמשהו מריח רע בסיפור.

אחר כך בבוקר בהיר אחד פרצה המלחמה. אמא שלי רצתה שאני עם אבא נברח מקובל והיא תישאר לשמור על הרכוש של חדר אחד (דורה אומרת זאת במעט אירוניה). אבא אמר: איך אני יכול לנסוע? אותי יגייסו לצבא והיא- אמא- תישאר לבד. איך זה יכול להיות? היו חששות לקראת כניסת הנאציים לקובל כי קראנו בעיתונות מה שקרה בפולניה ושמענו את הפליטים שבאו מפולניה. מה שמחכה לנו לא ידענו. ידענו שהגרמנים הם לא מלאכים ושזה יהיה קשה. לפני המלחמה הגרמנים היו ערמומיים, הם שלחו משלחות דיפלומטיות לרוסיה, והם באו לבושים כל כך יפה. בחורה אחת קובלאית, אני לא רוצה להזכיר את שמה, אמרה: תראו את הגרמנים איך הם נראים ותראו את הרוסים איך הם נראים. הבחורה לא נשארה בחיים...

בתקופת הרוסים היו חיי חברה מצויינים. הלימודים היו בשפת היידיש, העבירו את הגימנסיה שלנו לבית ספר מושצ'יסקי היכן שהיה בית הספר העממי שלי. החינוך היה על פל השיטה הרוסית- לומדים עשר שנים רצוף וזה כמו תעודת הבגרות. לימדו בשפה הרוסית, האוקראינית

ובידידש. הגרמנית הייתה בתור שפה שנייה. אסרו על לימוד עברית ואנגלית. רמת הלימודים הייתה גבוהה מאוד, ממש מצויינת, הלוואי שפה (בישראל) היו מלמדים חצי מהרמה שלהם.

כניסת השדים הנאציים, מאי 1941:

הרעיון לפתוח (מחדש) את המכבסה עם כניסת הגרמנים היה של אבא שלי. בזמן הרוסים נסגרה המכבסה שהייתה לנו. המכבסה לא הייתה כמו שהיום מיכנית-אוטומטית. פשוט כיבסו אז ביד. לאבא שלי הייתה תעודה ל"ניקוי יבש" ודברים כאלה, אך חוץ מזה את הכביסה כיבסו הפועלים ביד. ברגע שהגרמנים נכנסו ראיתי שצריך לעשות משהו. אבא שלי ואמא לא הוציאו את האף החוצה. הם פחדו ואני הייתי זו האמיצה והחצופה. הרגשתי שבשביל להינצל צריכים משהו, איזו תעודה (אישור) שאנחנו עובדים בשבילם. לאבא שלי הייתה מכבסה ורצינו לעשות משהו שיתנו לנו לחיות. אז הלכתי לקומנדטורה (המפקדה הגרמנית) וסיפרתי לקצין שאנחנו עובדים בשביל הגרמנים ואני צריכה תעודה, שיהיה לנו משהו ביד ברגע שירצו לעצור את אבא. תעודה שאנחנו עובדים בשביל הוורמכט (הצבא הגרמני). אז הוא (הקצין) תכף רשם לי אישור על מכונית כתיבה. ואז כבר היה לי איזה פתק והיה יותר קל על הנשמה, לכל מקרה שלא יבוא. תכף ביום הראשון שהגרמנים נכנסו לקובל הוציאו אותי לעבודה. לקחו אותי לעבודה ואני הייתי לבושה מאוד יפה. כבר הייתי אז מאוד חצופה ואמרתי להם: תסלחו לי אני מוכנה לרחוץ את החלונות והרצפות אבל צריכה לפחות להחליף בגדים. אחד החיילים שאל איפה את גרה ואמרתי לו: "יפה, לא רחוק", כי המכבסה הייתה מאוד קרובה לרחוב פבריצינה בו גרנו. החייל אמר, אני אלווה אותך הביתה ותחליפי את הבגדים. הלכתי הביתה והחייל בינתיים ישב עם אמא וסבתא שלי ודיבר איתם עד כמה שיכלו לדבר גרמנית ואני הלכתי להחליף בגדים. בינתיים האחות של לובה גלמן (משפחת רופה גרה בשכירות בבית הגלמנים) שגם היא נכחה אמרה לחייל: עזוב את הילדה הזו אני אלך לעבוד במקומה. והחייל אמר: תישארי גם את בבית, אני לא צריך את שתיכן והוא השאיר אותי בבית. זה היה קטע תכף בהתחלה. אחר כך התחלנו בחיי היום יום.

לחיות עם נאציים, 2-1941

קאסנר היה גביסקומיסר, אחראי על כל האזור (מבחינה אזורית) הוא היה הנציג הראשי של המינהלה האזורית, זה לא היה ממש הצבא, אלו היו הגרמנים בעלי החליפות החומות, אנשי הימלר. לפניו היה מפקד אחר שהגרמנים הדיחו אותו, שכחתי את השם שלו (ארנו קאמף). הוציאו אותו (להורג) והביאו את קאסנר. הקודם הסתדר עם היודנרט טוב (זו הסיבה שהוציאו אותו הנאצים להורג...).

שאלה: מה זה טוב?

כשהגרמנים היו צריכים משהו הודיעו לראש הקהילה (ממרנץ) שהם צריכים נגיד בגדים יפים, רהיטים יפים, חפצי אומנות. ותכף הביאו להם את כל מה שהם ביקשו. היה שם גם כן קובלאי (יהודי) דמות ידועה בקובל. קראו לו בקון שעבד עם הגרמנים. הוא היה המקשר, איש הקשר, הוא היה מאוד מיווד עם השלטונות. שמעתי שהכשהרוסים חזרו (1944) הם תפסו אותו והרגו אותו. מהאקציה היינו מקבלים את הבגדים, הגרמנים היו זורקים את הכגדים על הרצפה בחצר. היינו צריכים לכבס את זה, לסדר בערמות ולהביא את זה לבית ספר של מושיצ'סקי, שם היה המחסן. (לשאלה: לא קיבלנו כסף עבור העבודה הזו, לא-לא.)

מה היינו צריכים כסף?... היו מתחלפים בבגדים, היו לנו כפריים שעשרים שנה היו מביאים לנו כל מיני דברים, מוצרי חלב, שמנת... (נתנו לכפריים בגדים והכפריים נתנו בתמורה את תוצרתם). לאחר חיסול הגטו של העיר קיבלו היהודים הוראה לעבור מהגטו של החולות לגטו של העיר. ההוראה ניתנה מייד, אולי שבוע אחרי פינוי הגטו של העיר. הם (הגרמנים, האוקראינים) ניקו קודם את כל הדברים שהיו שם בבתים. הרי הם היו צריכים ל"נקות" את הרכוש. (לשאלה:): הסבתא לא הייתה "מועילה" לגרמנים ובכל זכות גם היא קבלה זכות להשאר בגטו שבחולות, הייתי צריכה לעבוד קשה בכדי להציל את החיים שלה, בעזרת הקשרים שהיו לי. אני הייתי זו שניהלתי את כל העסק של אבא שלי, כי אני לא פחדתי מהם. הלכתי תמיד עם האף למעלה. תמיד הייתי מתלבשת יפה להוציא להם לכל הפחות את העיניים. אסור היה לנו גם ללכת על המדרכה ורק ללכת על הכביש ואני הלכתי על המדרכה. למה שרציתי שמישהו יגיד לי לרדת לכביש. הייתי טיפשה והסתכנתי. הייתי יורדת מהמדרכה אם היו אומרים לי. רציתי רק שיגידו לי. פעם אחד (לפני האקציות, בשלב הראשון לכניסת הנאצים לקובל) באתי לגרמנים, הם השתכנו בבית של ד"ר זיסקינד, שם גרו האלו, הקאסנר הזה (לאחר שגרשו את בני הבית לגטו שבחולות - זה גם מה שמענו מפי הבת סופיה זיסקינד - היא צופיה שוורץ). הלכתי להביא כביסה. אמרו לי לחכות. ישבתי במטבח והסתכלתי על הדברים הטובים שהכינו להם הפולניות שעבדו שם וחיכיתי וחיכיתי. חיכיתי ונעשה לי לא טוב ואמרתי לעצמי שאלך הבייתה. וכשהגעתי כבר היה שליח שאמר לי לחזור. כשחזרתי אחד מהם (מהקצינים הנאצים) לקח אותי לחדר צדדי ואמר לי: יהודיה מלוכלכת, איך את מעיזה להפר את הפקודה שלי. אני יכול עכשיו לתלות אותך על המנורה הזו ואף אחד לא יגיד שום דבר!

מה הייתי כבר יכולה להגיד לו? אמרתי "כן כבוד הקצין". הוא לא עשה לי כלום, אבל אחר כך באתי הבייתה וכל כך בכיתי. זה היה הרגע הכי קשה שלי במגע עם הגרמנים. אני הרגשתי השפלה שכזו. לא פחד - לא היה לי אז שכל לפחד. השפלה. ידעתי שאסור לי לענות לו כי הוא באמת יכול להרוג אותי, מי יגיד לו מילה?

במסגרת ניהול המכבסה היו לדורה הרבה מפגשים עם הנאצים, אנשי המנהלה האזרחית בקובל: קבלת אישור לחומרי הסקת הדודים, קבלת חומרי ניקוי, קבלת כביסה מלוכלכת ומסירת כביסה נקייה ועוד. דורה לא ראתה במו עיניה ברחוב שממש הרגו ורצחו יהודים, רק ראתה שהרביצו להם.

דורה: היה שם איש גסטפו אחד שהיה בקובל רק כמה שבועות. הוא היה נוסע עם אוטו פתוח, סדיסט כזה, כולם פחדו ממנו שם. כשראו את האוטו שלו נוסע כולם היו בורחים. שכחתי איך קראו לו. הוא היה גבר מאוד יפה, זה אני זוכרת. כזה שחום, אולי צועני, גרמני שחום זה היה משהו נדיר. הוא היה יורד מהמכונית עם מגלב מעור וכשראה מישהו שלא מוצא תן בעיניו היה מצליף בו, או שהיה הורג אותו. ראיתי כשהצליף, לא כשהרג. אנשי הגסטפו לא ישבו באופן קבוע בקובל. הם היו באים ונוסעים. הזונדרטרופן היו המיוחדים שבאו להרוג את היהודים. זה שייך היה לגסטפו אבל לא ממש הגסטפו. לא חיילים רגילים, לא הוורמכט. הגרמנים עם ציפור על השרוול היו הגסטפו, וכל אלו שעבדו איתם. בדרך כלל מי שהיה בקובל היו הגרמנים הרגילים מהוורמכט. קאסנר היה מהקבוצה של "צעירי היטלר" אלו היו האנשים (האזרחים) שלבשו את המדים החומים. היו להם (לנאצים) כל מיני סוגי מדים. הרגילים היו עם מדים בצבע אפור ירוק. הזינדמרייה הייתה ממש ירוקה עם צווארון חום. גסטפו היו עם המדים השחורים ועם הגולגלת.

בשנה הראשונה לכניסת הנאצים, המצב היה כאילו לא נורא. (הנאצים) בקשו שיביאו להם רהיטים, מכשירי רדיו ועוד. גם אז, בתקופה היחסית שקטה, היו מדי פעם הגרמנים לוקחים יהודים "לעבודה": אבל ראינו שהם (היהודים) לא חוזרים. לא ידענו לאיפה הם נעלמו אבל הגויים היו מספרים לנו שהיו הורגים יהודים מחוץ לעיר. סתם הורגים. אנשים פחדו ללכת ברחובות ונשארו בבתיים.

האקציות בקובל – קיץ שנת 42:

בספר קובל מספרת דורה שאת היהודים לקחו לבכובה ברכבת. בנוגע לכך אמרנו לדורה שמסילת הרכבת לא כל כך קרובה לאתר הרצח. הערה: שבוע לאחר הראיון עם דורה הגיע לידנו התרגום החלקי של משפט הנאצים מ-1965-6 ובו הסתבר שאכן, כפי שציננה דורה, היהודים נלקחו להשמדה בבכובה ברכבות.

דורה: ריכזו את היהודים בשוק הגדול. הם הלכו ברגל- זה לא היה רחוק- הלכו עד למקום שמסילת הרכבת חצתה את רחוב בריסק ומשם העמיסו אותם על הקרונות והביאו אותם למקומות (הרצח) האלו. ואחר כך עם הקרונות הביאו (החזירו לקובל) את כל הבגדים (של הנרצחים). איך אני יודעת?: לאחר כמה ימים של יריות ששמענו ביום ובליילה בא שוטר יהודי אחד, הוא התנהג כמו לא נורמלי, צחק ובכה. לא הבנו מה הולך איתו. אחר כך כשנרגע הוא סיפר את כל הסיפור על אברוך (יוסף אברוך) ועל עוד אנשים שנהרגו בכיכר. כתבתי בספר קובל על זה ועל הילדה הקטנה שירו לה בפה. ואז העמיסו את האנשים והעבירו אותם לבכובה. הם (הגרמנים) הביאו את הבגדים לחצר של המכבסה שלנו. את זה אני ראיתי. הייתי במכבסה עם אבא שלי. אבא שלי מצא בתוך הערמה תעודת זהות של האחות שלו, ושל האחות השנייה. וראינו בגדים מוכתמים בדם. דקרו שם מישהו עם פיגיון כזה. נגיד מישהי שלבשה כמה קומבינוונים, אחד על השני, ואז מישהו דקר אותה עם משהו חד וראינו שכל הקומבינוונים היו דקורים באותו מקום. דברים כאלו...

אני הייתי רק בגטו של "החולות". כל יום היינו באים מהגטו אל המכבסה. היה לנו אישור יציאה מהגטו ובערב חזרנו חזרה. אבל כשהעבירו את היהודים מהגטו שבחולות לגטו שבעיר, לאחר שהוא "התפנה", לאחר האקציה הראשונה, לאחר שהרגו את האנשים מהגטו שבעיר, אני כבר לא הלכתי לשם (לא עברתי לגטו שבעיר). אני ישנתי במכבסה. הגטו שבעיר היה מסביב לבית הכנסת הגדול. זה היה הגטו הגדול. אני חושבת (שלפני הרצח) שבגטו הראשון היו כ-18000 יהודים. לשאלתנו: האקציה ערכה שלושה ימים. מה עשו עם היהודים בשלושה הימים האלו, איפה שיכנו אותם, הרי זה זמן ארוך כל כך:

דורה חוזרת ומספרת שהיו יהודים כבר בחיסול הגטו שבעיר שניסו להתחבא ואותם לקחו בכוח אנשי משטרה של יהודים, עם אנשי המשטרה האוקראינים. אחר כך באו הגרמנים וירו בשוטרים היהודים.

הם ריכזו את האנשים על הקרונות האלו. ומי שלא הלך בטוב ירו בו. ופינו את הגטו ואז העבירו את האנשים מהגטו שהייתי (בחולות) לגטו המפונה (שבשטאט).

בתוך הספר של קובל (במהדורה החדשה) יש צילום מעיתון גרמני. עדות של הקאסנר הזה. הוא מספר בדיוק מה ששם היה. זה קטע מעיתון הגרמני שמסרתי לפני 15 שנה, העברתי את הכתבה גם ל"יד ושם". קיבלתי את קטעי העיתונות מגרמני שליווה אותי שם בזמן המשפט. הוא היה כל

שבוע שולח לי דואר, את העיתונות של המשפט. ובאחד הקטעים מסופר בדיוק - את מה שהגרמני (קאסנר) מספר-איך שאומרים- ממש מהבור. צריך לתרגם זאת. זה קאסנר שהיה אחראי על הרציחות האלו. אני לא זוכרת כל כך גרמנית אבל קאסנר אמר: "זה היה אינפרנו, אינפרנו"- זה היה גהינום...

יש לי קלטת של מישהו מהמשפחה שלי בארה"ב שהיה בקובל, ביקר לפני 5 או 6 שנים. אפשר לראות בקלטת את המקום הזה ואת האנדרטה שישנה עכשיו בכוכבה. והם נפגשו עם אשה אחת (אוקראינית), היא הייתה בת 63 כשדיברו איתה, הסיפורים מתאימים לתאריכים של האקציות כפי שאני זוכרת בדיוק. בעת הטבח הגרמנים הוציאו את כל הכפריים מהסביבה. לקחו אותם כאילו לעשות להם בדיקות, כדי שלא ישארו עדים למעשה הרצח. הגויה שמספרת הייתה אז ילדה קטנה כבת 10 וכנראה השאירו אותה בבית. והיא מספרת מה שהיא שמעה במו אזניה. היא לא ראתה. מקום הטבח היה מאוד קרוב לכפר בכוכבה. היא מספרת ששמעה צעקות ויריות והיה נורא.

לאחר חיטול הגטו הראשון:

אחרי שניקו את הבתים מהגטו הראשון העבירו את האנשים מגטו לגטו. ואז כנראה התחילו לנקות את הגטו שלנו. דורה טוענת שגם את אנשי הגטו השני שהועברו לגטו הראשון לקחו ברכבות לבכוכבה.

אנו מצויינים לדורה שעובדה זו כנראה לא מצויינת בספר קובל:

דורה: אז אני אומרת לכם! גם את אנשי הגטו השני לקחו לבכוכבה. רק את האנשים שאספו אותם בבית הכנסת, האחרונים, אלו היו האנשים האחרונים, כמה מאות אנשים בלבד, אותם הוציאו לבית הקברות החדש.

אנו חוזרים ושואלים, האם זה בטוח?

דורה: לא רק שזה בטוח, בוודאי מצויין גם תאריך ההשמדה של הגטו השני שחופף לידיעות שלי: 18 לאוגוסט 42 (וי' לאלול, היום שנקבע כיום האזכרה ליהודי קובל). ואז לקחו את ההורים שלי. ההורים שלי עברו לגטו שבעיר. אני לא עברתי. ההורים שלי רצו כנראה שאשאר במכבסה. המכבסה הייתה הרכוש של אבא שלי ושם ישנתי. היו שם כמה חדרים. הוא קיבל זאת (את המכבסה) בירושה. מי ידע שאני שמה? אף אחד לא ידע. העסק היה סגור, עסק פרטי ואנחנו עבדנו 24 שעות (ביממה)! אנשים באו מהגטו והחליפו את אלו שעבדו כל היום, ביום עבדו ובליילה. וכל המלון שאתם רואים פה (בציור של אבא שצייר בשנת 21), בכל החדרים היו מחסנים שם סידרו את הכביסה. והיו בריכות מים שעשו. בעבודת הכביסה עבדו הרבה אנשים. בעיר אצלנו לא היו מים בצינורות, היו מבאים מים. מול הבית שלנו הייתה כזו פומפה. את המים היו מאחסנים בכאלו מן בריכות.

על רגשות תחת הקלגס הנאצי:

לשאלה על ההרגשה בזמן שכיבסו את הבגדים של היהודים שנרצחו עיני הנאצים: לא. לא היו דמעות. זה מה שאני אומרת: עכשיו שאמא או אבא מתים, או מישהו במשפחה, אז האבל כל כך כבד וקשה. לקחו לי את ההורים, לקחו לי את החיים וזה כאילו נחטף, כאילו שזה לא היה.

לשאלה אם הייתה אווירה של יאוש באותה תקופה :

כן. אני זוכרת פעם שנחתי בבית הקברות הנוצרי. ישבתי על איזו מצבה והשמש זרחה והציפרים צייצו ואני כל כך קינאתי באנשים המתים שאף אחד לא רודף אחריהם. כל כך טוב להם. אחר כך אמרתי לעצמי שלמות תמיד אפשר. יש זמן, מה בוער לי? טוב, זה היאוש. גם לא היה כל כך זמן ליאוש. זה היה משהו כמו סופת הוריקן. ההפגזה בזמן הכיבוש הנאצי, קטע שלם של העיר נשרף ולא נשאר כלום לאנשים. "השומר הצעיר" נשרף, אבל הבית שגרנו בו נשאר (עומד על תילו). זה היה באותה חצר. כל הקטע עד לבית הקברות של הנוצרים נשרף. תחנת הקמח של ארמרניק נשארה.

סיפור הישרדותה של דורה :

הגיעו לעבודה במכבסה חבריה שבאו להחליף את האנשים וסיפרו שהגטו מוקף בצבא. זה לא נראה כבר טוב. רק לקבוצת הכובסים נתנו לצאת (מהגטו). משהו היה לנו כבר חשוד. בינתיים הופיעו שתי גרמניות שאף פעם הן לא היו באות למכבסה. אני הייתי מביאה להם את הכביסה הנקייה. הן באו וביקשו ממני שאביא להן את הכפפות שלהן שמסרו לניקוי. זה היה לי ככה מוזר, מה פתאום הן באו, אבל לא ידענו מה לעשות. היינו עצובים ושקטים, לא היה לנו שום מושג. אבא שלי לא איבד את הראש והוא ביקש שאני אכנס עם חבר שלו למחבוא. (קודם לכן) הם הכינו מן מחבוא כזה על הגג. הגג של המלון של נוימן, לא הגג של המכבסה. גם המלון הפך להיות מכבסה. הרחיבו את המכבסה. בבית הזה עשו מחבוא לכל מקרה שלא יבוא. היה שם מן קיוסק, מהגג הגדול היתה כניסה אל הגג הקטן. האבא תכף שלח אותי עם החבר שלו (להיכנס) לתוך המחבוא. אבא נתן לנו בקבוק מים וכיכר לחם ואמר שלא נרד עד שהוא לא יקרא לנו. זה היה בערב, בשמונה עשר לאוגוסט. ישבתי עם החבר הזה ופתאום בלילה שמעתי שבאות משאיות. לא שומעים צעקות, לא שומעים בכי. שומעים רק איך שהאנשים נכנסים כמו עדר לתוך המכוונות והמכוונות מסתלקות מהמקום. אבל לפני זה שמעתי את אבא שלי עלה במדרגות וצועק חברה... כן (דורה נזכרת), מישהו ניסה לעלות קודם לכן על הגג ולהתחבא שם. כי הסולם עמד שם. אז שלחו כנראה את אבא שיקרא לאנשים שיירדו מהגג. אבא שלי עלה על המדרגות וצעק: חברה, מי שנמצא שם שיירד. אני קבעתי עם אבא שלי שיקרא לי! אז אני צועקת: אבא מה קרה!! החבר הזה, היה לו יותר שכל ממני אז הוא תפס ככה את היד שלי וביקש ממני שאשתוק. כנראה מישהו שמע הצעקה שלי והתחיל לחפש. אבא שלי חשב כנראה שבזה נגמר הסיפור, אז שוב פעם הוא צעק: חברה מי שנמצא שיירד. אבל הקול שלו היה (הפעם) קול של בכי. אז ידענו שזה היה מבויים הכל.

והמכוונות האלו עזבו את המקום, רק שמענו שהשאירו שם מסביב לבית הזה שמירה עם כלבים. אנחנו ישבנו שמה כמה ימים באוגוסט! גג של פח! המים נגמרו ומול המלון הייתה כזו פומפה כמו שסיפרתי ואת שומעת איך כל הזמן מוציאים מים (מהפומפה) ואת מתה מצמא. בקיצור, אני אסיים: כל לילה היו באים לשמה כל הגסטפו והאוקראינים שבאו מהשחיטה, ממקום ההרג הזה. ממול המלון הייתה מסעדה גדולה. והם היו באים לשם ומשתכרים וצועקים שמה ושרים שירים ואנחנו ישבנו ופתחנו, לא ידענו מה יהיה הסוף. אבל אחרי כמה ימים אני אמרתי אולי מישהו היה לו שכל להתחבא באחד החדרים (במלון). היו שם ערמות של בגדים. אולי

אפשר היה לעשות איזה חור ולהכנס ולהתחבא. אולי יש מישהו, אולי אמא... אולי... דמיינתי לעצמי, והכי חשוב היה לי לשתות מים. ידעתי שיש למטה מים! אני אמרתי: אני יורדת. והוא (החבר של אבא) לא רצה לתת לי לרדת. אמרתי: לא יעזור לך שום דבר. אם לא תתן לי לרדת אתחיל לצעוק ואז שנינו ניתפס. אם אתה רוצה תשאר לבד, אני יורדת. הוא לא היה יכול להחזיק בי ואני פתחתי את המחבוא ויצאתי. דבר ראשון רציתי לראות אם הסולם ישנו. בלי סולם אני לא אוכל גם לרדת. אז למזלי הגדול הסולם עוד היה ואני ירדתי למטה ושתיתי. היה כזה מסטינג צבאי על הרצפה, לקחתי מלא מים ושתיתי. שתיתי כל כך הרבה מים שקיבלתי כאבי בטן, אני חשבתי שאני מתפוצצת. לא יכולתי ללכת לבית שימוש, לא היה שם, אז באחד החדרים התרוקנתי. מה אני אסתכל על זה? אחר כך הלכתי מחדר לחדר וחיפשתי אולי מישהו ישנו. צעקתי: "אמא, מאמע, מאמע..." אין. אין אף אחד. אז חשבתי על הפחד שלי מהכלבים אם הם עדיין נמצאים בסביבה.

זה היה יום ראשון, אני חושבת, לא זוכרת איזה יום, אבל האנשים הלכו לכנסיה. זה הרחוב הזה (דורה מצביעה על המפה המפורטת שהכינה), ציציגו מאיה (3 במאי). זו הייתה הכנסיה הראשית (הפולנית, הקתולית) פה היו הולכים כל יום המון אנשים. לפנות ערב, הלכו לכנסיה ואני ישבתי בבית הזה של נוימן, במלון הזה. הם סגרו את החלונות, את התריסים עם כאלו ברזלים, תריס מעץ שסוגרים עם ברזל שאפשר לפתוח רק מתוך הבית, כשדוחפים את הברזל החוצה. אז אני חשבתי וחשבתי ואני מסתכלת: מה לעשות? דחפתי את הברזל מאחד החדרים ונכנסתי לחור שהכנתי בין הכבסים האלו. חיכיתי, אם יש מישהו אולי יבואו לחפש אותי. ישבתי איזה 15 דקות. שקט. אז עליתי מהר למעלה ואמרתי לחבר של אבא שלי: צבי, ככה וככה, בעוד עשר דקות אני מסתלקת. אתה רוצה להצטרף? אנחנו יוצאים מפה.

לא יודעת, הוא כנראה נכנע לי ויצאנו. פתחנו את החלון וקפצנו דרך החלון. האנשים חשבו שאנחנו גנבים או מה, כנראה הסתכלו, אולי רדפו אחרנו. אנחנו לא הסתכלנו אחורה, התחלנו לרוץ. רצנו ורצנו ורצנו ...

וזו רק ההתחלה של המסע. המשך קורות הישרדותה של דורה בדפי המידע הבאים.

**לזכר ההורים, הסבתא והדוד של דורה רופה
שהושמדו ע"י החיות הנאציות ועוזריהם.**

טיול ביום סגרירי ברחוב ורשבסקה:
דורה בת 10-11 עם אבא אמא וכלב הפודל.

Domel 4/IV 1938 roku.
 Kiedy wszystkim dookoła
 jest dobrze,
 Wtedy kiedy onje się
 szczęśliwy
 Kochanej parce matki i ojca
 wpisała się
 Dora Puffe.

כותבת ומאיירת דורה בת ה-13 לכבוד חתונת בן דודה מארגנטינה:
 "כשלכולם מסביב טוב אז כל אחד מרגיש מאושר.
 לזוג הצעיר מאחלת דורה רופה."

סיור יוצאי קובל במוסד "יד ושם" רשם: צבי ח

אור ליום שני, 28 ביוני 2004, נערך סיור מאלף של יוצאי קובל במוסד "יד ושם" בירושלים. כ-40 משתתפים הגיעו לירושלים במיניבוס שכור ובכלי רכב פרטיים. ראויים לציון ולברכה בני דור ראשון ובני-ביתם שלקחו על עצמם השתתפות באירוע: **רחל גסקו, צבי אשק'ה גרינבלט, יוסף גולדמן, נתן רוזינקו, ישראל שייניס.** יתר הנוכחים היו בני דור ההמשך, אשר התפנו מעיסוקיהם ולקחו חלק פעיל באירוע. הגיעו חברים מהעמקים בצפון ועד יישובי הערבה בדרום. אנו מציינים בהערכה רבה את ההכנה המופתית, הליווי, היחס ותשומת הלב של אנשי "יד ושם" ובראשם מיוזענו **משה פרידמן** מעמותת "יד ושם". לפני התוכנית הצפופה שאורגנה עבורנו נשאו דברים: **מלי ורוזלבסקי** בשם הנהלת הוועד. **יוסף גולדמן** שסיפר מזיכרונותיו על קובל לפני שירדה עליה החשיכה וכן על פעילותו הקשורה לתיעוד המשפט של הרוצחים הנאציים בגרמניה. **שרה מילר**, בתה של **זלדה ורלינסקי**, סיפרה על עבודת המאסטר שלה הנוגעת לתחום עיסוקם של יוצאי קובל לפני השואה וכיום. הסופרת והעיתונאית **רות בקי**, בת **מלכה קולודני לבית פיש**, התעניינה בקיום ראיונות עם אנשי קובל במסגרת תוכניתה "בית הורי" המשודרת ברדיו. **יהורם וולק** דיבר על אפשרויות ארגון סיור שורשים לקובל. כמו-כן נקשרו קשרים לא פורמליים בין כל משתתפי הסיור.

לוח הזמנים היה צפוף מאד וכלל הרצאה וסרט בנושא "בפתח שנות האלפיים". לאחר מכן הוצג סיפורה של **חנה אברך** מקובל, אשת **יוסף**, מורה גימנסיית "תרבות" שהיה גידם ושנרצח ע"י הצוררים בכיכר בריסק לאחר שנשא נאום נגד הנאצים. הסיפור של חנה אברך וכל המסמכים הנלווים לכך הוא הדגמה על האפשרויות הנרחבות הגלומות בארכיון "יד ושם" לשם חקר השורשים של קרובנו שנספו בשואה. עברנו על פני מבנה המוזיאון החדש והמודרני המיועד להיפתח בקרוב בדרכנו לביקור בתערוכה המאוד מרגשת: "אין משחקים ילדותיים". משם ערכנו ביקור בהיכל השמות וב"יד לילד". באוהל יזכור- מול אש התמיד- נשא חברנו **אשק'ה גרינבלט**, שהוא פליט שואה, תפילה לעילוי נשמתם של כל הנרצחים בני קובל ובבקעת הקהילות הונח זר והודלקו נרות זיכרון על ידי כל משתתפי הסיור.

יום זה היווה חוויה מרגשת ומלכדת עבור בני דור המייסדים ודור ההמשך.

כינוס יוצאי קובל במוסד "יד ושם" בירושלים

"יד ושם"
 בקעת הקהילות
 לנוכח קיר קובל

צבי גרינבלט ויוסף גולדמן בני דור המייסדים מניחים זר זיכרון

28.6.04

במסגרת ביקור יוצאי קובל ובני דורות ההמשך ב"יד ושם":

דפי מידע על פעילות וועד קובל בנושא שואה, גבורה והנצחה

רקע:

הידע שלנו על התקופה הנוראה בה הושמדו יהודי קובל מוגבל ומצומצם לעדויות המעטות שנרשמו בספר קובל.

ישנן בספר רק עדויות של יהודים ספורים המתארות משהו מהתקופה הנוראה והאפלה ומהטבח האיום והשיטתי בבני משפחתנו שנלכדו בקובל.

ספר קובל נכתב כעשר שנים לאחר השואה. עורכיו לא ראו את עצמם מוסמכים לרכז את העובדות ולתאר ולנתח ולתעד את מה שעבר על היישוב היהודי בקובל.

בתקופה האחרונה, ועם שילוב דור ההמשך בארגון, אנו מנסים להעמיק את הידע בחקר שואת יהודי קובל.

הפעילות מתרכזת במישורים הבאים:

1. גביית עדות מהניצולים,
2. שיתוף פעולה עם אנשי "יד ושם" וניתוח החומר המצוי בארכיון "יד ושם",
3. תרגום משפט הנאצים שנערך לפני כארבעים שנה בגרמניה,
4. איסוף חומר באמצעות האינטרנט,
5. ריכוז החומר הכתוב שפורסם עד היום על העיר, כולל ספרי עדות וזיכרון שיצאו לאור.
6. פעילויות עתידיות של הארגון הקשורות לתיעוד והנצחה.

1. גביית עדות מהניצולים.

גביית עדויות מבני הדור הראשון שחיו בעיר בתקופת הכיבוש הנאצי ובתקופה שקדמה למלחמה, בזמן הכיבוש הרוסי. במסגרת זו ראינו את:

- מיכאל בבצ'וק שנמלט מתוך בית הכנסת הגדול וחי כחייה נרדפת עד לתבוסת הנאצים. מיכאל, הנער הצעיר, חי במסתור בבורות, בחסות שכנים אוקראינים שתוגמלו כספית.
- צופיה שוורץ (סופיה זיסקינד) שנמלטה מהגטו שבחולות לפני שחוסל. חיה בבריסק בזהות בדויה, נדדה דרומה, עד שהגיעה ארצה לפני קום המדינה, הישר למחנה המעצר הבריטי שבעתלית.
- ד"ר מרדכי זיו (ליברזון) שברח מהעיר כמה שעות לפני שנכנסו הנאצים לקובל. הוא הגיע לטשקנט, למד רפואה והצטרף לצבא האדום כקצין רפואי. עלה ארצה ושירת כקצין בצבא קבע.
- שרגא (פייבל) שיפר שנמלט מהעיר ערב כניסת הנאצים, עבד במכרות הפחם שבערבות רוסיה. פעל במחתרת במסגרת "הבריתה", עלה ארצה עם האניה "אלטלנה" והשתתף במלחמת השיחרור.
- משה גיברץ שגוייס עם עוד קבוצת צעירים קובלאים לצבא האדום כמה שבועות לפני פלישת הנאצים לקובל. השתתף במלחמה נגד היפנים. השתחרר ב- 47 וחבר אל אחיו בארץ.
- פרומה שוורץ (רוזינקו), איתה ערכנו עדות בכתב, ברחה עם חברים לכיוון ווילנה עם כניסת הרוסים לעיר, נדדה מזרחה לטשקנט, חיה בקולחוז והספיקה לעלות ארצה עוד לפני קום המדינה.
- ראיון חלקי עם צבי (אשקה) גרינבלט שנשלח ללימודי הנדסה בוויילנה, חזר לקובל בזמן הכיבוש הרוסי. גוייס תחילה לצבא האדום שהעביר את המגוייסים היהודים לגדודי עבודת פרך באורל.
- ראיון חלקי עם ישראל שייניס שהיה עדיין נער לומד ועובד בקובל תחת הכיבוש הרוסי.
- דו"ח גודיס: ראיון האמור להתקיים איתה ממש בימים אלו על חייה בקובל בתקופת הנאצים. היא הצליחה לשרוד עד לשחרור העיר ונתנה עדות במשפט שהתנהל בגרמניה נגד הרוצחים הנאציים.
- ראיונות עתידיים עם חברים נוספים: אנו מצפים להסכמה מירבית למתן העדות החשובה.

2. שיתוף פעולה עם אנשי "יד ושם" וניתוח החומר המצוי בארכיון "יד ושם":

- ריכוז כל דפי העד של אנשי קובל הנמצאים בארכיון "יד ושם" (כ- 5000 דפים) שיהוו את הבסיס להכנת רשימת ניספים מרוכזת. הרשימה תכלול גם את כל מקורות המידע האחרים.
- קבלת העתקים מראיונות שנעשו ויעשו במסגרת פרויקט מתן עדות של "יד ושם" לכמה מאנשי הדור הראשון שהוגדרו כניצולי/פליטי שואה.
- איסוף החומר הכללי המצוי בארכיון "יד ושם" והקשור לקובל ויהודיה.
- קבלת העתקים מהעדויות המצולמות של אנשי קובל שנעשו בזמנו במסגרת הפרויקט של ספילברג.
- בדיקת אפשרות של עריכת מחקרים בנושא קובל, במסגרת המכון הבין-לאומי לחקר השואה ב"יד ושם". אנו כבר במגע עם בנושא זה עם אנשי "יד ושם" במסגרת צוואתה של חברתנו המנוחה תמר קרביץ. העברנו ל"יד ושם" מספר אפשרויות למחקר שישפוך אור על שואת יהודי קובל.

3. תרגום משפט הנאצים שנערך לפני כארבעים שנה בגרמניה:

וועד קובל הצליח בעזרת קשריו של חברנו יוסף גולדמן, להשיג מאות עמודים מהנמקות לגזר הדין של בית המשפט ששפט בגרמניה בשנת 1965-6 למאסר עולם את שני הרוצחים הראשיים של יהודי קובל. תרגום הנמקות גזר הדין לעברית כבר החל. באם יהיה צורך נשיג ונתרגם עדויות ספציפיות ממהלך משפט זה.

4. איסוף חומר באמצעות האינטרנט:

החומר באינטרנט הקשור לקובל הוא אדיר בכמותו ויש להניח שבשנים הקרובות הכמות עוד תלך ותיגדל. נמצאו עדויות נוספות הקשורות לשואה, צילומים ומסמכים מארכיונים ומאנשים פרטיים, ועוד. במגבלות כוח האדם של הארגון, אנו מנסים לעשות כמיטב יכולתנו בריכוז ובמיון המידע.

5. ריכוז החומר הכתוב שפורסם על העיר, כולל ספרי עדות וזיכרון שיצאו לאור.

המטרה היא לרכז את החומר המפוזר בספריות ואצל בני המשפחות בארכיון עתידי של העיר קובל. באם יהיה צורך נשכפל ספרים או נרכוש אותם. **אלי מנדל** חברנו הבכיר בוועד כבר העביר לנו ספרים הקשורים לקובל מספריתו הפרטית וכמו כן התקבלו ספרים מעיזבונם של **שרה ושמעון צורף**. אנו מצפים שהחברים ובני משפחותיהם יעבירו לוועד חומר רלוונטי לשיכפול.

6. פעילויות עתידיות של הארגון:

- תיעוד העסקים היהודים בעיר ערב מלחמת העולם השנייה והכיבוש הרוסי, על פי המדריך העסקי הפולני. על פעילות זו שוקד עתה ללא לאות חברנו הפעיל מאוד **ד"ר מרדכי זיד**.
- שיקום ותחזוקה של המצבה המוצבת בגיא ההריגה שביער בבכוכה. בדיקת אפשרויות לגידור כללי של האזור. בדיקת אפשרויות להצבת מצבה באתר הרצח השני- בית הקברות החדש. יידרשו מגעים עם ראשי העיר באמצעות חברתנו **סימה שיכמן**.
- השלמת שיחזור מפת קובל היהודית ואזור הגיטאות ב"עיר" וב"חולות" על פי עדויות המרואיינים. נסיונות נוספים לחיפוש מפות ורישומים ישנים בקובל ובאוקראינה.
- אירגון מסע שורשים של בני דורות ההמשך בעיר קובל.
- הקמת אתר של הארגון באינטרנט.

בברכה המהלת וועד קובל.

ש. ב.

הצעות מחקר עבור "יד ושם" הקשורות לשואת יהדות העיר קובל, מחוז ווהלין שבאוקראינה.

מטרת ההצעות הניתנות מטה היא בדיקת האפשרות להעניק מענקי מחקר לחוקרים מטעם המכון הבין-לאומי לחקר השואה ב"יד ושם" לשם הנצחת יהודי קובל על פי צוואתה/בקשתה של המנוחה תמר קרביץ ז"ל. פירסום המחקרים ימצא את מקומו הראוי בין המחקרים של "יד ושם" וגם בספר קובל שהארגון שוקד עליו עתה באיסוף חומר.

אנו חברי ארגון יוצאי קובל, בני דור ראשון ודורות ההמשך, משוכנעים ומאוחדים בדעה שצורת ההנצחה הזו יעילה ותרומתה הסגולית עולה על שאר ההצעות שהובאו לידיעתנו והנוגעות למימוש בקשת המנוחה. המחקר ישרת את רצון המנוחה ובו בזמן גם משתלב במטרה הקדושה שלקח על עצמו מוסד "יד ושם".

הצעה מס' 1:

חקר גורלם של שבעה-עשר אלף מיהודי קובל שהושמדו בבורות ענקיים שהוקמו מבעוד מועד בגיא שביער בכובה הסמוך לעיר קובל. אין שום עדות כתובה, מעבר לשמועות, על דרכם האחרונה של יהודי הגטו הראשון שהוקם בעיר.

ניתן עדיין לאסוף עדויות מפי האוקראינים החיים עד היום בכפר בכובה ובעיר קובל עצמה. אפשר לבדוק מה נכתב בעבר בעתונות המקומית. אפשר לדלות חומר מהפרוטוקולים של משפט שני הרוצחים הנאצים (שהיו המפקדים בעיר) שנערך בשנים 1965-66 בעיר אולדנברג שבגרמניה. לבדוק אם קיימים מסמכים ותיעוד גרמני הקשור לימיה האחרונים של העיר קובל. וכמובן שניתן (עדיין) גם לתחקר בנושא את היהודים המעטים שניצלו ושרדו בסביבת קובל בשנות המלחמה. כאמור, למיטב ידיעתנו לא נעשה דבר בנידון. ב"ספר קובל" שיצא לאור לפני כמעט 50 שנה ישנן רק שמועות וסיפורים מעורפלים ולא עדות ישירה (בספר יש עדות הנוגעת רק להשמדתם של יהודי הגטו השני בעיר).

הצעה מס' 2:

מחקר שיעסוק בשאלה מדוע לא קמה בעיר קובל, שהייתה עיר כל כך ציונית דינמית, התארגנות ומרי של ממש כנגד הנאצים ועוזריהם.

מדוע כל כך מעטים היו פרטיזנים מתושבי העיר. על פי עדויות לא מסודרות שאספנו אפשר היה לצאת די בקלות מהגטו. ואף על פי כן כל כך מעטים בחרו לברוח ולחבור לפרטיזנים. לחקור מה תרומת ה"יודנראט" בעיר למצב זה, למה "העולם התחתון" בקובל שהיה כל-כך חזק ו"מקובל" לא אירגן את הצעירים להתקוממות.

מחקר בנושא זה יהווה נדבך נוסף למכלול הכללי הקשור לאותה תקופה נוראה.

הצעה מס' 3:

מחקר הנוגע לעזרה ההדדית בתוך הקהילה היהודית בעיתות של משבר. מדובר על התקופה טרום פלישת הכובש הנאצי לרוסיה: התייחסות למצב שנוצר עם הכיבוש הרוסי בקובל (1939-41 - הסכם אי הלוחמה בין גרמניה לרוסיה). עשרות אלפי פליטים יהודים נהרו לקובל שהייתה העיר הקרובה מעבר לנהר הבוג ושימשה צומת דרכים למזרח. ישנן גירסאות סותרות ביחס לקבלת הפנים של יהודי קובל לאחיהם הפליטים. חובה לדעתנו לקיים מחקר מעמיק בנושא זה שהוא ייחודי לעיר קובל.

תרומתה של תמר קרביץ ז"ל, שתופנה להנצחה בצורת מחקר, היא הזדמנות אחרונה לנו, בני דור ראשון ודורות ההמשך, להשלים את המידע החסר ולתת תשובות מוסמכות ונאמנות מה באמת קרה שם. איך נרצחו קרובי משפחתנו היקרים שנשארו בגטאות שבעיר, למה לא קמה התנגדות של ממש בעיר ומה היו היחסים בתוך הקהילה היהודית בזמנים הנוראים ההם.

בברכה,

28.6.2004

בני משפחה יקרים, שלום,

הפועל התורכי העוזר לי בעבודות חצר בימי ששי, הודיע לי לפני ימים אחדים שחברת הבנייה "מינרב" שבה הוא יוצק בטון, סיימה את הפרוייקט שלה בירושלים, ועוברת לבנות גשר במחלף בכניסה ל"ראשון לציון", כלומר הוא לא יוכל לבוא יותר לעזור לי בכיסוח הדשא ובעקירת עשבים עיקשים.

מזה שנתיים ויותר שהחל לעבוד ב"יד ושם" וכשהייתי שואלת אותו מה הם בונים שם כל כך הרבה זמן, היה מצביע על הר הזכרון הזה, והמנופים החותכים שם את קו השמיים, ומסביר שהם בונים בניין גדול גדול – כולו בטון – וכולו מתחת האדמה, פרט לאזור הכניסה העשוי שתי כנפיים ענקיות, כנפיים יותר גדולות מאנייה.

היום, בביקור מטעם "ארגון יוצאי קובל" ב"יד ושם" – הבנתי: הפועל הזה ומאות חבריו בנו את אתר הזכרון החדש ליהודי אירופה בשנים 1933 – 1945, מדורים מדורים של בטון, ממדור החיים הנורמליים שלפני המלחמה עד "הפתרון הסופי" דרך גטאות, עבודות כפייה, מחנות ריכוז ומשרפות.

לא הקטנתי כמעט את ממוצע הגיל של משתתפי יום הסיור הזה.

רוב הנוכחים היו בני הדור השני, צעירים ממני, ש"זכרו" בקשר שלהם לבית הוריהם, ובאו לשמוע ולראות דברים שלא רצו לשמוע ולראות עשרות שנים. הגיעו כארבעים משתתפים והפליאה אותי העובדה שאנשים בגיל העשייה, מגלים עניין כזה בשורשים שנכרתו.

נציג אגודת הנאמנים "של יד ושם" הציג סרט קצר שהמסר שלו היה נצחון הרוח. המסר הודגם בסיפורו של אילן רמון ז"ל, אשר לקח להמראה לחלל תמונה שצייר נער בן 14 במחנה הריכוז טרזין. התמונה קרוייה "נוף ירח" ומתארת ירח בהיר המכיל את נוף כדור הארץ, כשהוא שט מעל מצוקים שחורים ומאיימים. ראינו בסרט גם תמונות אחרות שצייר הנער המחונן הזה, פטר גינז, ולבסוף אף את תמונתו שלו, כנער המחייך מכל הלב, חיוך שקפא לנצח. הנער הזה ניספה באושוויץ בהיותו בן 16, והתמונה המחייכת הזו לוקחה מתוך "דפי עד" שמילאה פעם קרובת משפחה רחוקה ששרדה.

גם לבני משפחתנו יש "דפי עד" בהיכל השמות ב"יד ושם" לכך דאגה גילה, זל, ועשתה בכך מעשה חשוב מאוד; מי שיתעניין יכול ל"פגוש" שם גם את סבתנו, דודינו ובניהם.

בדרך להיכל השמות שמתי לב לב לכרזה אחת, ועליה כמתוך הערפל ודמדומי הזכרון, תמונות ילדים והמשפט: "And I still see their faces" אנחנו לא זוכרים את פניהם של פסל, לייבל אהרן ובני משפחותיהם, כי לא פגשנו אותם אלא בתמונות ישנות באלבומים זקנים, אבל כאשר נכנסה כל הקבוצה ל"היכל השמות" העשוי כרקיע כהה זרוע כוכבים - חשבתי עליהם ועל השל, שמעון, ראובן, משה, שמואל ואליהו, ואמרתי בלבי: "הנה אנחנו כאן, בישראל, לא שכחנו".

"דע מאיין באת" אנו שומעים את קולו של הרב לאו בסרט המסביר שכדי לדעת לאן אתה הולך - עליך לדעת מאין התחלת, ומהי הדרך שאתה פוסע בה מהעבר אל העתיד דרך ההווה. בין הפוסעים בסיור היתה מנהלת בית ספר ב"בית זרע" הכותבת עבודת מחקר על בני הדור השני של יוצאי קובל (בארץ ובארה"ב), וזיקתם התרבותית להוריהם בקובל של טרום מלחמת העולם. השתתפו גם חוקרים מ"יד ושם" ודיבר גם בן העיר, יוסף גולדמן, שאסף עדויות ממשפטים של שני הקצינים הגרמנים שהיו אחראים לחיסולם של יהודי קובל, פריץ מנטי ואריך קסנר,

גולדמן השיג את החומר מהמשפט שנערך לקצינים אלה בעיר אולדנבורג בשנות השישים, ועוסק עם אחרים בפענוח החומר מגרמנית. זה יוסיף נידבך חשוב למחקר הדל של חיסול יהדות קובל. המחקר הוא דל משום שבאזור בו שוכנת עיר זו, על הגבול בין רוסיה לפולין, חלפו הרבה כובשים והשתנו הרבה מישטרים - פולני, רוסי, גרמני, קומוניסטי, וכיום אוקראיני, ולאף אחד לא היה חשוב להנציח את השגיו ומחדליו הקצרים.

את יום הסיור הזה, ערך ארגון יוצאי קובל, המנוהל בידי שלושה צעירים בשנות הארבעים.

אני שולחת כאן צילום זרוקס שקיבלתי מידי אחד המשתתפים, הד"ר מרדכי זיו מכפר סבא (רח' תל חי 5). האיש ברח מקובל ב-1939, והכיר באופן אישי את בני המשפחה. הוא גם למד בגימנסיה "תרבות" שלייבל היה אחד ממקימיה. בתמונה שצולמה בחג הנחת אבן הפינה לגימנסיה, ניראה לייבל במעיל חורפי בהיר בעל צווארון פרווה, כשהוא משוחח עם משה פרל, מראשי הקהילה. מימין לפני העגלה הנושאת בעברית את השלט "נבנה לבנים לבניין התרבות", פוסע אשר פרנקפורטר מנהל הגימנסיה, שלייבל, כאמור, היה מראשי מקימיה, והאח הצעיר ברל למד שם עד שברח לקלוסובה.

בצאתנו, שוב השתרעו לעומתנו הכנפיים הענקיות של מה שיהיה המוזיאון הלאומי שלנו להנצחת יהדות אירופה, שכמו התת מודע הקולקטיבי שלנו - נמצא עמוק באדמה ורק כשיוצאים ממנו - עולים אל נוף ירושלים לאמר: מתוך השכול, האובדן והקבר - נמריא לחיים. ראיתי עכשיו בעיניי את שלמת הבטון והמלט שהפועל שלי ומאות חבריו יצקו בעבודה כה ממושכת, והבנתי מדוע השקיעו שם כל כך הרבה זמן.

שלכם, רותי

"תנו לבנים לבניין תרבות"

בנין איל פתח

תהלוכת התרומה ביום הנחת אבן הפינה לבניין החדש של גרמנסיה "תרבות" בקובל.
בראש המסע המנהיגות הציונית המקומית: זאב פרנקפורט, מנשה פרל, לייבל פיש.

קטעים מראיון עם משה גיברץ

"אין כאן אף אחד יהודי" (פרידה מקובל 1947)

ילדות:

משה: נולדתי בקובל בשנת 1920. אני זוכר שכשהייתי בן 4-5 סבתא שלי לקחה אותי ל"חדר", למנדל המלמד. נכנסתי לשם, הושיבו אותי ליד שולחן, ואז בא המלמד עם ה"טייטל", זו האצבע שמראים איתה את האותיות, הוא פתח את הסידור ואמר "א, ב, ג, ד". אחרי שגמרתי את השיעור הראשון מאחור מישהו זרק לי עוגייה קטנה והמלמד אמר: "זה המלאך מהשמיים זרק לך את העוגייה, תהייה ילד טוב". למדתי ב"חדר" נדמה לי 4-5 שנים, בסביבות גיל 10 עברתי לבית ספר "הרצליה". שם מוורשבסקה ירדת דרך רחוב 3 במאי לעבר המסגד (הכנסייה הגדולה, שהייתה ממוקמת ממול בצומת הרחובות עם רחוב פומניקובה), בצד ימין של הרחוב היה בית הספר "הרצליה". ב"הרצליה" משה למד כ-3 שנים עד גיל 13.

העיר:

היהודים גרו ברחובות הראשיים, במרכז העיר על שני חלקיה. והגויים בשוליים, בפרוורי העיר. מצב היהודים, כולל העניים שבהם היה טוב משל הגויים. חלק גדול מהיהודים היה משכיר חלקים מהבית שלהם וזה עזר לפרנסה. לכל בעלי המקצוע היו דירות משלהם. הם חסכו והשכירו חדרים ליהודים ולפולנים וכך התקיימו בימות החורף הקשים.

שוחטים בקובל:

משה: לנו בדירה היו 3 חדרים בבית הבנוי עץ. בדירה התגוררנו 8 ילדים וההורים. הסלון היה גדול והמטבח גדול. לא היינו עשירים. אבא היה סוחר עורות והסבא היה שוחט. היה "החזוקה" (חזקה על מקצוע מסויים). כלומר מקצוע שעובר אל "דור ההמשך". פעם כשאבא שלי הלך לבית מרחץ ביום שישי וצריך היה לרדת במדרגות (אל הבריכה למטה), הוא פספס מדרגה אחת ושבר את הרגל ומאותו הזמן הפך לנכה והיה בליט ברירה לשוחט כמו אביו. את השחיטה למד אבא עוד כשהיה בן 19 מהאבא שלו. להיות סוחר עורות זה היה כמובן משתלם יותר. הסבתא, האמא של אבא, תמיד התלוננה שהילדים לא דתיים ושאף אחד לא יהיה לשוחט (ימשיך את מקצוע האב) אבל מהזמן שהאבא שאהב מאוד את הסבא נפל לבית המרחץ הוא עזב את המסחר והיה לשוחט. (לשאלה אם הפך עם קבלת משרת שוחט ליותר דתי:) כולם היו אז דתיים מאוד. לסבא שלי היו 2 מקומות בבית הכנסת טריסקע שטיבל. בית הכנסת ממוקם היה לא רחוק מאיתנו, איזה 300 מטר, ברחוב ז'רומסקי, קרוב לרחוב נובו קוליובה. התפללתי שם עם מדדכי ליברזון (ד"ר זינו). אהבתי את בית הכנסת הזה.

בית הכנסת הגדול:

בבית הכנסת הגדול של קובל מבקר משה רק בשנת 1947, בפעם הראשונה בחייו- לפני כן לא זוכר שביקר בבית הכנסת הגדול. משה אהב להתפלל רק בטריסקע שטיבל. משה זוכר שב-47, בכניסה לבית הכנסת, הוצב שלט ברוסית: "כבוד את המקום". בפנים הבית כנסת כל הקירות היו עדיין מלאים בכתובות. משה נזכר שאיזה גוי שיכור שכב בבית הכנסת ואמר לו לרדת למטה לחדר תחתון. היה זה חדר די גדול בכניסה לבית הכנסת גם שם היו כתובות. החדר כנראה שימש כבית הכנסת באמצע השבוע כשהמניין האנשים היה קטן. כך משה מתאר לעצמו.

מאמר מוסגר על מבנה בית הכנסת הגדול:

על פי בירור מאוחר יותר שלנו עם **אלי מנדל**: קומת המתפללים של בית הכנסת הייתה מעט למטה, קצת מתחת לפני האדמה. בחזית בית הכנסת עלו תחילה שלוש מדרגות רחבות ומשם, מיד לאחר הכניסה, הייתה ירידה של 8 מדרגות למטה. הסיבה נעוצה אולי מדבקות המתכננים בפסוק התנכ"י "ממעמקים קראתיך יה...", או אולי בגלל שהשלטונות אסרו על בניית בית כנסת שיהיה מרום מעל לכנסיות הסמוכות... לאחר הירידה למטה היה כעין מסדרון ארוך: לעזרת נשים עלו בחדר מדרגות מצד ימין. בצד שמאל היה בית הכנסת לנגרים. השמש היה עולה על כעין מגדל פנימי על מנת לפתוח את חלון האיורור שבראש הבניין.

הערה 1: פנים בית הכנסת כיום, כמפעל טכסטיל, שונה לחלוטין. החלל הפנימי חולק לשתי קומות עם רצפת בטון. רק התקרה הקעורה נשארה לזכר ימים טובים יותר.

הערה 2: מהגדלת צילום בית הכנסת מלפני המלחמה נמצא שבחזית הבניין, בתוך גומחה מעל דלת הכניסה- מעל המגן דויד המיוחד שנתלש- הייתה כתובת: "זה השער הצדיקים יבואו בו". בהזדמנות תוכנס הכתובת במודל בית הכנסת המוצב בהיכל ווהלין. את המודל יזם, תרם והקים חברנו הבכיר **אלי מנדל**.

הכניסה הפולנית:

משה נזכר: כשבנו את הכניסה הגדולה (מעריך שנבנתה בראשית שנות ה-30) לא רצו הגויים לקנות חומרים מהיהודים, או לקחת בעלי מקצוע יהודיים. ולכן הביאו זגג מלובלין לזגג את החלונות. אבל איכשהו זה לא הלך להם לזגג. ואז היה לידנו שכן, **ברל כץ**- יהודי- וכשהגוי לא הצליח לזגג את החלונות המסובכים שהורכבו עם כל מיני צירים מיוחדים נאלצו לקחת את ברל.

שנאת יהודים:

בזמן הפרעות היהודים התרחקו מהטוריה ומהמים העמוקים. היו לפעמים פרעות בקובל. הפולנים, בסביבות שנת 36, התחילו לפתוח בתי עסק משלהם והשתדלו לא לקנות אצל היהודים. פתחו חנויות גם ברחוב הראשי וורשבסקה. לא- היהודים לא יכלו להתנגד לזה, הגויים היו שונאי ישראל.

משה: פעם אחד עברתי מסגד (כנסייה) ומאחור צעקו עלי: "היי מושקו" (כינוי גנאי ליהודי) בבית קראו לי משהיקה, כך אני הולך וחושב: איך הם יודעים שקוראים לי משה. הלכתי עוד כמה מטרים ואז הבנתי שלכל יהודי שעובר ברחוב הם קוראים מושקו. ברחובות היו על פי רוב יהודים, לא היה פחד ללכת בהם. בקובל השנייה לא הסתובבתי אבל גרו גם שם יהודים. היו סוחרים, היו חנויות, זכור לי שהיה שם אחד בשם **רובנר**. בבית הספר הגבוה למדידות (רחוב קרליובה בונה), היה המוקד של האנטישמיות המקומית, למדו שם 3 יהודים ובגמנסיה הפולנית שסמוכה לה היו אולי 10 תלמידים יהודים. מאוחר יותר, בשרות בצבא הרוסי, לא היו גילויי אנטישמיות. החיילים בפלוגה ידעו שהיה יהודי, לא הסתיר המוצא. אפילו סיפר שיש לו אחים בפלשתינה.

הפולנים החלו לפתוח חנויות במרכז העיר אך עדיין הסוחרים "הכבדים" בעיר נשארו היהודים, בעלי חנויות הסיטונאיים, מהם קנו הסוחרים הפולנים את הסחורה שמכרו. "כ"י- אומר משה, "אומרים שהיהודים רימו את הגויים. אני לא יודע. מספרים...". אישית משה לא מכיר מקרים כאלו".

יציאה לעבודה:

משה: סיימתי את בית הספר "הרצליה" ואחר כך (בסביבות גיל 14-15) הלכתי לעבוד. ההורים רצו שאמשיך ללמוד בתור מרפא שיניים אבל לא רציתי. גם ללמוד להיות לצלם לא רציתי. לא הייתי למדן גדול, זו לא הייתה הבעייה הכספית שלא המשכתי בלימודים.
משה הסתובב בתקופה זו ברחובות והאמא שדאגה אמרה: "שמע בני, זה (ההסתובבות, הבטלה) מביא לכל מיני דברים לא טובים".

משה: מכר של אבא, **יצחק וורבלה**, שהיה נוסע עם אבא לבית המטבחים סידר לי עבודה. דיבר עם **יוסל שוחט** ונכנסתי לעבוד בבית המסחר הסיטונאי הכי גדול בקובל לגלנטריה (דברי סדקית) שברחוב וורשבסקה. עבדתי שם בתור מוכר, בתור סוחר. עבדתי עד שנת 39.

תחת שלטון הרוסים:

משה: בשנת 1939 הרוסים נכנסו. ואז, אחרי כחודש, נכנסו לבתי החרושת ולבתי המסחר והלאימו את הסחורה. סגרו, שמו מנעולים. חלק מבעלי העסקים הם שלחו לסיביר. החרימו גם את העסק בו עבדתי ואני המשכתי לעבוד אצל הרוסים. בתחילה מכרנו בשביל הרוסים את הסחורה שבזו הרוסים מבתי המסחר של היהודים ואחר כך הביאו סחורה מרוסיה. הביאו סחורה ישנה עוד ממלחמת העולם הראשונה, צחצחו את זה ומכרו את הכל כסחורה חדשה. בתקופת השלטון הרוסי היה ליהודים עוד כסף לקנות למרות שהמחירים עלו. היו כמובן יהודים כאלו שהסתדרו וכאלו שהייתה להם עבודה. בשוק החופשי הרבה לא הייתה יכול לקנות, לא הייתה סחורה. הייתה שחיתות, למי שהייתה פרוטקציה קיבל את הסחורה המועטה שהגיעה לעיר ומכר אותה בפי 5 ממה שקנה.

החיים לא היו "מזהירים" עם הכיבוש הרוסי. אבל גם קודם לכן (תחת השלטון הפולני) כשצורת החיים היתה קרובה לקפיטליסטית המצב לא היה טוב. מעט יהודים עשירים היו בקובל. החיים לא היו קלים לרוב האוכלוסייה היהודית שבעיר. משה לא מציין יותר מדי לשבח את העזרה ההדדית בקהילה היהודית: "הייתה עזרה, אבל לא כל כך". לשאלה אם היו יהודים שרעבו ללחם עונה: שבפולניה הלחם עלה הרבה כסף. אכלו תפוחי אדמה... עד שנת 39 היה "ככה-ככה" ומ-39 היה יותר גרוע: פחדו לדבר מילה, פחדו שישלחו לסיביר. על כל עברה שפטו אותך ל-5 שנים, על כל עברת מסחר.

על זרם הפליטים שזרם לקובל מעבר לבוג:

משה: גם אצלנו גרו פליטים. אנחנו אירחנו אותם, לא היה להם כסף לשלם על האירות. אך באופן כללי הפליטים היו על פי רוב סוחרים והם באו עם כסף. יום אחד, אני זוכר, היה כמו יום כיפור: באו הרבה שוטרים והוציאו את הפליטים מהבתים והרחובות ושלחו אותם לרוסיה, לסיביר. ודווקא אלו ניצלו בזכות זה מההשמדה הנאצית שנתיים מאוחר יותר. גברים, נשים וילדים נשלחו לסיביר. אני זוכר שאצלנו בבית אמא שמה סולם גבוה כדי שהפליטים יתחבאו למעלה. הרוסים תפסו את הפליטים שהסתובבו ברחובות וגם הוציאו מהבתים את הפליטים היהודים. (לשאלתנו:) לא היו רשימות של הפליטים המיועדים להישלח לסיביר.

גיוס לצבא הרוסי:

משה: אני גוייסתי לצבא הרוסי בשנת 41. היינו אזרחי קובל וידענו שיש כוונה לגייס אותנו. היה לי חבר שהאבא שלו היה נהג של כרכרה של אחד מאנשי השלטון הרוסי בקובל, מזכיר המפלגה-אדם גדול, שדאג שסידרו לחבר שלי שישרת בצבא במקום נוח, במוסקווה. אותי שלחו למזרח הרחוק. בדרך כלל גייסו לצבא את בני ה-20 ה-21. קודם לגיוס רציתי עם 2 חברים לנסוע לווילנה שבאותה זמן הייתה נויטרלית והיה אפשר להמשיך משם הלאה. כשהגענו לסביבות וילנה, לאיזו

עיירה קטנה, כבר אמרו לנו שאי אפשר להכנס לווילנה, מסביב כבר נמצא הצבא הרוסי ששמר. היינו שם שבוע ימים וחזרנו הביתה ואיזו שמחה הייתה בבית, אמא וכולם. גוייסתי לצבא כמה חודשים לפני פרוץ המלחמה והספקתי לקבל מכתב אחד מהבית. האח שלי מוטל (מרדכי) כתב את המכתב, זה היה שבוע-שבועיים לפני הכיבוש הנאצי. מקובל גוייסו 14 יהודים ביחד איתי. בדרך פיזרו את היהודים ואני נשארתי יהודי בודד. נסענו ברכבת מקובל, זו לא הייתה רכבת נוסעים, 25 ימים ערך המסע למזרח. הייתי יהודי אחד בתוך פלוגה של 140 איש. משה: אני רק זוכר שמוטל כתב לי (בידיש) - "תהייה בריא, תהייה חזק". משה לא ידע מה התרחש בקובל עם פלישת הנאצים. רק בשנת 42 קיבלו עיתונים בצבא ואז קרא את הכותרת: ההשמדה הגדולה של העם היהודי. (זה פורסם בעיתונות הרוסית כבר ב-42! באותה עת הושמדה יהדות קובל). אחר כך- חייל רוסי אחד סיפר לו- ששמע שבקייב הרגו ביום אחד 80.000 יהודים. לאט לאט הבין מהעיתונות וקלט את מה שהתרחש תחת הכיבוש הנאצי. לא היו לו ידיעות ספציפיות על גורל היקירים בקובל. בכל הזדמנות קרא עיתונים ומשה זוכר שקרא את הידיעה על שיחרור העיר לוצק-70 ק"מ מהעיר קובל.

ב-44, עם תום המלחמה עם הגרמנים, נחתמה ברית בין הרוסים והאמריקאים. השבויים הרוסיים שהיו באזורי הכיבוש האמריקאים הוחזרו לרוסיה וההפך. משה התלבט אז: "לא רציתי לבקש אז שיחרור כדי שלא יגידו שאני לא רוצה להלחם ביפן. רק עם תום המלחמה עם יפן (סוף 45) ביקשתי שיחרור. הייתי סמל אחראי על 2 מחסנים: מחסן אוכל ומחסן בגדים- הייתי "מלך" בצבא. אמרתי שאני רוצה לחפש את ההורים שלי. המפקד היה מהנדס שאהב והעריך אותי ולא הסכים לשחרר אותי. נשארתי בצבא עד 47". לשאלה על פגישות עם יהודים בצבא: משה נזכר במקרה מבדח: נכנסנו פעם לאכול ומישהו, רוסי, אמר לי: לך לשם- יש לך יהודי אחד. אני רץ מהר. ומוצא את האיש יושב בכניסה למחנה. הייתה לו שמירה באותו זמן. אני ניגש אליו ושואל אותו- אתה יהודי? והוא אומר כן. ואתה יהודי? - הוא שואל אותי ואני אומר לו כן. מאיפה אתה, הוא שואל ואני אומר מפולניה. זה לא יהודי - הוא אומר... הוא היה מבוכה. והיו עוד שני יהודים בגדוד, לא בפלוגה שלי, הם היו מאודסה. בצהרים אני ניגש אליהם ואומר יש כאן עוד יהודי. הם שואלים: האם זה סייקוב? ואני אומר כן. והם אומרים: הוא לא יהודי, הוא שייגץ, מה אתה מדבר איתו...

קובל 1947

למעשה משה לא ידע מה גורל יקיריו בקובל: תיארתי לעצמי שאף אחד מהמשפחה לא ניצל. משה הגיע לקובל ושהה בה כמה ימים. היה צריך להוציא אישור שהוא יליד העיר. משם התכוון להמשיך ארצה אל אחיו החלוצים. בעיר סיפרו לו שעדיין הולכים לבורות בכובה לשפוך סיד על הקברים. לא- לא ביקר אז בכובה ולא בבית הקברות החדש. משה מגיע לקובל עיר הולדתו בשנת 1947. תחנת הרכבת הייתה חצי הרוסה. בנוב קולוובה עמד על כנו המבנה של בריזלי. הבית של משפחת גיברץ היה הרוס. ברחוב פרציה נשאר רק הבית של משה מלמד, זה היה בית לבנים. לפי הבית הזה זיהה משה את מקום ביתו המשוער שהיה בית מעץ, מהבית לא נשאר דבר. הלך לבריז'ה (למרכז העיר, מקום בו סחרו חלפני הכספים) חיפש יהודים, לא מצא אף אחד. פתאום עובר שם הדזור הרוסי, זה שהביא מכתבים לאח יעקב- אותו דזור שמשה הכיר לפני המלחמה. שאל אותו אם יש כאן יהודים. הדזור שלח אותו לשטאט: "יש תמצא אולי, כאן (ביחולות") אין אף אחד יהודי. בניין של ליטווק (בניין גבוה של הסוחר ליטווק) בקומת הקרקע תמצא את היהודים שלך".

משה: הלכתי לשם ושם באמת היו כ- 15 יהודים. זו כל שארית הפליטה מקובל. ביניהם **וולק** שנפטר בארץ, **זאק**, **פרידמן** השען. נכנסתי ונפגשתי עם החבריה. נכנס אחד בשם **וינר**. היה קומוניסט, בשנים 35 ברח מקובל לרוסיה וב- 39 הוא חזר לקובל. עבד בהעברת כספים אל ומהבנקים. נגשתי ואמרתי מי אני ושאני רוצה אישור שגרתי כאן ואני רשאי לעזוב את קובל. לקח אותי לרחוב מונופוליובה, רחוב בית הסוהר, שמה במשרד ישב אוקראיני שהיה חבר שלו. משה נדרש לשלשל 1000 רובל ובקבוק וודקה וכבר היה משה בדרך אל וורשה. לשאלה למה לא הצטרפו אליו עוד יהודים מהעיר: היה צריך לשם כך הרבה כסף. למשה היה את הכסף שהשתכר בשרות הצבא הרוסי. בקונסוליה הפולנית שבוורשה אמרו שמאוחר מדי להגירה (היהודים עברו את התהליך הזה לפחות שנה קודם לכן). בינתיים גם ניגש לסוכנות היהודית ושם ברר על האחים בישראל ושלח מכתב לאח שברחוב מאז"ה בת"א. קיבל גם מכתב מהאח איציליה שביקש שיגש למשפחת **שר** בבילוה. ליד הקונסוליה הפולנית פגש יהודי שהציע לו לפנות לקונסוליה הרוסית שהייתה מבחינת הסמכות מעל לקונסוליה הפולנית. שם סיפר משה שהשתחרר מהצבא רק עכשיו כיוון שלחם נגד היפנים עד לסוף המלחמה ועכשיו מבקש לחפש אם נשאר מישהו מהמשפחה שלו בגרמניה. הצליח לשכנע את הגנרל הרוסי רם המעלה וטוב הלב. עם האישור חזר לקונסוליה הפולנית וביקש לפני שיעזוב שבוע להתארגן ולקנות בכסף שהיה לו מצרכים. הפקידה אמרה שעדיף לו שימהר ויעזוב את פולין ואכן מייד נסע לבילוה. בבילוה פגש את **שייע ליכט** (גם הוא קובלאי-היום חיפאי) ששהה אצל משפחת שר. משם המשיך משה לצכיה, לאוסטריה, לגרמניה ולארץ ישראל...

שיחה עם ד"ר מרדכי זיו אודות משפחת גיברץ:

מרדכי ליברסון זיו הכיר טוב את משפחת גיברץ מקובל. הם גרו כ- 8 דקות הליכה (כ- 800 מטר) מביתו של מרדכי שהיה ממוקם בקצה רחוב ליסטפודובה. מרדכי הכיר היטב את מושקיה, בן הזקונים, יפה התואר והברונטי שהיה נמוך, כמו יתר בני המשפחה. את יענקל שעלה ארצה כחלוץ ואת אליעזר שהייתה לו חנות מכולת בת"א ברחוב מאז"ה. משה שהיה פחות או יותר בן גילו ושניהם נהגו להתפלל בבית הכנסת הטריסקאי. הסבא אברהם, יהודי יפה עם זקן ומבט חודר, היה שוחט והיה בעל קריאה בבית הכנסת, קרא כמה פעמים בשבוע בספר הקודש. המשחטה של הסבא והאבא הייתה בסמוך לבית המשפחה. זה היה מבנה עם סניטציה שאושר ע"י הממסד היהודי ושרותי הבריאות המקומיים. במשחטה הזו שחטו רק עופות: תרנגולים, תרנגולות ותרנגולי הודו. מרדכי נזכר שהיה נשלח ע"י האמא עם התרנגולות לשחיטה. וזה היה מראה קשה למדי עבור הנער. אגב משחטה: את בעלי החיים הגדולים יותר היו שוחטים בקובל במשחטה שהייתה בסמוך לבית הקברות החדש. את האמא של משה זוכר במעומעם. אך הזיכרון הקרוב ביותר הוא מאחותו של משה, היא מאשה הי"ד שהייתה בת גילו של מרדכי. הם למדו יחד בבית הספר הרצליה שמנהלו, **משה פישמן**, השאיר טראומה כה קשה (עד היום) אצל מרדכי שהיה אז כבן 7. עקב התנכלות המנהל החליט הילד, ללא ידיעת האמא האלמנה, לא להופיע לבית הספר. במשך כ- 3 חודשים נעדר הילד עד שהדבר הובא לידיעת האם האומללה. באותה תקופה בה נעדר מרדכי מהלימודים היה מסתובב בבקרים ברחובות העיר ומחכה למאשה שהייתה חוזרת מבית הספר ומוסרת למרדכי את שיעורי

הבית ואת החומר שלמדו באותו יום בבית הספר. הייתה בין מאשה ומרדכי בני ה-7 ידידות נפלאה של ילדים וברית עמוקה והיא שמרה בסוד על דבר העדרות הילד ושיתפה איתו פעולה. מרדכי מתאר את הקשר כקשר עמוק בין אח ואחות. היא הייתה ילדה יפה ונבונה וחכמה. אחר כך דרכי השניים נפרדו. מרדכי המשיך לגמנסייה העברית "תרבות" ומאשה כנראה המשיכה ללמוד במקום אחר.

לזכר מאשה גיברץ, האחים והאחיות וכל בני משפחת גיברץ שנשארו בקובל ושנרצחו ע"י הנאצים ומשתפי הפעולה האוקראינים.

חגיגת האירוסין של האח אליעזר גיברץ. בתמונה משפחות: גיברץ, בקר, באס, ורבה, אורבתא. האחיות מאשה גיברץ למעלה, במרכז השורה העליונה. משמאל למאשה (בצילום מימין) האח אליעזר ולשמאלו הכלה המיועדת רותה ורבה.

דבר המערכת:

עשרות רבות של דפים כתובים בכתב יד קיבלנו מחברנו לארגון ולוועד, ד"ר מרדכי זיו (ליברזון). העבודה הייחודית ורחבת ההקף ראוייה לכל שבח. ד"ר זיו מתרגם עבורנו מהשפה הפולנית והצרפתית ותוך כדי כך מספר בהמשך זיכרונות מאנשים מוכרים שאינם עוד. בשלב זה, ועקב הזמן הקצר שעמד לרשותנו עד להשלמת חוברת דפי המידע זו, הבאנו לדפוס רק רשימה חלקית בלבד. הרשימה המלאה מכילה את כל בעלי המקצוע היהודים ואת כתובתם. הרשימה תעזור לדורות ההמשך למצוא קרובי-משפחה רחוקים ולקבל תמונה ברורה יותר על העיר היהודית. גם ניתן יהיה בעתיד לציין על גבי מפת העיר היהודית את ריכוז אזורי המסחר שבעיר, את פיזור החנויות השונות ומיקום בתי המלאכה. בכל מקרה מדריך העסקים הפולני לא מכיל את אותם (הרבה) בעלי עסקים זעירים שלא מצאו טעם וכסף לפרסם עצמם במדריך כללי זה של פולין. בעתיד אפשר יהיה לנתח את המקצועות והעסקים שהיו "פופולריים" בקרב היהודים ולהסיק משהו גם על מצבה הסוצי-אקונומי של האוכלוסיה היהודית שבעיר, תוך כדי השוואה לערים גדולות וקטנות יותר המצויות באותו מדריך עסקים של פולין 1929.

מדריך העסקים, קובל 1929

מאת: ד"ר מרדכי זיו (ליברזון)

הקדמה והקדשה:

ביום ההסטורי למען האנושות בכלל ולמען עם ישראל בפרט- יום נחיתת הכוחות המזויינים של הקואולציה- ארצות הברית, בריטניה ואותן מדינות אשר אולי גם יכלו להשתתף במלחמה נגד הנאציזם וצבאיתיה של גרמניה הנאצית עם היטלר י"ש וזכרו- כמו אוסטרליה, קנדה, ניו-זילנד וכיו כולל הרזיניסטנס הצרפתי בצורה מוגבלת ביותר. ביום זה הרה גורל וזכור לנו מתוך רעד ושמחה- אני חוזר דרך חלונות האינטרנט לקובל עירי בה גדלתי והעברתי את ילדותי, נעורי ובגרותי עד גיל עשרים ואחד וחצי. עם כניסת הנאצים הארורים לקובל ב- 28.6.42 הצלחתי לחמוק מציפורניהם 8 שעות ערב כניסת הנאצים העירה, עם הרכבת הסובייטית האחרונה. אמי, קניה י"ד בת ה- 41, מלווה אותי לתחנת הרכבת ונפרדת ממני לעולמים. בשעות הלילה, ליל יוני חמים, עזבתי את קובל לתמיד, כאשר לבי נשאר עם אמי קניה י"ד, אחותי פייגלה בת ה- 16 י"ד, אבי החורג יונה בטר בן ה- 45 י"ד, הסבתא שרה גיטל והסבא ר' בנימין משה גולדשטיין בגילי ה- 85-80 י"ד, וכן שתי דודותי ליפקה ומשפחתה- פרלמוטר, רייזל

רייזר ומשפחתה, 3 דודים, אחיה של אמי- מאיר גולדשטיין בלובלין עם משפחתו, יעקב ינקיל ומשפחתו בלוצק, שבתאי שערפע ומשפחתו, פניה אשתו ושני ילדים בקובל, אשר כולם נספו באקציות שאורגנו מפעם לפעם בקובל, בכל רחבי ווהלין ובפולין כולה וכן באוקראינה, ביילורוסיה, באלטיקום ורוסיה, לאן שרק יכלו והספיקו להגיע הצבאות הנאציים-הגרמנים ועוצבות ה-SS וכל משתפי הפעולה.

62 שנה אחרי השואה הפרטית והלאומית שכמעט חיסלה אותנו, אני עובר על רשימת בעלי העסקים של קובל שנת 1929 ונוזכר באנשים ובמקומות מוכרים ואני רושם מספר מילים של זיכרון.

מבט כללי על קובל

נצא לביקור בעיר על שני חלקיה- העיר העתיקה, "די אלטע שטאדט", והחדשה "דער זאמד", משני עברי הנהר טוריה החוצה את העיר לשני חלקיה. קובל עיר מחוזית, 90 מטר מתחת לפני הים, המרכזת בה בתי משפט: בית משפט שלום ובית משפט מחוזי. האוכלוסיה בת 20818 איש (בשנת 1929). תחנת רכבת מהגדולות בפולין עם יעדים לבריסק, רובנה, חלם, סרנה, קמין-קישירסק ולודמיר. מוסדות שלטון עירוניים ומחוזיים וממשלתיים: משרד מחוזי "סטרוסטבו", עיריה, משטרה, משרד האוצר- הכנסה ומיסים. מונופולים, משרד מחוזי לבעיות עבודה, לתחבורה, לאדמה, אחוזות, מחוזות חינוך, יערנות, עיריה, משרד מחוזי, כנסיות ובתי ספר עממים, גמנסיה ממשלתית ע"ש יוליוש סלובצקי (המשורר הלאומי) ו-2 גימנסיות פרטיות "תרבות" עברית ושל קלרה ארליך- פולנית יהודית. בייס גבוה למדידות, בייס למסחר. מוסדות: קופת חולים כללית, בית חולים מחוזי, בית חולים יהודי (בית החולים נמצא בשלושה בניינים לבנים מבריקים בניקיון פנימי באולמות וכן בחוף. הגינון מטופח והניקיון למופת. המנהל הניהולי היה נח רבין בגיל ה-50. מנהל רפואי היה לסרוגין פעם ד"ר יבורובסקי- אוקראיני, ופעם יהודי ד"ר וייטמן- רופא עור. היו כעשרה רופאים וכן כעשרים-שלושים אחיות ופרסונל עזר. הרמה הרפואית הייתה גבוהה). בית החולים השני היה מחוזי-פולני שנועד לאוכלוסיה יהודית וכללית. המנהל היה ד"ר רטייסקי עם רופאים יהודים- ד"ר רטנובסקי פנחס, ד"ר שומשטיין ואחרים. הייתה גם מרפאה עירונית כעין קופת חולים, תחנה לסניטציה והיגיינה. תחנה לאם ולתינוק. בעיר פעלה תחנת חשמל פרטית- האחים טולר. מוסדות חברתיים ומקצועיים: ארגון הסוחרים, ארגון סוחרים קטנים. ארגונים לבעלי מלאכה. ארגון רופאים, מהנדסים, מועדונים לחיי חברה ציבוריים- ה"סורסה", איגוד בתי מלון, "חדרי אירוח", אגודה לעוזרי רופאים (פלצירים), וכו'. שווקים: כל יום חמישי היה מתקיים שוק עירוני שכלל גם את כל העיירות שבסביבת קובל. תעשייה: תחנות קמת, בייח לעור, בייח ליינות, לבטון, לבדים, לסיגריות וטבק ועוד. ראש המחוז ברוניסלב חודקובסקי. ראש עיר וצילו צ'רויאנובסקי, ראש מועצה ולדיסלב סקובסקי, סגן ראש מועצה מטעם הקהילה היהודית משה פרל.

העסקים היהודיים בעיר קובל

המידע על פי רשימותיו של ד"ר מרדכי זיו

להלן טבלה המרכזת את העיסוקים השונים של היהודים. החנויות המובילות במספרן הן חנויות המכולת שהיו מפוזרות בכל העיר. בהערכה זעירה, חנות מכולת אחת שירתה בממוצע 20 משפחות בעיר. אחרי ענף חנויות המכולת נמצא מבחינת הכמות ענף החייטות והקונפקציה, ביחד עם חנויות הסידיקית (גלנטריה), חנויות הבדים והקונפקציה. העיר קובל מלאה בספרים, בכובענים (סוחרי המגבעות) וגם היו בה הרבה חנויות נעלים. רוב החנויות התרכזו באזור ברחוב הראשי. ורשבסקה והרחובות המתפצלים ממנו.

בין ענפי המסחר והתעשייה בקובל ניתן למצוא: ענף דגי המלוח, בניית בארות מים, עוזרי רופאים ("רופאים מעשיים"), שולחי חבילות, כובעי נשים, סחורות קולוניאליות, מסחר בסוסים, יערנים, ייצור סבון, תעשיית חומץ, טחנות קמח, תעשיית נרות מפרפין, וכו' וכו'. עולם ומלואו!

הרשימה הבאה אינה על פי סדר ה-"אלף-בית", אלא בסדר הנמצא במדריך הפולני המקורי. ישנם ברשימה עסקים דומים, או זהים, המופיעים במדריך (מטעמים לא ברורים) במספר מקומות. פרטים נוספים וסיפורים אישיים של ד"ר מרדכי זיו, הקשורים לבעלי העסק המסויים, ניתנים בהמשך (מסומנים בעמודה השמאלית של הטבלה).

הגדרת הענף העסקי	מספר בעלי העסקים היהודים	לפרטים נוספים הזכרונות הקשורים לעסק, לאנשים ולמשפחותיהם
רופאים	6	1
רופאי שיניים	7	2
וטרינרים	1	
עורכי דין	2	3
נוטריונים	1	
סוכנויות	1	
מיילדות	4	5, 4
בתי מרקחת וחנויות קוסמטיקה	8	7, 6
בתי מרקחת	4	
סניטציה	1	
בנקים	5	
גלנטריה (חלקי)	3	
קונפקציה תחתונה	1	
פחים-נפחים	4	

	17	טכסטיל
	1	מוצרי בירה
	1	דפוס
	3	מחסן דברי בנייה
	4	מסחר בבהמות
	1	תעשיית מוצרי בטון
	1	חומרים כימיים
9,8	3	נגרות (חלקי)
	1	סוכר
	2	סוכריות, בתי חרושת קטנים
	3	ממכר קפה
	8	כובענים (חנויות כובעים ומגבעות)
10	1	מכשור דנטלי
11	1	בנאות
	1	שמרים
	3	בתי דפוס
	5	עצים
12	2	משלוח חבילות
13	2	תחנת חשמל עירונית ופרטית
	1	מפעל לצביעה
	8	חנויות לצבעים
14	3	עוזרי רופאים (פלדצ'רים)
	6	מכון צילום
16,15	20	ספרות
	4	פרוות
18,17	46	סידקית/גלנטריה (חלקי)
	3	בורסקאות/עיבוד עורות
	2	טבק (חלקי)
	1	טכסטיל (חלקי)
	7	מסעדות, בתי קפה ותה (חלקי)
19	4	בתי מלון
	2	כריכות
	3	מסחר בביצים
	5	תכשיטים
	2	נעלים (ייצור)
	1	בנייה באבן
20	3	כובעי נשים

	4	בתי קפה ותה (חלקי)
	1	בתי קולנוע
21	8	סחורות קולוניאליות
	1	ביגוד/קונפקציה (חלקי)
	1	מסחר בסוסים
	2	דברי קש
	3	נפחים
	1	פרוות
	48	חייטות
22	4	תופרות, קונפקציה נשית
	7	חנויות ספרים וכלי כתיבה
23	8	כלי מטבח
24	2	יערנות
26, 25	35	טכסטיל, בגדים
	1	מכונות תפירה
	1	קמח (מכונות חקלאיות)
	3	רהיטים
	1	בתי מלאכה מכניים
	1	חומרים
	1	חלב
27	7	טחנות קמח
	1	בניין ואחזקת גשרים
	1	מכשירים מוזיקליים
	2	ייצור סבון
	8	נפט ובנזין
	13	נעליים
	1	תעשיית חומץ
28	6	שמנים
	2	מסחר בפירות
	19	מאפיות
29	7	דברי כתיבה, משרדים, בתי ספר
	31	מוכרי בירה/מסעדות
30	2	מוצרי בירה
32, 31	2	מסחר קולוניאלי (סיטונאים)
33	11	נגרות (חלקי)
	1	בניית בארות מים
	1	בדים, מסחר (חלקי)

	1	מכשור לסנדלרות
37, 36, 35, 34	18	סנדלרות
39, 38	8	זכוכית וחרסינה
	1	ענף דגי המלוח (הרינג)
40	5	ענף השרברבות
	1	נרות מפרפין (תעשייה)
	3	כורסאות
	2	מנסרות
42, 41	7	שיננות
	1	חרטות
43	1	בגדי ספורט (בית מלאכה)
45, 44	10	טבק
46	16	קונפקציה לגברים
	1	נקניקים
	1	טחנות קמח (חלקי)
	2	גזוז, לימונדות
48	7	מי גזוז
54, 53, 52, 51, 50, 49	12	תבואות, זרעים, מוצרים חקלאיים
55	10	שענות
56	26	חומרי ברזל, פלדה, וכר
57	5	בתי עץ, חדרי הארחה והשכרה
	2	תעשיית גרביים
	1	אביזרים לסוסים וחיות עבודה
58	2	מכבסה
59	5	משרד לתרגומים ובקשות
61, 60	5	בתי קפה ומסעדות (חלקי)
	2	אופניים, תיקוני אופניים
	2	כל-בו (חלקי)
	1	דגים (חלקי)
64, 63, 62	14	בשר, דגים, עופות (חלקי)
65	1	הסעות
	3	בורסקאות
66	18	עופות (חלקי)
	1	שמנים מסחריים
	1	מיצי פירות
	3	ספירטים ומשקאות חריפים
76 עד 67	152	ענף חנויות המכולת והמסחר הקולוניאלי

במהלך תרגום מדריך העסקים של קובל 1929 ע"י ד"ר מרדכי זיו, צעות ועולות להן זכרונות משכבר הימים. ד"ר מרדכי זיו-הוא מוטלה ליברזון- באותם הימים תלמיד בית הספר העממי עברי "הרצליה" ומאוחר יותר תלמיד הגימנסיה העברית "תרבות", חי בעיר עד לבריחתו ערב כניסת הנאצים לקובל והוא כבן 22 שנה בלבד. מרדכי היה מאז ומתמיד סקרן, צמא דעת, בעל זיכרון נדיר- עד לפרטים הקטנים ביותר. תרומתו להרחבת המידע ולתיעוד קובל שאיננה עוד, היא עצומה מבחינת כמות ואיכות והחלה למעשה כבר לפני כחמישים שנה עם פרסום מאמריו בספר הזיכרון המקורי של קובל.

(המערכת מתנצלת בפני ד"ר זיו ובפני הקוראים על שגיאות ודאיות ועל שיבושים שנפלו במאמר עקב הזמן הקצר שעמד לרשותה..)

על דמויות שהיכרתי

(רשימה חלקית)

מאת: ד"ר מרדכי זיו-ליברזון

זכרונות על מקצת מהאנשים שהיכרתי, שעלו בעת תרגום המדריך העסקי של קובל:

1. ד"ר מיכאל ציכנוביץ- רופא כללי. נשוי ולהם בת יחידה ושמה אמה. למדה בגימנסיה "קלרה ארליך". נערה מאוד יפה. הצליחו לעזוב את העיר בזמן והגיעו לרוסיה והתיישבו באחת הערים ובה אוניברסיטה ופקולטה לרפואה. אמה סיימה שם את לימודיה ונהיתה לרופאה. ההורים נפטרו בשיבה טובה ובתם נשואה ואם לשני ילדים גרה ברוסיה. בקובל המשפחה גרה ברח' סטרה קוליובה 26, לא רחוק מהגימנסיה "קלרה ארליך".

2. ד"ר בוריס איזנברג-רופא שיניים. רח' מיצקביצ'ה. היה להם בן ובת. הבן יונה-יוסף סיים גימנסיה "קלרה ארליך" ונסע לפוליטכניון בחיפה ללמוד הנדסה. עבד כמהנדס כימיה בתעשיות הפטרו-אוויל בחיפה. פרש לפנסיה. כתב ספרי היסטוריה. גר כל חייו בחיפה. בת אחת רופאה והשנייה אחות.

3. עוי"ד ליאון ורבה. משרד רח' ורשבסקה. לורבה היה בן, גרישה- רופא עיניים ובת בת שבע- אגרונומית. ההורים וגרישה עם משפחתו נספו בשואה. בת שבע ורבה- שאובר גרה בחיפה. נשואה למהנדס ולה בת, ולה שמה, עם שני בנים.

4. מאשה צין - מילדת. אחיה מושקה בוגר גימנסיה ממשלתית ומנהל התזמורת בתור חצוצרן מוביל. עלה ארצה. עבד ברשות הנמלים שבחיפה. הקים משפחה.

5. קולודנה חנה - מילדת. נשואה עם בת אידה שלמדה בגימנסית "קלרה ארליך". ובן, סימון, תלמיד שלי בעברית ותנ"ך.

6. פינקלשטיין שמעון - חנות לקוסמטיקה ותרופות. לו שתי בנות, תמה ושרה. תמה גמרה איתי את הגמנסיה "תרבות". ב- 1937, התחתנה וילדה בן. נשאר בקובל, נספו בשואה. הבת השנייה שרה עלתה ארצה, נשואה לדויד ברומברג.

7. גולדשטיין שמואל - חנות לקוסמטיקה ותרופות. להם 3 ילדים, 2 בנות ובן - יאשה. עלה ארצה סיים הנדסה בחיפה ועבד בתור מהנדס ראשי בעירית נתניה.

8. קרולצ'יק סטניסלב - נגר, רח' פופשצ'ינה 6. שכן שלנו מליסטופדובה 84. מאוד ידידותי כלפי השכנים היהודים. היו לו 3 בנים ובת יפת תואר זושייה. לעת זקנה היה במצב כלכלי קשה. עברו לגור בקצה הצפוני של העיר. בחדשי הקיץ הייתי מבקר אותם מתוך הידידות שרכשתי אליהם. אחד הבנים התאהב בפולניה זונה ועבר לגור איתה, גרו בדירת מרתף של הגמנסיה "תרבות". יתר האחים התחתנו והקימו משפחות. זושייה הפכה לאמא לשני ילדים. עם רדת השואה קשרינו ניתקו. אני ברחתי לרוסיה עד טשקנט, הם נשארו בקובל עם הגרמנים.

9. קופרשטיין- נגר, פוקסל 6. אחת הבנות, רחל, גמרה גמנסית "תרבות" ובשלב מסויים נתנה לי חודשיים- שלשה שעורי עזר בלימודי בבית הספר "הרצליה". בגלל מחלת אנגינה וסיבוכים לא למדתי חודש והייתי זקוק לתמיכה בעיקר במקצוע החשבון. רחל עלתה ארצה כחלוצה.

10. צימרמן משה - ממשורר דנטלי. נשוי ולו בן יחיד. ניהלו בית ברמה מאוד גבוהה, דוברי רוסית. שחקו הרבה בקלפים-רמי, ברידג'. לימדתי את בנם כמורה עזר, שנים באתי אליהם, עד 1.9.39. צימרמן הבן למד ברוסיה רפואת שיניים וקיבל דיפלומה בתור רופא שיניים. אשתו ובנו נספו בשואה. התחתן שנית עם רפואת שיניים וחי במינכן לאחר השואה. הייתה לו בת יחידה רפואת עיניים, מאד מוכשרת ויפה. ביקר בארץ ובביתנו בגיל +80. חלה כאן בדלקת ראות, אושפז וחזר למינכן, שם נקבר.

11. ליפשיץ בשותפות עם גריז'ינסקי - בנאות. לליפשיץ היו 2 בנות, טריינה וחייה ובן, בנימין. טריינה סיימה גמנסיה ממלכתית ב 1937. הייתה אחת היפהפיות של קובל. אחותה סיימה קלרה ארליך. נספו בשואה.

12. **סוסנה - משרדים למשלוח חבילות (אקספדיציה).** למשפחת סוסנה היו 3 בנים ובת-איזה, יפת תואר בקובל ובכל פולין. שני הבנים, לייבל ומושקה ניהלו את הצלמוניה. הבן המבוגר, אברהם, נשוי עם ילדים, ניהל את המשרד למשלוח חבילות. כולם התפללו בבית הכנסת של חסידי טריסק, שם גם אני התפללתי. גרנו בשכנות איתם, בליסטופדובה 84. לאבי החורג הייתה חנות מכולת שכלכלה יפה את המשפחה בת 5 הנפשות- ההורים קניה ויונה בטר, בניימין בטר אחי החורג, אני מוטלה ליברוזון ואחותנו פייגלה שלמדה בגימנסיה קלרה ארליך טרם כניסת הנאצים. פייגלה ברחה עם עוד 9 בנות לבריסק ליטובסק. שמה התגלתה ב- 5.1944 ע"י 2 פולניות מחברותיה בית הספר העממי מושיצקי והוסגרו לגסטפו שם נרצחה עם חברתה טלה רבין אשר אביה היה מנהל בי"ח היהודי בקובל.
13. **צוקרמן יאשה- תחנת חשמל בבעלות פרטית.** רח' סוברנה 7. התחנה בעיר הישנה. בנו של צוקרמן, לוסיה, גמר גימנסיה "קלרה ארליך" ונסע ללמוד רפואה באיטליה בפלרמו שבסיציליה. על גורלו לא ידוע לי. הוא למד עם קובה ארמרניק (בנו של בעל תחנת הקמח). ידוע לי כי חזרו לחופשת קיץ ב- 1941. קובה נספה בלמברג.
14. **פלדצ'רים: עוזרים לרופאים.** זה היה מעמד בלעדי לרוסיה ולגרמניה ממאות שנים. היו בתי ספר לפלדצ'רים בהם למדו 4-5 שנים וקבלו דיפלומה של עוזר לרופא. הם היו מורשים לרפא ולרשום תרופות. היו תחת השגחת מוסדות הבריאות בעיר ובמחוז ובמדינה כולה.
15. **שטיין יחיאל- ספר.** נוב- קוליובה 33. למשפחת שטיין כבר הוקדש מאמר מיוחד. יחיאל היה ציוני ועסקן ציבור וגם מורה לשעבר. היו לו 3 בנים ובת. שני בנים עלו ארצה: ארקה ונחמיה. אהרון פעיל בוועד יוצאי קובל ויו"ר ארגון יוצאי ווהלין. המשפחה, אחותו וכן האח מוטל נספו בשואה בקובל 1942.
16. **לייפר קדזנר- ספר.** נוב- קוליובה 91. אצלו הסתפרתי כל השנים עד בריחתי מקובל מפני הנאצים, מתקופת בית הספר "הרצליה" ואחר כך הגימנסיה העברית "תרבות" ועד ערב בריחתי מהעיר עם כניסת הנאצים הגרמנים העירה ורדת השואה על קהילת יהודי קובל וסביבותיה.
17. **שויחט יוסל- סידקית.** קוסצילנה 7. מגדולי הסוחרים בסדקית. יהודי עשיר מופלג. בתו שושנה למדה איתי בגימנסיה "תרבות". התחתנה וילדה בן. כל המשפחה נספתה. שושנה יפת תואר ותלמידה בינונית מאד. לא סיימה את הגימנסיה.
18. **חארי ח. - סידקית.** פתח גם חנות בורשביסקה והיה המוביל בתור חנות לאופנת עילית. הייתה קונה אצלם במיוחד לפני חג הפסח- כותנות ועניבות משובחות.
19. **הוטל "ורסל", גלייזר ו. מיצקביציה 4.** שמה היה הנוער הגימנוזיסטי והאינטליגנציה נפגשים כל יום לבלות בין 17-24.00. ערבי ריקודים, תה, קפה, גלידות, עוגות ומוזיקה- כנר, סקסיפון, זמרים, זמרות. והיו גם במלון חדרים אינטימיים לבילוי סקסואלי ברמה הגבוהה ביותר. משפחת גלייזר באו ארצה בתור אנשי פיננסים וכלכלה.

20. קגן. כובעי נשים. ורשבסקה 112. בתה מניה קגן היתה מפורסמת ביופיה וה-LADY לחברה.

21. פיש לייבל- ענף המסחר הקוליניאלי - ענף של מוצרים מיובאים מארצות רחוקות ואשר אינם ניתנים לגידול באירופה. תבלינים שונים, תה, קפה וכיוצא בזה. חנויות אלו היו עמוסות בארגזים ושקים ססגוניים ומלאי כל טוב. הריחות סביב חנויות אלו היו משכרים... החנות של פיש הייתה בפנינת נובו קוליובה-וורשבסקה, חנות פינתית גדולה. לייבל פיש ליאון היה נשיא ההסתדרות הציונית הכללית בקובל, יו"ר האגודה לגימנסיה "תרבות" ובין מקימי הבניין החדש. מבני המשפחה בארץ- מלכה פיש וילדיה. בתה היא הסופרת-חוקרת רות בקי.

22. פרלמוטר ליבשה- תופרות, קונפקציה נשית. ורשבסקה 48. אחותה הבכורה של אמי. היו 3 אחיות- ליבשה, קניה- אמי, ורייזל- הצעירה. נשואות עם משפחות. כולם נספו בשואה עם הסבתא והסבא גולדשטיין.

23. גלפריין L. – עסקים וכלי מטבח. ורשבסקה 164. בנם אידל היה ממפקדי "השומר הצעיר". התחתן עם בת מלובלין. נולדו להם 2 ילדים. נספו בשואה.

24. גולדשטיין B.K. - ענף היערנות. סבי ו- 4 בניו שעזרו לו במלאכה: מאיר, יעקב, שבתאי, יצחק.

25. ברומברג- ענף הטכסטיל- בדים. ורשבסקה 132. מעשירי העיר. בנם דויד התחתן עם שרהליה פינקלשטיין ונסעו לישראל. חזרו לקובל ונספו.

26. נימירובסקי גדליה- ענף הטכסטיל- בדים. בנם מאיר למד איתו. גמר גימנסיה "קלרה ארליך". תלמיד עילוי. קטנצ'יק בגובהו.

27. ארמרניק, B. והאחים- טחנת קמח. לוצקה 205. טחנת הקמח הגדולה ביותר בוואלין, 5-6 קומות, עבדה על קיטור. אחד הבנים, קובה ארמרניק, למד רפואה באיטליה. בחופשת 1939 חזר לקובל וב- 1941 נספה. בן שני, יאשה, סיים הנדסה, עלה ארצה וגר היה בת"א.

28. צופרפיין S. – תעשיית שמנים. לוצקה 79. מגדולי הסוחרים בענף הזה ומעשירי קובל. בנם יהודה למד איתי בגימנסיה "תרבות". גם הבת סיימה "תרבות".

29. אשכנזי חנה- חנות לדברי כתיבה. קוליובה 65. קראו לה "הדודה". האלמנה ובנה נהלו חנות ברמה מאוד גבוהה. אהבתי לקנות אצלה.

30. פומרנץ יחזקאל- מפעל בירה. ליסטופדובה 91. שכנים שלנו. פעם נושכתי עי"י כלב זאב, בחצר המפעל. הייתי נוסע איתם בקיץ לעיירות בסביבת קובל עם מאות-מאות בקבוקי בירה וסודה

להובלה ומסחר. בן אחד מהמשפחה סיים הנדסת חשמל בצרפת והתחתן עם צרפתייה נוצרייה וניצל מהשואה. משפחת גסקו מקובל היתה משפחתו הקרובה. ביקר בגבעתיים ונפגשו שם. אחותו רעיה- אשת חברה ויפה מאד, אלמנה או גרושה עם בת לילדה יפת תואר ולמדה עם אחותי ציפורה ב"קלרה ארליך". הסבתא דבורה והסבא יחזקאל והבנים ניהלו את העסק הגדול עד לשואה. המשפחה קנתה בחנות המכולת שאבי החורג, יונה בטר, ניהל. משפחת פומרנץ נספתה בשואה.

31. **שמאי לרנר - מסחר קוליניאלי, סיטונאים.** רח' וורשבסקה: רעייתו היא פסיה. היו להם בן ובת. נתתי שיעורי עזר לבן בלימודיו בבית הספר העברי "הרצליה". המחנכת שלו הייתה המורה בינה פרידמן שבזמנו היא גם הייתה המחנכת שלי באותו בית הספר.

32. **לרנר אהרון - מסחר קוליניאלי, סיטונאים.** רח' וורשבסקה: הם היו הגיסים של ליבל פיש- מגדולי הסיטונאים בענף זה.

33. **טונבאום R, ענף הנגרות.** ליסטופודובה 31: הייתה לו נגריה הגדולה לרהיטים בקובל. אצלו עבד שכן שלנו.

34. **פייגה אופלינר, ייצור נעליים.** ממשפחת הסוחרים לנעלים וערדליים, לאופלינרים היו 2 בנים ובת. הבנים וולודיה ואולק והאחות גמרו גימנסיות "קלרה ארליך". האחות נסעה ללמוד רפואת שיניים בפאריז וגרה שמה עם משפחתה. נולדה לה בת יחידה.

35. **גלז - ענף הסנדלרות, רח' קוליובה 2.** היה יו"ר ענף הסנדלרות וחבר בקהילת העיר. עסקן ציבורי דיוע. נואם בעל השכלה תורנית עמוקה.

36. **סינוצקי יאן - ענף הסנדלרות.** פולני שכן שלנו בליסטופודובה 82. העסק שלו בוורשבסקה 26. היה מומחה גדול לנעלים בשביל קציני הצבא. היה גם שתיין גדול. בנה בית של 4 קומות בשכונת אתנו. הבית נשאר אחרי השואה וביתנו, בעל קומת בית רגיל- נחרב. פרקו אותו לחימום הבתים בחורף בתקופת השואה. סנדלר עני עם 5 ילדים.

37. **ספקטור H. ענף הסנדלרות.** וורשבסקה. בנו למד ביחד עם הבן של שמאי לרנר ופסיה: היה עילוי בכל בית ספר "הרצליה" וניבאו לו גדולות. נער חמד, חכם ויפה תואר.

38. **אויבנטל M. ענף הזכוכית וחרסינה,** וורשבסקה 56. ממשפחה זו עלה ארצה אחד הבנים שהיה גם פעיל ב"שומר הצעיר".

39. **טולר, ענף הזכוכית וחרסינה.** לוצקה 26. שני אחים טולר- היו גם שותפים לתחנת חשמל פרטית. אחר כך עזבו את קובל ועברו ללובלין שמה פתחו מפעל למסמרים ומפעל לזכוכית. בנם שעיה טולר למד איתי ב"הרצליה". עם סיום הגמנסיה בלובלין נסע ללמוד הנדסת חשמל בבלגיה.

אחרי המלחמה התחתן עם בת עשירים מלובלין והם היגרו לארצות הברית. עסק עם משפחת אשתו במנופקטורה- מסחר בבדים. היינו בקשרי ידידות בארץ ובארצות הברית. בתו ילדה בהשגחתי נכדה ראשונה. נפטר ממחלה קשה בגיל 50 בניו-יורק, גורל ממנו לא ברת.

40. מלושקה H. ענף השרברבות, וורשבסקה 184: בנו היה כדורגלן. נפגע ברגלו ונפטר.

41. בלאובשטיין J. שיננות. לוצקה 83: מהמפורסמים בענף זה והיו"ר של אגודת טכנאי השיניים.

42. יגודניק, שיננות. בריסקה 1: אחד המומחים המבריקים בענף. בתור קומוניסט ישב מספר שנים בבית סוהר בפולין. אחיו יוסף יגודניק למד איתי בגימנסיה "תרבות". אבא יגודניק היה מורה הוראה בישיבה קטנה וענייה בקובל.

43. גילמן A. בית מלאכה לבגדי ספורט. הכומר שותרסקי 1 (רחוב קצר אנכי לפומניקובה): בנו גמר גימנסיה "תרבות" ועבד כפקיד גבוה בבנק דיסקונט של משה פרל עד לכניסת הסובייטים. התחתן עם מריסיה וייגרובנה, בוגרת גימנסיה ממשלתית ע"ש סלובצקי. ילדה בן, ניספו בשואה.

44. קופץ. ענף הטבק. קוליובה 87: בנו נחום סיים את גימנסיה "קלרה ארליך". שכני וחברי המבוגר ממני ב-3 שנים. מחונן (גאון) במתימטיקה. היה גם מטובי השחיינים בעיר ואלוף פינג-פונג. עישן קשה וללא הפסקה והיה גאון מפוזר בהליכותיו. תמיד הוא היווה עבורי זוגמא ללכת בדרכיו: בטניס, פינג-פונג, שחיה, לימודים. נספה בשואה. יהיה זכרו ברך.

45. פומרנץ יחזקאל. טבק. ליסטופודובה 81: שכנים שלנו מול הבית. הייתי מיודד עם כל בני משפחתו הענפה והנהדרת. פאר המשפחות בקובל. בתו רעיה פומרנץ הלידי בקובל. בתה לילי יפת תואר וחברה של אחותי פייגלה ב"קלרה ארליך". נספו בשואה.

46. פרידמן C. ענף הקונפקציה לגברים, לוצקה 18. מושקה פרידמן הינו בנם, פרופסור באוניברסיטת וורשה. כיום נשוי, אב לבן פרופסור לרפואה. כותב ומתרגם מידיש לפולנית ומעברית לפולנית. עליו כתבתי פעמיים.

47. זלצר Ch. ענף הקונפקציה לגברים, רינק 32 (השוק). בנם נח זלצר-רופא שיניים, גר בירושלים. שני בנים פרופסורים לרפואה. אשתו כלה עקרת בית. (סיפורו הובא בחוברת קודמת).

48. פולנסקי, אחים. מי סודה וגזוז, צורקובה 2: אחד האחים, אברהם, נפטר משחפת. אח שני, גרישה, למד איתי ב"הרצליה". אחר כך היגרו לדרום אמריקה.

49. שטיינברג F. מסחר בתבואות, זרעים ומוצרים חקלאיים בסיסיים, לוצקה 71. למשפחה היו 3 בנים ובת. אחד הבנים, צבי, למד איתי בגימנסיה "תרבות" וכן אחותו זלטה. הייתי בידידות קרובה עם משפחה נהדרת זו. היו אמידים מאוד, סוחרים מעולים ומכובדים. כולם ניספו בשואה.

50. שינדלר B. מסחר בתבואות, מונופולובה 64. ברחוב זה שהוביל ישירות לער הורודולץ התרכזו מחסני תבואה של רוב הסוחרים היהודים בענף זה וביניהם סבי בנימין משה גולדשטיין ובנו שבתאי (שעפע) גולדשטיין, שהיה נשוי לפנייה לבית דוד אפל בעל בית מלון ידוע ע"י תחנת הרכבת בקובל, ברחוב קוליובה 2. הדוד שעפע נשוי עם שני ילדים דוד והלה, כולם ניספו בשואה.

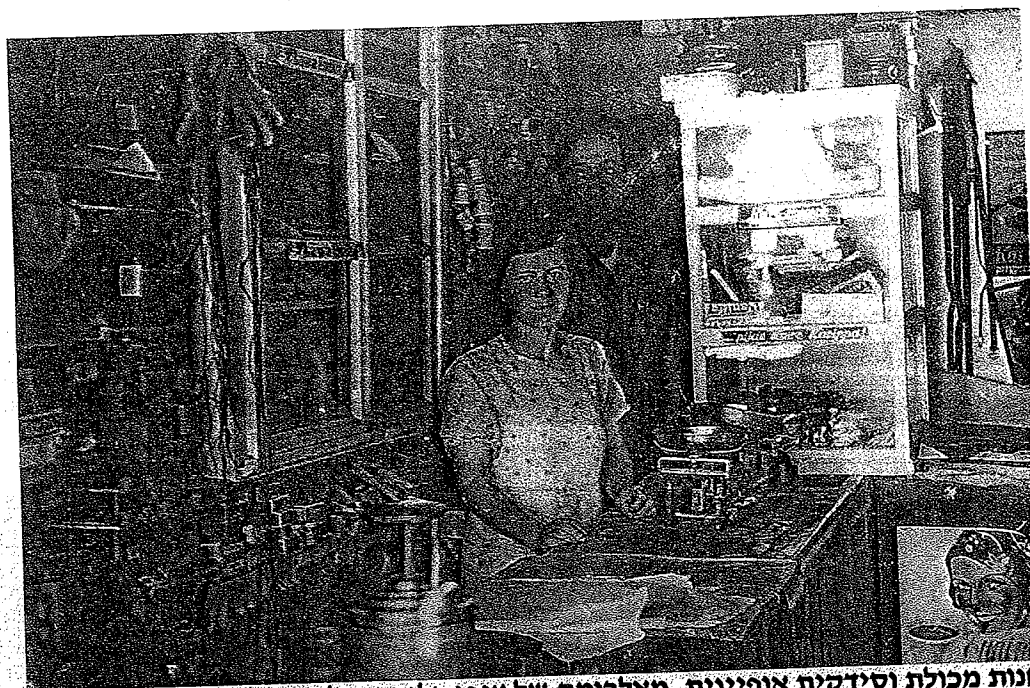
51. וולק L. מסחר בתבואות, מונופולובה 77. מהוולקים למד איתי מוטיה וולק ב"תרבות" ואחד הוולקים, ליבה, בא ארצה וגר בחולון עם משפחתו עד לפטירתו. בארץ הפך לצבעי והסתדר יפה.

52. זפרן S. מסחר בתבואות, ורשבסקה 223. מהזפרנים הגרו לארצות הברית - פנחס (פיניה). ביקר בארץ וכן בקובל. כתב רשמים שתרגמתים לעברית בחוברות קודמות.

53. קרופיבנוקר. מסחר בתבואות, פיקסל 10. ממכובדי הקהילה היהודית.

54. שטיינברג M. מסחר בתבואות, לוצקה 145. עם משפחה זו הייתי גם מיודד. הבן והבת למדו איתי ב"תרבות".

55. פריזנט. ענף השענות, רח' קשובה ("עקום"). ממשפחת פריזנט בת שסיימה את "קלרה ארליך" ונישאה לגסקו שנהרג בתאונת דרכים בארץ. בנם פרופסור לביוכימיה.

חנות מכולת וסידקית אופיינית. מאלבומה של ציפי בלומברג לבית גוטמן.

56. פיפה לייבל. ענף ברזל, פלדה וכו'. ורשבסקה 31. לייבל היה הגבאי בטריסקער שטיבל- בית הכנסת בו התפללתי עד לסגירת השטיבל ע"י הסובייטים ב- 1.9.39.

57. דוד אפל. חדרי הארחה והשכרה. קוליובה 5 ע"י תחנת הרכבת. בתם הבכורה יפת תואר פניה התחתנה לאחי אמי- שבתאי- סוחר עצים ותבואות. נולדו להם שני ילדים. שם אחד הילדים: דוד-דודו על שם הסבא דוד אפל שנפטר. הסבא התפלל בבית הכנסת טריסקער שטיבל בו התפללתי.

58. רופה A. מכבסה. ורשבסקה 3. בתו דורקה רופה-גודיס גרה בבני ברק. בעלה מושק'ה גודיס שהכירה בקובל לאחר המלחמה נפטר לפני כשנתיים. בן בארה"ב, ובן ובת בארץ. דורקה הסתתרה באזור קובל לאחר השמדת יהודי הגטאות וניצלה בנס. הוריה וסבתה נספו עם חיסול הגטו שבחולות.

59. וורבה לייבל, עו"ד. לוצקה 22. לייבל ניהל משרד ברחוב הראשי עם עוד פולני. בתו שבוניה (בת-שבע) בת ה-92 גרה בחיפה. שבוניה היא השדכנית של אשתי ידזיה בשנת- 1945 בפולין. סיפור שלם לסיפור לא כאן.

60. קגן M. וצוקרמן R. בתי קפה ומסעדות. ורשבסקה 1. הבת מניצ'קה קגן- יפת תואר ואשת חברה לליווי דאז (קציני צבא בכירים וכו' וכו'). נספתה בשואה י"ד.

61. ויסבלט J. וארליך J. בתי קפה ומסעדות. רח' וולדמירסקיה. בנם יעקב ארליך היה מפקד בית"ר. בנם הצעיר יוסק'ה ארליך עלה ארצה. בנו נהרג בשירות צה"ל ויוסק'ה נפטר מעגמת נפש. רעייתו הייתה אוקראינית שהתגיירה.

62. בטר ושיכמן, ענף הבשר, דגים, עופות. בטר יעקב היה אחיו הבכור של אבי החורג יונה בטר. בגלל האב יונה אבדתי את כל משפחתי. האב סרב לעזוב ביחד איתי את הבית בגלל שפחד לסכן את בריאותו (הריאות מהן סבל ב- 1935)... יונה נרצח ביום הראשון לכניסת הנאצים לקובל. הגרמנים אספו כ- 300 איש שנורו ליד ביתנו, לאורך חומה בגובה 3-4 מטר שחצתה והפרידה בין רח' ליסטופדובה 84 (ביתנו) ושטח משרדי עובדי הרכבת- בו עבדו מהנדסים, טכנאים ומשפחותיהם- כ 500 איש.

63. פלדמן M. ענף הבשר, דגים, עופות. ורשבסקה 33. בנו מושק'ה מיכאל פלדמן גר בירושלים.

נפגשנו מספר פעמים. בקובל עבד בחנות נעלי יבוא מתוצרת צ'כית. היה ידוע כקלפן הכי מוכשר בעיר.

64. גורין, מספר משפחות, ענף הבשר, דגים, עופות. משפחת גורין הייתה ענפה מאד, אחים ובני

אחים. מהם יצא לונה גורין הספורטאי המפורסם, עלה ארצה למכביה ב- 1935 וגר כל חייו עם משפחתו בחיפה. היה בוגר הגימנסיה הפולנית ע"ש סבוצקי שרק יהודים יחידי סגולה נתקבלו אליה. היה גבוה- 190 ס"מ, ספורטאי מחונן ויפה תואר. גם אשתו יפת תואר ממשפחת שיפר- חנות לגלידה ודיליקטסים ברח' ורשבסקה פינת קרליובה בונה. נולדה להם בת שהייתה כל חייה חולנית ומוכת גורל. להורים היה זה סבל קשה מאוד.

65. חברה להסעות- אוטובוסים, בקו קובל-רטנה. המשדד בורשבסקה 61. אחד הנהגים, פולני בגיל

60, היה השכן שלנו בליסטופדובה 81 והאוטובוס שכן ברחוב ליד ביתנו. התיידדתי עם האיש והייתי נוסע איתו מתי שרציתי מקובל לרטנו ובחזרה. בדרך אל היעד היה האוטובוס עוצר לחניות ביניים בעיירות שהיו מפוזרות לאורך המסלול. בשבילי, תלמיד בגיל 10-12 בבית הספר העברי "הרצליה", זו הייתה הרפתקה וחגיגה של ממש בחדשי החופשה הארוכה מהלימודים, בחודשי יולי-אוגוסט. חווית הנסיעה למקומות מרוחקים כללה גם שחיה בטוריה לאורך הדרך ובילוי ביערות העבותים- שהיו מלאים בפרות יער, באגוזים, ובסנאים מתפסים וחיפוש אחר דוכים חומים, או שחורים, שהיו קיימים על פי סיפורי הנהג הגוי. הוא גם לימד אותנו הילדים להתניע את המנוע ולהיזיז מהמקום את האוטובוס הכבד שהכיל 36 עד 54 מושבים. במסלול ישר נתן לי הגוי להחזיק את ההגה בידיים, כאשר ידו נמצאת בהיכון, מוכנה לכל צרה שלא תבוא.

66. שטרן A. ענף העופות. ורשבסקה 97. החנות הייתה ממוקמת מול הגימנסיה העברית "תרבות".

בתו אסתר- מלכה- שאכן הייתה מלכת היופי בקובל. בן אחד למד בגימנסיה "תרבות"- ברל'ה שטרן שמו. היו להם עוד 3 ילדים- בנים, בנות. משפחה אמידה.

67. בטר יונה. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. יונה הוא אבי החורג. האב ניהל חנות מכולת עם

בבצ'וק J. בוורשבסקה 62 ואחר כך הייתה לו חנות משלו בליסטופדובה 84. נספה ביום הראשון לכניסת הנאצים הגרמנים לקובל ב- 28.6.1941. הגרמנים אספו כ- 300 יהודים, גברים ובנים,

בסביבת מסילת הרכבת-רחובות ליסטופדובה, קוליובה, טושבסקגו. וברחוב ליסטופדובה, ליד ביתנו, נרצחו היהודים מול קיר הבטון. זו הייתה למעשה האקציה הראשונה של הגרמנים על קהילת קובל. פחות משמונה שעות היו חסרות שגם אני אקלע למוות הזה. בעוונותיו של אבי החורג יונה בטר- הוא שאמי קניה בת ה-41 ואחותי ציפורה בת ה-16 נשארו בקובל ונספו. עד הרגע האחרון ניסיתי לשכנע אותו שהמשפחה תצטרף אלי. שמונה שעות לפני כניסת הנאצים לקובל עליתי על הרכבת האחרונה ונחלצתי מהתופת. התחלתי לימודי רפואה בסמרקנד שבאוזבקיסטן ב-1.9.41, לימודים אותם סיימתי ב-30.12.48 בלודג! שמונה שנות מאמץ עליון והיתקלות במצבים קריטיים. התגברתי על הכל בעבור רצוני העז לחיות ולשרוד! הגעתי עד הלום בגיל 85 לכפר סבא, מקום נחלתי ומנוחתי שלי ושל משפחתי. אולי עוד אספיק לכתוב את ספר תולדות חיי למען הדורות הבאים.

68. בכובר S. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. ממשפחת בכובר נצלו בודדים וחיו בארץ. ביניהם קצין משטרת ישראל בחיפה. איתי למדה בבית ספר "הרצליה" ובגימנסיה "תרבות" בת המשפחה חייקה בכובר שנשארה ונספתה בקובל.

69. חסיס P. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. ורשבסקה 187. בנם ד"ר חסיס יאנק ומשפחתו גרו בארץ, היה רופא מומחה לשחפת ריאות.

70. חסיס R. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. ממשפחת חסיס למד אחד בגימנסיה העברית "תרבות", עזב את קובל והיגר לארה"ב.

71. לברטוב M. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. רינק 18 (השוק). משפחת בבה לברטוב- מנזה ששרדה את השואה. אחד הלברטובים- קלמן- היה נשוי לבת דודתי בלה פרלמוטר שהייתה פסנתרנית. ילדה 2 ילדים שנספו בשואה. לברטוב קלמן ברח לרוסיה וניצל. היה בארה"ב, התחתן שנית ונולדו לו ילדים. הגיע לישראל לבד לעת זקנה ונפטר כאן בודד וגלמוד. גורלו של יהודי...

72. ויטקובסקי דויד, ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. סנקביצ'ה 1. חנות פינתית לגלנטריה ומכולת מובחרת- שוקולדים, דליקטסים. אשתו צ'ירל היא הבת של יעקב ריידר בעל חנות מכולת באותו הבית. נשוי עם 2 ילדים. לבנו נתתי שיעורי בית כמשך שנתיים. לחנות עלו ב-6-8 מדרגות עם

פעמון רעשני שהיה מותקן בכניסה לחנות. נוטקובסקי דויד וצ'ירל היו אנשים אצילים ועדיני נפש!
אני מבכה את מותם ומות ילדיהם י"ד.

73. רייזר P. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. סנקביצ'ה 11. חברתי ניורה לנדאו מהגימנסיה
"תרבות" התחתנה ב- 1937 לבן המשפחה בנימין רייזר שהיה עורך דין. נולד להם בן. נספו
בשואה. שמם מופיעה בכותלי בית הכנסת הגדול. כתוב: "כמה יפה העולם- הנה באים התליינים
האוקראינים לקחת אותנו לבית הקברות למותנו! ד' נקום!!!" בעלה של ניורה נרצח קודם לכן עם
תינוקם.

74. רייזר זלמן, ענף המכולת ומסחר קולוניאלי, ורשבסקה 154. זלמן הוא הדוד שלי. אשתו
הדודה רייזל היא אחות צעירה של אמי קניה י"ד. נספו עם שני ילדיהם- פנחס בן 20 ומניה בת 17.
הן היו שלוש אחיות לבית גולדשטיין: ליבשה, קניה, רייזל אשר כולן נספו עם המשפחות. וכן נספו
סבי בנימין משה גולדשטיין וסבתי שרה גיטל למשפחת רייזר.

75. וורבה M. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. סנקביצ'ה 6. בתו לידה, יפה ותמירה, גמרה
גימנסיה עברית "תרבות" והתחתנה לפנטורין פיטייה. האישה נספתה עם תינוק בשואה. פיטייה שרת
בצבא האדום וניצל. גר בארץ, היה נשוי בשנית לבת ממשפחת רייכשטול.

76. זסק A. ענף המכולת ומסחר קולוניאלי. וולדמירסקה 44. בתם אסתר זסק נפטרה בקיבוץ עין
השופט, היא הייתה ממקימי הקיבוץ. בעלה סיומה זלמן ליבנה ממנהיגי השומר הצעיר, סופר ופעיל
אידיאולוגי, נפטר לפני מספר שנים. שיינדל הייתה האחות הבכורה של אסתר זסק שהייתה מורה
בתיכון ובוגרת האוניברסיטה העברית. בתה היא הסופרת יהודית כפרי.

תם ולא נשלם. ז"ר מרדכי זיו, כפר סבא, אוגוסט 2004.

קצת גם לצחוק פולקלור, סיפורים עממיים מפי: אליהו מנדל תרגום מיידיש: ד"ר מרדכי זיו

כאשר נזכרים בבית אבא ואמא, הבית של הילדות והנעורים וכן הבררות טרם עלייתי ארצה בתור חלוץ, אזי איך אפשר לצחוק?... אבל לצחוק זה בריא, ולצחוק הרי חייבים... כי לצחוק גם מאפשר קצת לשכוח... תצבט לך בלחי והצבע חוזר ונשמר. לכן בואו ונצחק.

***

בקובל עד מלחמת העולם הראשונה כמעט ולא היו קיימים שמות משפחה. אני לא הייתי מודע כי שם משפחתי היה מנדל, יען כי לאבי קראו שמואל "יוסקהיס" (הבן של יוסקה). ולאמא קראו "שמילציעכע" - אשתו של שמואל.

***

לאביה של אסתר רויטנברג קראו בשכונה שרוליק "ריש לקיש", יען כי בבית הכנסת, ב"שטיבעלי", ידע שרוליק בעל פה סוגייה אחת מהמקורות שקראו לה "ריש לקיש"...

***

והנה בשוק העירוני הייתה אשה שקראו לה בתיה "די פישערן" מוכרת דגים. והיא סיפרה מתוך תענוג אישי רב כי בבואה השכם בבוקר לשוק היא מפיצה בין שכניה ושכנותיה בשוק דבר שקר. וכאשר חוזרת הבייתה בערב השקר חוזר אליה שוב, אבל היא כבר לא מכירה אותו... השקר שינה את מהותו.

***

בשוק היה יהודי ולו עמדה קבועה "א באסטע" - דוכן. בסזון (בעונה) היה מביא ארגז עם תפוזים "תפוזי יפו" וכן ארגז עם תפוחי עץ ובצקנות רמות היה קורא כל היום לבוא ולקנות את סחורתו ולכן קראו לו "שמיליק ירמורק" (שמואל איש השוק).

***

קרוב לשוק הייתה חנות לסחורות בדים (מניפוקטורה, טכסטיל) ולבעל החנות קראו אהרון "סטעבחובר" (שהגיע מהעיירה סטיבחובה), ששמו האמיתי היה אהרון לברטוב. פעם באה אליו אשה לקנות אריג. בד לתחתונים ובד למכנסיים. והיא עומדת על המכר עד אין סוף. נמאס לר' שמואל לברטוב וענה לה: אני מוכן עבורך להוריד את המכנסיים, אבל לא מוכן להוריד את התחתונים...

***

בשוק של העיר קובל ביום חמישי הייתה תנועת מסחר עירנית מאד. החלק הארי מסוחרי השוק היו נשים והן הביאו למכירה את הסחורה שלהן - ערימות שום ובצל. והיו צועקות בקולי קולות "שום, שום (קנובעל, קנובעל): ותהיו בריאים וחזקים". או צעקו "קנו בצל (ציבעלעס): חולירע זה לגויים ולכם בריאות". וזה יען כי הגויים היו נגד שום ובצל - שהיו מרכיבים עיקריים למאכלים היהודיים הטיפוסיים. (הגויים מיעטו להשתמש בירק זה וקראו ליהודים בשמות גנאי: "ציבלעזיה אי ציוסנעקזיה" - אוכלי שום ובצל).

אשת שוק אמיתית נקראה "סדכעס" (אשה שמעבירה שמועות, סודות אחד לשניה). בקיץ נשים אלו היו שזופות מהשמש ושדופות מהגשמים (השוק היה פתוח וללא מסתור). בחורף היו הנשים לבושות בבגדים חמים ובצעפים מצמר, וטרחו קשה כדי להרוויח מעט לערב שבת.

***

ימי השוק היו פעמיים בשבוע - יום שני וחמישי. היהודים היו לעיתים קרובות חייבים להגן על הסותרים היהודים מפני הגויים השיכורים (אוקראינים, פולנים) והגיבו בכוח כנגד האלימות של הגויים. עם סיום יום המסחר הגויים חזרו לכפרים שלהם מצוידים בכסף מהסחורות שמכרו (ירקות, תבואה, עופות, דגים שדגו בטוריה וכו') והשקט חזר לעיר עד ליום השוק הקרוב.

***

לא רחוק מהשוק עבר הנהר טוריה שמימיו גם בקיץ היו קרים מאוד. בקטע מסויים של הטוריה, ע"י משפחת שינבויס, הנהר היה בעומק של 15 עד 20 מטר - מבור ענק, מכתש- שנוצר מימים ימימה. מעל לבור העמוק נוצרו מערבולות מסוכנות ושם שחו רק הגברתנים שבחבורה, אלו עם הכתפיים הרחבות... והיו כאלו מבין הגברתנים האלו שאף הרהיבו עוז ולקחו את ילדיהם הקטנים על כתפיהם מעל הבור. רק יהודים מעטים העזו לשחות מעל הבור שבכל שנה טבעו בו שחיניים מנוסים.

***

אני (אלי מנדל) עם החברים, היינו בגיל הנעורים. היינו הולכים לקטע שקט של הנהר ושם שוחים להנאתנו, במחיצת בנות ונשים צעירות שכולן נכנסו למים לבושות בכותנות שלהן. בימים ההם לא הגיעה לקובל אופנת בגדי הים וכך הנשים נכנסו למים בכותנות הלילה. הדקיקות שלהן... ואנחנו השובבים, "הבוסיאקעס" (ערומים כביום היוולדנו) שחינו מאושרים וללא בושה ליד הבנות. אני זוכר את השכנה בלומקיה רובינשטיין, לאהילה פידל וחברות אחרות. אחר כך כשעלינו ארצה, בשנות השלושים, המשכנו כל הקובלאים החלוצים להתרחץ גם בחוף תל אביב ללא בגדים...

***

יום שישי בקובל: הנשים יושבות בחנות, מנהלות את העסק, והגברים הולכים לבית המרחץ. לוותר על התענוג הזה לא היה קל. בבית המרחץ אפשר היה להשיג מיצי פרות וירקות. ובעיקר את המשקה הלאומי הוא הקבס שהיה עשוי מדגנים ובנוסף גם היו העוגיות המיוחדות מהדגנים (הפלעצלך). אבא נשכב על ספסל זוליג (הבלך) הרביץ לאבא עם זרדים רטובים. אבא היה צועק "יותק חזק, יותר חזק! עד שיצא קיטור!" (ביקש שיצליפו בו ביתר עוז - "שמייס, שמייס"), למען ניקוי הגוף מכל הרעלים והשומנים. ומשמה עברנו סחוטים לחדר יותר קריר בכדי לשמוע סיפורים, על הכל מכל העולם.

***

פעם ביום שישי קרה משהו בבית המרחץ שיכול היה להגמר רע מאוד. והמעשה שהיה כך היה: ברחוב התחנה החדשה (נובו וולגז'לנה) ע"י משאבת המים ("יא פומפה") גר היה לו יהודי בשם מנדל עם "השבר" הגדול שלו ("יא כילעי"), הלך היהודי לבית המרחץ ונכנס לתוך גיגית עץ והרטיב את השבר ומרוב החום שהשפיע על השבר הוא התעלף. והציל אותו יהודי בשם מושקיה הסבל ("דער טריגער") שהוציא אותו מהגיגית והביא אותו הביתה ורק שם חזר האיש אט-אט לאיתנו.

***

וסיפור על סנדר המלמד. ביום שישי היה הולך היהודי לבית המרחץ ואשתו נתנה לו כותונת נקייה. לאחר שטבל הפך האישה את היוצרות ולבש חזרה את אותה כותונת שבא איתה לבית המרחץ. וכך חזר הביתה ואשתו קיבלה אותו "בברכות" שנשמעו עד למרחוק...

***

עם צאת האישה מהמקווה חובה היה לגעת באצבעו של יהודי-הבלן של המקווה. מסביב היו גויים שבאו לשוק עם העגלות שלהם ולעבור דרכם משמעותו שהטבילה במקווה נהפכה לפסולה. לכן התחכם הבלן ועשה חור בגדר והושיט אצבע. האישה אחרי הטבילה עברה ונגעה באצבע והכל היה כשר. פעם כשלא יכל הבלן למלא את תפקידו- הביאו נער קטן ודרך החור הושיט את איברו. עברו הנשים ונגעו באיבר והחליטו, כי מרוב שפשוף נפלה הציפורן מהאצבע של הבלן- לכן האצבע חשופה והקצה רך ובשרי... בעיר היה הדבר לסיפור מפה לאוזן ובדיחה לצחוק עממי עסיסי.

***

"לקראסאביצה", שהייתה אישה גבוהה ורחבת ממדים, הייתה חנות לממתקים: שוקולד וכל מיני מתוקים אחרים. פעם נכנס לחנות שלה אציל פולני-רוסי ובראותה התבטא בקול התפעלות: "קקנה קרסביצה!" כמה יפה היא האישה הזו! וככה נשאר השם קשור אליה וקראו לה בכל העיר- "די קרסביצה"- היפהפייה. וגם אני (מרדכי) נהניתי ממתקיה, אבל לא האישיים...

***

ומולה הייתה חנות לכלי מטבח של גלפרין ינדעל ואמו. לאמא קראו פסיה "קצ'קס". השם ודאי שקשור לסיפור עם ברווזים- "קצ'קס". והייתה לנו מכרה וקראו לה קחלה שמייטקס. והייתה יהודיה ובנה שעפעע (שבתאי) היה חבר בשומר הצעיר שלאמו קראו סוסיה קקה-לעקס. נשאלת שאלה למה ומדוע? לי אין תשובה...

***

עכשיו סיפור עם בית העלמין. ערב יום כיפור בעיר הנוהג היה לעלות לקבר אבות. והיה נהוג לקחת (לשכור) אישה מבכה ומקוננת למטרה זו. ובכן אישה באה והבן הקטן שלה עמד איתה ליד הקבר. והאישה המבכה דיברה בנוסח זה: בעלי היקר, חיית חיים באושר, לא מעלת באף אחד, לא גנבת ועכשיו אתה שוכב ועל יד הקבר ה"קטן" עומד. וזה נהפך לסיפור עממי נפוץ בעיר.

***

סיפור נוסף מאותו נוסח ז'אנר: על קברו של אבי המשפחה עומדת אישה, היידינה. מסביב לקבר היו קוצים וזה עקץ אותה. היה קיץ והיא גם מרגישה עקיצות מתחת לשמלה. ואז פונה לבעלה המנוח: שמרל, לא שכחת עוד את הקונצים הישנים שלך, אה!?

***

וכאן סיפור שוב על המקווה. שמה עבדה אישה אשר תפקידה היה להטביל את האישה שבאה לטבילה. וקראו לה חיה די "טינקעקען"- היא הטבילה אותן שבע פעמים. לאישה גם קראו "די בִּבֶּה". היא גם עזרה להוליד ילדים בעיר.

***

ושוב סיפור על משה "הרופא". הוא היה ספר וידע הכל לעשות. וכאשר קראו לו לחולה- הוא הדביק עלוקות, פתח וריד בכדי לנקז דם רעיל מגופו של החולה וזה עזר. העמיד כוסות רוח על הגב וידע יותר מהעוזר לרופא, הפלדשר, ומבעל בית המרקחת באסקין.

***

ומי לא זוכר את משוגע העיר יוסי "גלח", יהודי זקן עם זקן לבן ותמיד עם חבילת ניירות. ובא לביתו של עשיר העיר שרוליק אָנוך וּלאחרים והיה מכריז "הכל שלי".

***

ואני נזכר בחֶלֶט. הוא היה מנצח על מקהלת בית הכנסת הגדול וכן היה בתפקיד מזכיר בלשכת הרב הראשי של קובל ר' נחום משהלה טברסקי. כאשר הציעו לי עם קבלת האישור "סרטיפיקט" לעלות לארץ ישראל- הייתי חייב לצרף אלי אישה צעירה חלוצה. שיטה בה נקטו בימים ההם נגד המנדטור הבריטי. וקבענו בקו "השומר הצעיר", כי לכלה יקראו בטכס החופה ברכה ולא כפי שנקראת- חיה. אבל היא, בגלל התרגשותה, התבלבלה וכאשר הרב שאל אותה: מה שמך, היא עונה: חיה. אז חלט המשופשף אומר לה: שלימזלית שמך הוא ברכה. הרב סגר עיניו ושם טבעת קידושין על אצבעה. אני אמרתי משהו לפי הצורך וכזה הטכס נגמר ושלוש על ישראל...

***

ועכשיו סיפור מעניין על קונצרט עם זמר מארגנטינה. זה קרה בשנות ה-30. בקו "השומר הצעיר" החלטנו לערוך קונצרט עם זמר צעיר קובלאי שבא מארגנטינה. עם חלט לא התייעצנו והוא התנמם בנו על כך. והסיפור הוא כזה:

ברחוב לוצקה הייתה חנות לנעליים וקראו לה קירשנבוים. בעלה היה תלמיד חכם ולמדן בכתי הכנסת והמדרש שבעיר. היו לו 3 בנים ו21 בנות. הבן הבכור ינקל-יעקב נסע פעם לארגנטינה. בחזרו משמה לכוש אלגנטי, הביא אתו חבילת פרסומים ובהם כתוב כי היה בבואנוס-אירס זמר ידוע כמו שליאפין השני. ואחיו יצחק, הבן השלישי, היה חבר בקו "השומר הצעיר" והציע להנהלה כי רצוי לערוך קונצרט בעיר. והגיע יום הקונצרט. הופיע הזמר, גבר יפה, בנוי יפה, הזמר מצא את הצליל-הטון ושירו הראשון היה עממי "היה פעם רועה צאן, רועה צאן". חלט והכנופיה שלו החליטו להפריע לזמר

וכאשר הוא שר "והלכה לו לאיבוד הכבשה היחידה שלו" החברה של חלט ממקהלת בית הכנסת המשיכו ב- "בים-באם, בים-באם"! וכאן הפסנתרן מתבלבל והזמר מתבלבל ושוב התחיל בשיר ושוב החברה של חלט מפריעים. הזמר מחליט לרדת מהבמה בבושת פנים ועשה "ויברח"! הקופאי ברח עם הקופה, והזמר נסע לקייטנה להירגע וככה נגמר הכל בפיאסקו, במפח נפש. ואנחנו השוויצרים מ"השומר הצעיר" ספגנו מכה והקהל דרש את כספו בחזרה. מקרה כזה היה יכול היה לקרות רק ב...קובל.

***

ועוד סיפור פולקלוריסטי מהעיר: בעיר היה משומד בא ימים, זקן. הוא התאהב בגויה-שיקסה אוקראינית. היה יוצא לטיולי בוקר ואחר-צהרים בליווי של כלב. היו שואלים אותו מה שלומו- והיה עונה: מקודם לא היה לי (אוכל) לשבת ועכשיו אין לי ליום ראשון...

- סוף -

תרגם נאמנה: ד"ר מרדכי (מוטלה) ליברזוןזיו. כפר-סבא, 2.8.04

למשפחות היקירים שהלכו לאחרונה לעולמם:

טורצין מנדל (גבעתיים)

מוריק דוסיה (תל אביב)

קוקייב חנה (עפולה)

רזניק צבי (בארותיים)

שוורצבורג מיכאל (באר שבע)

יזכור

זמיינה זמיוניהם
של יקירינו הקוקות
בליבותינו וצורות
עם הנשמות של כל
קדושי ישראל
ושמותיהם יאירו
לנו את הדרך
לגאולה השלמה

לזכר הנפטרים:

צבי רזניק ז"ל

אור ליום שישי 11.6.04 נפטר לאחר מחלה ממושכת חברנו צבי רזניק ז"ל.
צבי רזניק החזיק על כתפיו את מירב הפעילות שנעשתה בארגון יוצאי קובל במשך
כיובל שנים. קצרה היריעה לתאר את פעילותו הענפה של צבי ביו"ר ארגון קובל
וכסגן יו"ר ארגון ווהלין העולמי.

ההלוויה התקיימה במושב בארותיים שבשרון, שם התגורר צבי בשנותיו האחרונות
בחברת אשת נעוריו מינה והמשפחה החמה. בהלוויה השתתפו נציג הנהלת ווהלין,
עו"ד שלמה זיסקינד, מי שהיה עד לא מזמן יו"ר ארגון ווהלין, ונציג וועד יוצאי
קובל, צבי רז.

עו"ד שלמה זיסקינד, הזכור לנו לטוב בנאומיו בערבי ימי השואה בהיכל ווהלין,
הספיד את חברו המנוח בצורה מעוררת כבוד. שלמה תיאר את מעלותיו הרבות
ואת דבקותו במטרה של צבי, ניחם את אשתו ואת בנותיו של המנוח. עו"ד זיסקינד
שם דגש מיוחד על פעילותו המבורכת של צבי במפעל המלגות והמענקים עליו הוא
היה אחראי במסגרת פעילותו בהתאחדות יוצאי ווהלין, בה קהילת קובל מהווה
חלק דומיננטי.

**חברי ארגון קובל והנהלת האיגוד מבכים את מותו של צבי
רזניק, יו"ר ארגון קובל עד לפני כעשר שנים.**

עקב ההתרעה הקצרה על מועד ההלוויה, לא התאפשרה השתתפות ראוייה של חברי
הארגון. לצערנו רוב החברים בני הדור הראשון שהכירו והוקירו את צבי אישית, עוד
מימי ילדותו בבית היתומים של קובל, אינם במצב אובייקטיבי שאיפשר את
השתתפותם בטכס ההלוויה.
אנו מתנצלים על כך בפני המשפחה ומנחמים אותה מקרב לב בשם כל הקובלאים.

בהזדמנות זו שוב נודה למשפחת רזניק על האירוח וקבלת הפנים הלבבית של
החברים שפקדו את ביתם הפתוח של מינה וצבי רזניק במשך עשרות השנים
האחרונות, תקופה שבאחריתה נפל צבי למשכב ממנו לא קם עוד.
יהי זכרו ברוך.

צבי רזניק ז"ל

כתב: **אלי מנדל**, תרגם: **ד"ר מ. ליברזון-זיו**

בחוברת מס' 10, לפני מספר חדשים, כתבתי על צבי רזניק בהיותו בחיים- על נעוריו בקובל ועל פעילותו בישראל בתור יו"ר וועד יוצאי קובל בישראל. הגורל רצה כי חברנו צבי רזניק הלך לעולמו לנצח לפני ימים ספורים בלבד ולכן נשאר לנו להנציח את זכרו בשורות אלה אשר אני כותב בפני ועבור יוצאי קובל בישראל. צבי הקים משפחה יפה לתפארת. אשה טובה ומסורה מינה, שתי בנות ונכדים. צבי היה גמלאי של נמל ת"א, שמה עבד כל השנים עד חוליו. בזמן החופשי אחרי העבודה התמסר מאד לעבודה ציבורית במיוחד למען יוצאי קובל ותרם רבות. צבי נתן יד להוצאת המהדורה הראשונה של זיכרונות-פנקס קהילת יוצאי קובל- "קובל עיר ואם בישראל". כן תרם הרבה להוצאת המהדורה המורחבת השניה של "פנקס-ספר קובל". דאג למלגות לנזקקים והיה פעיל למען כל יוצאי ווהלין ופעיל בהיכל ווהלין לאורך כל השנים עד שנפל למשכב, מחלה שריתקה אותו מאז למיטה. צבי עבר לגור עם אשתו למושב בארותיים שבשרון, בסמוך לאחת מבנותיו. עם החמרת מצבו הגופני הוא אושפז במוסד רפואי ושם נפטר. ליווינו את צבי בדרכו האחרונה לעולם הנצח. יהיה שמו צרור בצרור החיים.

צבי רזניק ז"ל,

הספד בני המשפחה במהלך ההלוויה

גרישקא, כמו שדודה אסתר היתה קוראת לך, או רזניקל בפינו. קשה למחוק את שנות הסבל הארוכות שלך ולזכור שבעצם רוב ימיך היית בריא, חסון וחיוני כל כך, שאמא היתה בטוחה שנתנו לך עין הרע כשחלית.

חיך הם בעצם חלק מספר ההסטוריה של מדינת ישראל. החל מבית היתומים בקובל, דרך תנועת החלוץ, ועליה לארץ בערב פסח באניה "פולוניה", קבוץ גבעת השלושה ונמל תל אביב, ובעיקר העיר תל-אביב שאותה מדדת ברגלייך ובאופניך, ולולא חלית לעולם לא היית עוזב אותה.

אבל, חיך הם בהחלט גם דף מספר אחר. ספר החיים המופלאים שבהם ילד קטן ומקסים שהגיע עם אחותו האהובה מאודסה לפולין, בליווית אפוטרופוס וגדל למעלה מ-10 שנים בבית יתומים בחברת הילדים ללא הורים, כך היתה צרובה תובנת החיים ודוקא אתה ולא אחר כה היטבת לנהלם כפשוטם ללא תסבוכות.

12 שנים חיית בתל אביב חיי רווקות עד שפגשת את אמא, וכל כך הצטערת שלא פגשת בה הרבה שנים קודם. ואז התחלת להשמיין מנחת. חיבת את כל משפחתה של אמא חיבוק ענק כאילו גדלת עימם מאז ומעולם.

רזניקל, היית החילוני הכי דתי שהכרנו; כי מי קיים מצוות כיבוד אב ואם למרות שלא היו לו הורים כמוך. שיינה-מינדל זכתה להתברך בך, ומי דאג לכל האלמנות והיתומים?

לא נגזים אם נאמר שכל אדם שהכיר אותך זכה להתברך במעשים הטובים ולגעת בעולם ערכיך ודרגות מוסריותך הנדירים. היית סמל העזרה לזולת, איש משפחה למופת, בעל אוהב, אב לתפארת ואח אדיר.

אנו תקווה שגם אנו הענקנו לך את החם והאהבה שהקרנת עלינו.

נפרדים ממך כאן באהבה אמא, נאוה, שרה וכל מי שמרגיש כמונו, ומנסים להתנחם בכך שכעת אינך סובל יותר ותוכל לצפות בנו ממעל בגאווה ולחזק את רוחנו.

יהי זכרך בחך.

מנדל טורצ'ין ז"ל

לזכר חברנו הוותיק בוועד, מנדל טורצ'ין ז"ל. למסיבת חנוכה, בה התכוננו לחגוג עם מנדל את יום הולדתו ה-90 כבר לא הגיע מנדל שחזר מאישפוז בבית החולים. אנו מצרפים את הדברים שהעברנו לידי מנדל:

יום הולדת 90 למנדל טורצ'ין

מנדל טורצ'ין, חברנו המסור, חבר מתמיד ונאמן בוועד קובל זה עשרות שנים, נולד בעיר קובל בספטמבר שנת 1913.

משפחת טורצ'ין התגוררה בעיר הישנה, ב"שטאט", ברחוב בריסקה 55, ליד גשר בריסק, גשר העץ החוצה את מימי הטוריה. רחוב בריסקה, אחד מהרחובות הראשיים בעיר, ממשיך צפונה לעבר העיר בריסק דליטא, הכביש מקרטע על פני פסי מסילת הרכבת, עוזב את העיר וממשיך דרך השדות המוריקים של כפר בכובה הסמוך, אל יער האורנים הסבוך, בו הושמדו מרבית יהודי העיר לפני למעלה מ-61 שנה ע"י החיות הנאציות ועוזריהם.

הרבה שנים לפני המלחמה הנוראה, מנדל-כילד צעיר, זוכר את החיים בקובל כחיים קשים למדי. המשפחה, שבבעלותה היה מפעל קטן לייצור סבון, הייתה מבוססת והעסיקה כמה בחורים מההכשרות שהוקמו בעיר.

למנדל זיכרונות ילדות עוד מימי מלחמת העולם הראשונה. כלי משחית גרמניים עם שרשראות הזונים במרכז העיר. בית קולנוע, גנרטור וחשמל שזכו בהם סוף-סוף תושבי העיר. חיילים אוסטריים, תזמורות, מארשים ותהלוכות מרשימות ברחבי העיר החדשה שהוקמה על החולות. הגרמנים ניגפים מפני הבולשביקים ואחר באים הפולנים והאנטישמיות והחוקים שהפלו את היהודים. ובין לבין מלחמת העולם הראשונה לשנייה חי הנוער היהודי חיים תוססים, מגוונים וצבעוניים. הציונות בקובל הייתה אז בשיאה, זרם העולים ארצה הלך וגבר.

בשנת 1935 מקבל מנדל צו גיוס לצבא הפולני. מנדל ממהר לוורשה, מקבל סרטיפיקט לא חוקי מ"התנועה", חוצה את הגבול לרומניה, עולה על אוניה שהפליגה לארץ ישראל-לארץ המבטחים, בה הוא חובר אל אחיו ואל חבריו מקובל שכבר הספיקו להשתרש בארץ.

ציבור יוצאי קובל מברך את חברנו היקר מנדל ואת אשתו המסורה לנה, באריכות ימים, כבריאות טובה ובנחת מהמשפחה. וכמובן איחולים להמשך פעילות פורייה בוועד יוצאי קובל.

מנדל טורצ'ין ז"ל

באנו להתארח בביתו של מנדל לרגל יום הולדתו ה-90, הענקנו לו תעודה ממוסגרת על נטיעת ח"י עצים ביער קק"ל מנדל סיפר בהזדמנות זאת מזכרונותיו כילד בעיר קובל. **קטעים מזכרונותיו היחודיים של מנדל אנו מצרפים כאן לזיכרו:**

מלחמת העולם הראשונה:

זיכרון ראשון של מנדל: מלחמת העולם הראשונה, מנדל נולד ב-1913 והיה בעת המלחמה כבן 4-5. שנת 1917, המשפחה גרה ב"שטאט", עדיין ברחוב סטרוצ'קיה, ליד הכנסיות הרוסית והאוקראינית. הגרמנים תפסו לעבודה את היהודים ואת האוקראינים וכפו עליהם לפרק את הגדר מהאבנים שהקיפה את בית הקברות היהודי החדש (שכבר פעל בימים אלו) לשם הקמת בית הקולנוע עבור החיילים הגרמניים ששהו בקובל. ליד ה"טריסקה שטיבל", לא רחוק מביתו של מנדל, ממוקם היה בית הקברות הישן. מנדל זוכר שנותרו בו עדיין בימים ההם מצבות בודדות.

המשפחה שבפריז:

דודו של מנדל (האח של אמא), שעזב את קובל בימי מלחמת העולם הראשונה, היה עשיר מאוד. שאיפתו הייתה להגיע לארצות הברית ו"נתקע" באמצע המלחמה בפריז. הדוד השני (האח השני של האם) שרת בצבא הרוסי לפני מלחמת העולם הראשונה. בליל שישי-מנדל נזכר כאילו שזה קרה רק אתמול-שהה הדוד בבית ההורים, מנדל ישב על ברכי הדוד ושיחק עם זקנו של הדוד, כשלתע נכנסו שני אנשי צבא אוסטריים ולקחו איתם את הדוד. את הדוד העבירו כשבוי מלחמה לוינה. עד שנת 1925 היה הדוד שבו בוינה. אחיו שחי והתבסס כבר בפריז שילם כופר, שילם סכום ניכר, והביא את אחיו אליו לפריז. דוד זה חי בפריז, נולדו לו ילדים והבת התחתנה בגמר מלחמת העולם השנייה עם יצחק אחיו של מנדל.

בית קולנוע ראשון בעיר:

הגרמנים הם שהכניסו את החשמל לקובל. לפני כן לא היה חשמל בעיר. התקינו גנרטור לצרכי המפקדה הגרמנית ועבור הקולנוע שנבנה עבור החיילים הגרמניים. הגנרטור האיר את כל הרחוב בו שכן הצבא וכך נהנו גם היהודים שגרו בסמוך למפקדה מהאור. כאמור את בית הקולנוע הקימו מהלבנים שלקחו מגדר בית הקברות היהודי החדש, זה שברחוב ולדמירסקיה (שם ניכרו הברות, שם נרצחו ע"י הגרמנים הנאציים והאוקראינים, אלו שקובצו בבית הכנסת הגדול כ-25 שנה מאוחר יותר). בימים ההם סרטי הקולנוע היו אילמים, מנדל נזכר איך בתור ילד היה מתגנב לאולם הקולנוע ומציץ בסרטים.

ומומנט נוסף מהעבר הרחוק: 1917, יום ההולדת של הקיסר הפרוסי וילהלם. הילד מנדל עומד ומציץ מבעד לחלון ביתו על התכונה ביום חג זה. תהלוכות מרהיבות, ותזמורות כלי נשיפה של הצבא הדהדו בחוצות העיר.

עונשים וקנסות:

הגרמנים שמרו בקפדנות על הניקיון. אלו היו ימי המגפות, מגפת טיפוס הבטן ועוד. כל משפחת טורצין נדבקה מהמחלה ורק על מנדל המגפה פסחה. רק 10 שנים מאוחר יותר חלה בה מנדל. הגרמנים הסתובבו בין ובתוך הבתים של היהודים וכשמצאו שלא שומרים כלאות על הניקיון היו מגרשים את היהודים הללו לפולניה. הם הטילו קנסות על כאלו שלא ניקו את הרחוב והמדרכה שליד בתם. מנדל נזכר איך בן 5 טיפס פעם על העצים שהיו עמוסים בפרי האגסים והתפוחים. ועל חייל גרמני שתפס אותו בקלקתו, שאל לשמו וגרר את הילד המפוחד אל הבית. אבא נאלץ היה לשלם קנס עבור המעשה הנורא של הילד בן ה-5.

בוץ, כבישים ומדרכות:

ומנדל גם נזכר שעל מנת לספוג בימות החורף את הבוץ היו מפזרים החיילים הגרמנים אבק פחם על המשטח בו חנו מכוונות המלחמה בעלות השרשראות וגלגלי הגומי הקשים. בקובל היו הכבישים מרוצפים באבנים. הגרמנים אילצו את היהודים והאוקראינים לפרק את האבנים ולהעבירם לכביש הלא גמור המוליך לעיר לודמיר, בדרך אל היעד הצבאי הבא שלהם. כבישי העיר מהם נלקחו האבנים צופו בלית ברירה בקרשים ועצים, אשר נרקבו מהר עם השלגים והגשמים והבוץ ונוצרו בכביש מכתשים ובורות. מדרכות העיר היו עשויות מפלטות. ייצור הפלטות נעשה בקובל, בבית החרושת של משפחת אלפרט, שבנו אורי עלה מאוחר יותר לארץ והפך למזכיר הפועלים בהסתדרות.

בונקרים:

ליד בית הטורצינים הגרמנים הקימו להגנתם האישית בונקרים קטנים בעלי שלד מברזל. זו הייתה ההגנה בפני הפצצות תותחי הרוסים. מנדל נזכר שמאוחר יותר בשנת 21 שהפולנים התקדמו לעבר קובל עם רכבת משורינית. על הרכבת היו תותחים שהפגזו את העיר. (רקע: הרוסים הבולשביקים שלטו באותה תקופה על העיר לתקופה קצרה. בשנת 1918, הפולנים נכנסו לראשונה לקובל. הפולנים קיבלו אז לראשונה את עצמאותם. עם המהפכה הבולשביקית (1921) נכבשה קובל שוב למשך כחצי שנה ע"י הבולשביקים, ואחר גורשו הבולשביקים ע"י הצבא הפולני ששלט בקובל עד שנת 1939). בעת כניסת הרכבת המשורינית לקובל משפחת מנדל מצאה מקלט באותם בונקרים אותם בנו הגרמנים במלחמת העולם הראשונה. את ראש השנה היהודי המשפחה חגגה בבונקר. מנדל נזכר באמא שהכינה את חלות החג, אותם הביאה לסעודת החג בתוך הבונקר הגרמני.

רכבות בקובל:

קובל הייתה באותם הימים מרכז הרכבות השני בגודלו בפולניה. את המקום הראשון תפסה העיר ראדום. הרכבות ממזרח למערב, מזרחם לצפון, עברו דרך העיר. היה מבדוק רכבות גדול, מהנדסים פולניים ועובדי רכבת רבים הגיעו לקובל ואיתם אנטישמיות לא מעטה. העובדים הפולנים התרכזו באזור "קובל השנייה" והיה מסוכן להסתובב שם.

האבא בתקופת מלחמת העולם הראשונה התעסק בפרוות ובעורות. היה מקבל את הסחורה מקווקז ושולח אותה ברכבת לגרמניה. כשפרצה המלחמה שלח ברכבת קרון מלא סחורה שאבדה וכל העסק שלו הלך לאיבוד.

חברים לתנועה:

בין חבריו לילדות מציין מנדל את **מונייה מרדכי ושייקה אברוך**. מנדל היה יושב ראש הקבוצה בשומר הצעיר ביחד עם **פיני ואזה**. הבית של הטורציניים לא היה דתי, רק מסורת. האבא התעניין וידע על מה מה שקרה בתנועה. כל הבנים היו חברי השומר הצעיר ורק האחות הגדולה מאשה הייתה חברת בית"ר.

לימודים:

בתחילה למד מנדל ב"חדר" והמשיך בבית הספר היסודי "הרצליה". מאוחר יותר המשיך לימודיו בגמנסייה "קלרה ארליך". למד עם צבי חיים פולישוק כשנה וחצי. מנדל נזכר שמלה, אחותו של פולישוק, למדה בבית הספר התיכון הפולני, הלא יהודי (וזה כנראה מה שעזר לה לחיות בזהות בדוייה בתקופת הנאצים ולהנצל). האח יצחק גמר את גמנסיית "תרבות" (במחזור של ד"ר מרדכי ליברזון – זיו וחנה כהן-פרל). האח הבכור פיני לא למד בגמנסייה, היה חבר בהנהגת השומר הצעיר ועלה ארצה בשנת 1932 לגרעין בפתח תקוה.

אחרית:

כל 3 הבנים עלו ארצה. האחות הבכירה והאחות הצעירה ממנדל נשארו עם ההורים בקובל. אבא שלח מכתב לארץ ממנו הבינו שהבולשביקים (הרוסים) שנכנסו לקובל בשנת 39 הלאימו את ביח"ר לסבון של אבא. ואז אבא החל לקבל משכורת והפך לשכיר בביח"ר שלו. מכתב האב אבד.

כל המשפחה בקובל נרצחה בידי הנאצים ועזריהם.

מנדל ולנה אשתו מצד שמאל. שרה ושמעון צורף במרכז. (מעיובנה של שרה צורף)

דברים לזכרו של מוטל (מרדכי) גוטמן

מוטל, מרדכי גוטמן, נולד בשנת 1912 אח ללייזר, מוישה, אידל, פייגה, רייזל, שרה (האמא שלי) וברל שנולדו אחריו. משפחה ברוכת ילדים הייתה משפחת גוטמן. האבא שמואל גוטמן, השם יקום דמו, היה איש דתי שומר מצוות, עטור זקן וחובש כיפה. בבעלותם הייתה חנות לחומרי בנין ברחוב הראשי, וורשבסקה 35, שפרנסה אותם בכבוד רב.

מוטל היה פעיל חברתית במסגרת גימנסיית "תרבות" ופוליטית במסגרת בית"ר. בשנים 34-35 כיהן בתפקיד הרם של יו"ר קן בית"ר בקובל. בעת ראיון תיעוד עם ד"ר מרדכי זיו, נודעו לי פרטים אלו. אימי ז"ל, שרה לבית גוטמן, לא ספרה הרבה על משפחתה שנספתה, כך שמאוד התרגשתי לקבל מידע שלא ידעתי עליו קודם. כמו כן הוסיף ד"ר זיו, שמוטל היה יפה תואר (זאת ניתן לראות בתמונות) איש כריזמטי, בעל אישיות חזקה, שנולד עם תכונות של מנהיג. תמיד היה מוקף חברים וחברות. נואם מעולה מחזר ורקדן מופלא מאידך. ד"ר זיו זוכר שבאחד מנשפי גימנסיית "תרבות", ארגן מוטל שני שולחנות לחבריו הבית"רים ובמהלך הנשף הם בלטו בשירה אדירה וריקודים סוערים. הוא גם היה ספורטאי מחונן והפגין את כישוריו בהחלקה על נחל הטוריה הקפוא.

אבי יליד צפת, נסע לטיול לקובל, התארח אצל משפחת פוגץ', שאת כתובתה קיבל מידיד קובלאי בארץ וזכה להכיר את אימי. הם נישאו ב18 למרץ 36 ועלו מיד ארצה. כך ניצלה אימי מהטרגדיה הנוראה שפקדה את משפחתה ב42. מוטל שידע את השפה העברית על בוריה, התכתב עם אימי ביידיש ועם אבי בעברית. במכתביו התעניין מאוד על הנעשה בארץ, פוליטית וכלכלית, ותמיד ביקש במכתביו שאבי ישלח לו את העיתון "ירדן" שהיה בית"רי באופיו והוא לעומת זאת שלח לאימי את העיתון הקובלאי "קול קובל".

מוטל תמיד נטל אחריות על הנעשה בבית ובחנות. במכתביו הרבים אל הורי הזכיר לאבי שעליו לדאוג לאימי כבעלה וגם כממלא מקום אביה, שהם צריכים לגור בסביבה של קובלאים כדי להקל במעט על התאקלמותה של אימי בארץ. ואכן הם עברו לגור מאזור שוק הכרמל (שם השפה השולטת הייתה ערבית) לאזור קינג ג'ורג'-זמנהוף בתל אביב. אבי היה מזרחי במוצאו, אבל דיבר אידיש עסיסית כאילו הייתה זו שפת אימו, וכאשר דיבר ערבית, שזו הייתה

לשון הבית, היה משנה באחת את המבטא ומדגיש את ה"ח" וה"ע" כיאה לדובר ערבית. מוטל הבין שלאימי יהיה הרבה יותר קל בסביבה אשכנזית ולכן רמז לאבי לבדוק אפשרות למקום מגורים אחר.

צבי חיים פולישוק סיפר לי על אירוע פיקנטי שחלק עם מוטל וחברים. באחד הימים, בעת סגירת החנות המשפחתית, עבר צבי עם חבריו על פני החנות, ומוטל שלא ראה אותם זמן מה, שמח לקראתם והזמינם על חשבוננו לארוחה בבית ממכר נקניקים. המקום מכר גם נקניקים לא כשרים. הם היו היחידים במקום באותו הערב, שתו בירות ואכלו מיני נקניקים לרוב, ועד שעה מאוחרת שרו שירי ארץ ישראל ושירים פולניים כטוב על ליבם. פולישוק זוכר את המפגש כחוויה מהנה במיוחד.

את הסיפור שמעתי מיד לאחר שאימי נפטרה וכל כך רציתי לשאול אותה, אם ידעה שמוטל, אחיה, אכל מאכלים לא כשרים מחוץ לבית. אצלנו בבית המטבח היה כשר למהדרין. נדהמתי לשמוע שבקובל היו חנויות לא כשרות בבעלות יהודית, אבל מסתבר שקובל הייתה רבגונית ברבדיה החברתיים והדתיים.

מוטל כפי שכבר ציינתי, הרגיש אחריות רבה כלפי משפחתו וטרם כניסת הגרמנים, לא היה מוכן לעזוב את אביו מאחור ולכן לא נמלט.

מוטל היה יהודי גאה, וכאשר ניתנה ההוראה שעל היהודים אסור להלך על המדרכות, הוא לא נענה לצו ושילם על כך בחייו. מספרים שהמוות הטראגי שבר את ליבו של סבא שמואל עד כדי התמוטטות, שממנה כבר לא התאושש.

מוטל תכנן לעלות ארצה ולהצטרף אל אמא שלי, אבל לא הספיק. גם מסיפוריו של האח הצעיר ברל (דב) לבני משפחתו, הצטייר מוטל כאיש אוהב חיים שמיצה את חיי הרגע, את העכשיו, עד תום, כאילו ראה את הנולד, שחייו יהיו כה קצרים.

יהי זכרך מבורך.

רשמה: ציפי בלומברג, בת לשרה מזרחי-גוטמן ז"ל אחות למוטל גוטמן ז"ל.

מרדכי גוטמן י"ד: מכתב ארצה מלפני המלחמה אל יהודה מזרחי בעלה של אחותו שרה:

יהודה חביב!

אני מודה לך מאד על מכתבך שכתבת לי! אנחנו כולנו בפיאק אעפ"י שאצלנו בכל עיר ועיר פרעות של אנטיסמיטים על היהודים. אבל אצלנו בקולקט. אצלנו אין חדשות. אנחנו רק מחכים בכל יום לתשובה מכם. וכאשר אנחנו מקבלים מכתב אתה אינך יודע איך שמחה אצלנו. פשוט חג.

יהודה חביב! השבוע שעבר שלחתי לשרה "קאוולער שטימע" ו"פאציא". כתוב אם אתם קבלתם. את היפזן עוד לא קבלתי. עכשיו אני שולח לכם קאוולער שטימע ופאציא. יהודה אני מבקש אותך מאד. שאתה תכתוב לנו אם כבר אתם גרים בגיפה חדשה. בכלל איך החיים אצלכם. האם אתה יוצא לעבוד. איך בכלל השמימה. מפני שפאתי בעיתון תמונה של שומר יהודי על הנמל בתל-אביב. מי בין הקולקטאים באים אל שרה?

אצלנו בקולקט שבים הרבה מהארץ שבאו. עכשיו היה אצלנו פפר ונתן לנו פריסת שלום והוא ג"כ אמר לנו שאתם צריכים לגור ביחוד. אני גומר את הכתוב. פריסת שלום לכם. פריסת שלום מהאב לאמך ואחותך וכל המשפחה. אולם מרדכי

קטע מהמכתב האותנטי שכתב מרדכי גוטמן:

והליבה חביבו!

אני מודה לך מאד על מכתבך שכתבת לי!
אנחנו כולנו בפיאק אעפ"י שאצלנו בקולקט. אצלנו אין חדשות. אנחנו רק מחכים בכל יום לתשובה מכם. וכאשר אנחנו מקבלים מכתב אתה אינך יודע איך שמחה אצלנו. פשוט חג.

גלויות מקובל הפולנית לפני פרוץ המלחמה והכיבוש הסובייטי

מוטל גוטמן במדי בית"ר

מאשה גרינבלט-הינוך: רישום דמותה

כתב בידיש: אליהו מנדל

תירגם: ד"ר מרדכי זיו

כאן אני רוצה לתקן חוב ולרשום קווים לדמותה של אחת החברות הנאמנות והיותר פעלתניות מבין נשות קובל. זו הייתה מאשה (מאשה'ה) גרינבלט-הינוך. אני זוכר את מאשה משחר הנעורים, מ"השומר הצעיר" בקובל. הקבוצה בה פעלה מאשה'ה התברכה בבנות יפות שהיו מאד מסורות לרעיון הציוני ושבאו ממיטב בתי הספר העבריים בקובל- בית הספר "הרצליה" והגימנסיה העברית "תרבות".

יש לציין כי הבית של אבי המשפחה ברוך (בוליה) גרינבלט הצטיין בפתיחות עבור הרעיון הציוני והתברך בחמש בנות ושני בנים. כל הילדים היו ציונים משחר נעוריהם וחברים בתנועות הנוער הנהדרות שידעה העיר קובל. המשפחה התברכה בעקרת בית, אמא למופת, שהצטיינה גם באפיית כעכים טעימים בימי חמישי (פלעצעלך) עם בצל ופרג, שטעמם היה טעם של גן-עדן.

לא עברו שנים רבות ומאשה הגשימה את הציונות ועלתה ארצה. היא המשיכה במסורת של האמא בחיפה, רח' דוד פינסקי 31. היא כיבדה את הבאים אליהם גם בכעכים וגם בשטרודל קובלאי טעים.

בשנים האחרונות בילינו יחד בערכי מוצאי שבת, או בימי חמישי, בביתה של מאשה עם בלה (בלק'ה) דרוג - לחיים ארוכים, ועם בעלה משה ז"ל. הישיבות של קובל התקיימו בביתה הפתוח של מאשה בחיפה והיא הצטיינה בפעלתנות נמרצת מאד ולתפארת נשות קובל.

והזמן עבר ועשה את שלו... מאשה שלנו לקתה במחלה סעודית קשה ואושפזה במוסד סעודי ברעננה. למרות מגבלות גופניות היא הייתה פעילה בוועד הבית, אהובה ע"י הסגל הסיעודי שתמך בה ועודד אותה ליצירה.

מאשה שנפרדה מאתנו השאירה אחריה ספר נאה של שירה, מפרי כשרונה הפואטי.

זו הייתה מאשה. אשת חייל מי ידע...! **יהי זכרה ברוך.**

שמחת תורה - בחצר של הרבי מטריסק (ז"ל)

בשמחת תורה -
הולכים, כמובן, חברי קבוצת "נגינת"
לחצר של הרבי מטריסק.
שם רעש, צפוף ושמח. ר' יעקב - יצחק
מקדם את פני הבאים, פניו מיוזעים וכולו זורח.
בואו! בואו! הוא מזמין את הקבצנים:
יש בשבילכם סירים מלאים!
יהודי גבוה ורחב כתפיים,
מפנה לעצמו דרך עם הידיים.
ולאט מתחיל הופ! הופ! עם הרגליים, ותכף אחריו
"הכליזמרים" מנגינה חסידית מנגנים.
בהתחלה לאט לאט ואחרי כמה רגעים כלם הופ! הופ!
המנגינה מלהיבה את כלם.
הכל מסוחררים ממשקה ושמחה.
הילדים עם הדגלים מנופפים, רוקעים ברגלים ומוחאים כפיים.
פתאום שומעים: שא! שא! הרבי בא!
הוא לא הולך, הוא מרחף על הרצפה
וכלם פוצחים בשירה אדירה.
"אז דער רבי אלימלך"
עושים מעגל כשהרבי בפנים
ורוקדים ורוקדים עד שהכוחות נגמרים.
לחיים יהודים!
שישו ושמחו בשמחת תורה.

ילדתי הקטנה

לו יכולתי להוריד למענך כוכבים
שתוכלי לפזר מלוא חפניים, משמים.
שמלתך תהיה שזורה בקרני שמש
ותהיי זוהרת כמו בליל אמש.
אפרוש מרבד לרגליך,
להקל על מכאוביך,
אמלא חדרך בפרחים,
מכל הגוונים, ריחניים וצבעוניים.
עם חם לבי - אחמם אותך בימים קרים,
ותמיד אשמר עליך ממרחקים.

יוני 1988

לאחותי

כמה מצער לראות פרחים נבולים.
הם היו רעננים, יפים, זקופים -
עכשיו ראשיהם שמוטים.
בתמהון את מגלה: שכך הם בני האדם.
בהתחלה האדם מלא כח, צעיר ורענן.
אחרי תקופה, עם הזמן,
נהיה חלש, לא מתפקד וקטן.
אבל יש הבדל ביניהם:
פרחים נבולים - לפח זורקים
ובני אדם ממשיכים בסבל ויסורים.

דבורה קוצ'ינסקי - חברת כבוד של קהילת קובל

כתב: אלי מנדל

"אשת חייל מי ימצא? ורחוק מפנינים מכרה/ בטח בה לב בעלה גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה

דרשה שמן ופשתים ותעש בחפץ כפה/ הייתה כאניית סוחר, ממרחקים תביא לחמה

ותקום בעוד לילה ותיתן טרף לביתה וחוק לנערותיה"

כאן אספר על חייה המופלאים של דבורה קוצ'ינסקי ז"ל, אמא של ידזיה- יוכבד ליברזון זיו, רעייתו של ד"ר מרדכי זיו (מוטעלע) ליברזון מקובל. רופא בישראל.

דבורה אשת חייל לתפארת, והבת בזכות עצמה- אשת חיל לדורותינו. בקראי את הספר הביוגרפי של דבורה, נודע לי איך נתנה יד להקמת המשפחה בעיר סקרניביץ, ע"י וורשה.

דבורה ניהלה סלון לתפירה בשביל נשים. כל שנה נסעה לפריז, שמה היו לה שתי אחיות, והביאה מחידושי האופנה הגבוהה. בזמנה החופשי והלא חופשי הייתה מאד פעילה בקהילה של סקרניביץ: בויצ"ו, בבתי ספר יהודיים, באגודות "מתן בסתר", ב"לינת צדק", ב"הכנסת כלה" ובתמיכה בחלוצים לעלייתם ארצה. בעלה היה פעיל במוסדות ציבור וניהל בנק דיסקונט פרטי. גם פעיל היה בהקניית מקצוע ליהודי הקהילה, באגודת בעלי המלאכה וגם נבחר למועצת העיר מטעם הקהילה היהודית.

בתקופת השואה הצליחה דבורה בתושייה ובאומץ ליבה להציל את המשפחה בת 4 הנפשות- בעלה ובת ובן מאובדן ודאי. עם כניסת הצבא הסובייטי העירה, 1.1.1945, יצאו לחופשי וב-1949 עלתה המשפחה ארצה והבת יוכבד-ידזיה כבר נשואה הייתה לד"ר מרדכי ליברזון- זיו מקובל. בארץ הקימה דבורה את משפחתה מחדש. היא הייתה פעילה ב"בנות ברית" ובוועד למען יוצאי סקרניביץ וביתה פתוח לכל. פעלה רבות בהתנדבות ציבורית.

ומה השייכות של סיפורה לקובל? ובכן בהיותה האמא של ידזיה-יוכבד, אשר מצידה תרמה ותורמת רבות למען יוצאי קובל. ביתם של משפחת זיו בחולון, אחר-כך בגבעתיים ועכשיו בכפר-סבא הוא בית פתוח לכל מי שרוצה לשאוף מאווירת קובל עירנו הזכורה לטוב. מרדכי בעלה פעיל למען יוצאי קובל וגם עסקן ציבורי בקנה מידה רחב בארגונים כגון "LIONS" בן שימש בתפקידים בכירים ובנשיאות, וכן פעילות בארגון "בני-ברית".

בעבור זה ראוייה דבורה, האם של יוכבד וחוננת ד"ר מרדכי זיו, לשם כבוד- יהיה זכרה ברוך בין קדושי יהודי קובל לדורותיהם.
ולבת ידזיה-יוכבד יישר כוחך עבור פעילותך בענף תרבות היידיש, בתור דז'יגניסטיט מפוארת בישראל, הממשיכה במסורת ההומור היידישאי מפולין ועד ישראל לנצח!
בשם ארגון יוצאי קובל אני מברך אותך!
אלי מנדל, תל-אביב, יולי 2004.

תודה אהבה ובריאות למשפחת ד"ר מרדכי זיו (רשפ: צבי רז)

הזו גם הזדמנות וגם המקום לברכות ואיחולים לבכיים בשם הנהלת וועד יוצאי קובל לחברנו ד"ר מרדכי זיו ולאשתו היקרה יוכבד.
רק מעטים יודעים על פעילותו הרצופה, העקבית וללא הלאות של חברנו ד"ר מרדכי זיו למען שימור מורשת העיר קובל. ד"ר זיו מקדיש לעבודת הקודש הזו ימים ולילות, שעות על גבי שעות. מעולם לא סירב לבקשתנו ותמיד סיפק לנו את פרי עמלו במהירות וללא דיחוי. מרדכי תירגם למען בני הדור השני של יוצאי קובל הצמאים לדעת מאות מכתבים שנשלחו מהמשפחות בקובל, מההורים ומבני משפחה החרדים והחוששים, הכותבים לילדיהם החלוצים בישראל בעיקר ביידיש, אך גם בפולנית וברוסית. מכתבים הכתובים בכתב חרטומים וביד רועדת, הקשים לפענוח. מכתבים מרופטים מרוב קריאה, המצהיבים מיושן והמוכתמים בדמעות של עצב. מכתבים נרגשים, קורעי לב- מכתבים אחרונים- מכתבי פרידה לפני כניסת הרוצחים הנאציים לקובל והשמדת יהודי העיר. בנוסף על כך מתרגום מרדכי עבורנו כתבות מיידיש וגם כותב מפרי עטו על חברים ומקומות מקובל. לאחרונה מרדכי לקח על עצמו גם תרגום מפולנית של מדריך העסקים של קובל וכתובה על האנשים והמשפחות שמאחורי העסקים- עבודה כבירה בהיקפה.
אשתו יוכבד, כעזר כנגדו- מושכת בחוטים, תומכת בבעלה, פעילה בזכות עצמה ומופיעה ומשמחת אותנו בקטעי הומור במסיבות החנוכה של הארגון. סיפור הינצלותה המופלא של משפחת יוכבד בעת השואה הוא לא יאומן ובלתי נתפס והכל בזכות יוזמתה ותושייתה של האם דבורה ז"ל.

ברל'ה דב גוטמן

כתב: ד"ר מרדכי ליברזון- זיו

אני מרגיש חובה מיוחדת, חובה נפשית, להקדיש כתבה לברל'ה גוטמן, מהבנים היפים והאצילי הרוח של יהדות קובל לדורותיה.

משפחת גוטמן גרה במרכז העיר, בסמוך לעסק הראשי שלהם ברחוב וורשבסקה- חנות למסחר במוצרי ברזל למיניהם: לבנייה, למטבח ולבית בכלל, ולמשק כולו על כל ענפיו.

המשפחה הינה מרובת ילדים, הרוב בנות ומיעוט בנים. בין הבנים התבלט מוטל הבכור וכן

אחיו ברל'ה הצעיר במספר שנים. מוטל הצטיין בצעירותו בניהול חנות הברזל שהייתה

מהמובילות בענף בקובל. כן הצטיין במסירותו לאידיאל הציוני בהיותו חבר מסור ומצטיין

בסניף הראשי של בית"ר בקובל. הוא היה בין החברים שניהלו את עיקר התפקידים הבכירים

בסניף. והסניף שגשג. היו לו ימי זוהר במיוחד עם בואו לקובל פעמיים של המנהיג זאב

ז'בוטינסקי. ברל'ה גם הצטרף בצעירותו לבית"ר קובל ובהיותו נער מלא התלהבות ורגשי

אמונה בכל מה שעשה וחלם לבצע- הצטיין כבית"רי לדוגמא.

הכרתנו באה מנוכחותם של האחים גוטמן, מוטל וברל, בנשפי חנוכה בגימנסיה "תרבות"

בקובל. שנה-שנה עד סגירת הגימנסיה ב- 1.9.39 ע"י הבולשביקים- הם היו האורחים

הראשונים במעלה. תמיד באו עם קבוצה מורחבת של בנות ובנים בני בית"ר ואני הייתי דואג

להם לשולחנות במקום מרכזי באולם לפי בחירתם ורצונם. הייתי מצטרף לשולחנות ולחבורה

העליזה שבאה לשמוח וגם לתרום לקרן ההכנסות בשביל תלמידי וצרכי הגימנסיה העברית

שהייתה רק בהרצתה בבניין החדש ברחוב יורידיקה, הפנייה מוורשבסקה צפונה, בקרבת

הנהר טוריה ומתקני הספורט של "מועדון חשמונאיה" המפורסם.

ריקוד טנגו פותח את הערב בצלילים ערבים ותוססים של תזמורת הג'ז הקובלאית המצוינת.

וברלה וכן אחיו מוטל- אשר היה רקדן מהמובילים- פותחים את נשף חנוכה המסורתית

בגימנסיה "תרבות"- ערב שייזכר בזיכרונם של כל אלו אשר השתתפו בו.

הייתי נפגש עם ברל'ה בטיולי מוצאי שבת וחגים ברחוב הראשי לוצקה בקובל, בקטע הרחוב האמצעי הייתה טיילת העיר. "שלום-שלום", טפיחה בכתף, חילופי רשימים וענייני דיומא וכן ענייני חברות וחברים- היינו מטיילים עד שעת חצות.

פורצת מלחמת העולם השנייה, 1.9.39. לקובל נכנסים הסובייטים וצבאם האדום. החנויות נסגרות. מלאימים ובוזזים את רכושם של יהודי קובל וגם את חנותם של משפחת גוטמן.

עם התקרב חודש יוני 1941, ה- 22 לחודש, פורצת המלחמה בין גרמניה הנאצית ורוסיה הסובייטית-בולשביקית. היטלר נגד סטאלין. עת לברוח מהעיר ולהציל חיי היהודים! המהססים נשארים ונרצחים באקציות בשנת 1941/1942. קובל בלי יהודים.

ברל'ה נמצא בין הבורחים וניצל. בשנות החמישים הוא עולה ארצה ואני נפגש איתו בארץ.

שנינו נשואים והורים לתינוקות. ברל'ה מוצא פרנסתו בעבודה בחנות לכלי חשמל אצל הקובלאי צבי גרינבלט. אחרי שנים עובר לגור לחולון ופותח עסק עצמאי- מכבסה. מתחבר לחיי קהילה שכונתית בחולון, איפה שגם אנו גרים- רח' קוגל-קפלן. ברל'ה ורעייתו מגדלים שתי בנות. ברל'ה מתמסר לעבודה קהילתית ציבורית. מקפיד על מצוות מתן בסתר, גמילות חסדים ומעשר לעניים גם כשמצבו הכלכלי לא היה משופר. מופיע יום-יום למניין ומתפלל כחזן של בית-כנסת. מגלה כשרונותיו וידענותו בתפילות שינק מקובל מבית סבו ואביו וכן מבתי הכנסת בעיר קובל. בוחרים בו להיות הגבאי של בית כנסת חדש בשכונה. נהייה לאהוב ומכובד על המתפללים והם שומרים לו חסד וזיכרון עד היום הזה. בארגון קובל שימש ברל'ה עד לפטירתו כחזן באזכרות ובהנצחת בני הקהילה שנספו. אנחנו- רעייתי ואני וכן בתנו והורי אשתי דבורה ועזריאל קוצ'ינסקי ז"ל נהיינו לידידים קרובים ואוהבים.

יהיה זכרו של בן קובל, אציל כוח זה וצדיק, חי בקרבנו לנצח.

ממוטלה, ד"ר מרדכי ליברזון-זיו.

נ.ב: את השם מרדכי- "מוטלה" בין יוצאי קובל בארץ ישראל קבע עבורי ברל'ה זב ואני נושא שם "מוטלה" באהבה וכבוד לזכרו הברוך של חברי מתקופת הנעורים בקובל ועד ליום אחרון לחייו בארץ. יהי זכרו ברוך לעד בין מיטב הבנים והבנות יפי הנפש ואצילי הרוח והחכמים ובקיאים ברזי התורה והתפילה.

10.8.04

הודעה לחברי הקהילה:

בטכס האזכרה השנה משתתפת לראשונה גם העיר הסמוכה לקובל - לודמיר - אף היא בוהלין.
 עם השנים קהילת לודמיר התדלדלה ולא קם לה דור המשך לעזרת דור המייסדים וקהילת קובל רואה לעצמה חובה קדושה לקיים טכס זיכרון משותף.
 יוזם השיתוף בין הקהילות הוא חברנו אהרון שטיין, יו"ר איגוד ווהלין. ההחלטה לארגון טכס משותף התקבלה פה-אחד בישיבת הוועד ובמשאל טלפוני. בשלב זה השיתוף עם קהילת לודמיר הוא בקיום אזכרה שנתית ביחד. תאריך האזכרה של יהודי קובל נשמר - ו' באלול.
 בעתיד תבדק אפשרות להרחבת שיתוף הפעולה: קיום אזכרה משותפת ביום הזיכרון לשואה ולגבורה (מסורת שנקטעה בשנים האחרונות) בבית העלמין שבחולון ופעילויות נוספות.
 אנו מאמינים שאיחוד טכס הזיכרון יביא תועלת לשני האירגונים.

הנהלת הוועד.

וועד קובל, וועד לודמיר: פגישת הכנת האזכרה המשותפת

כתובת:	ארגון יוצאי קובל בישראל, ת.ד. 81, הוד-השרון 45100
טלפונים:	ציפי בלומברג: 09-7670432 מלי ורנצלבסקי: 03-5705231 צבי רז: 09-7456575

חיפוש קרובים:

כותב אלינו לאוניד גבירצמן (גולדרינג) GVRTSMAN, GOLDRING החי

בארה"ב, היגר מבריה"מ המחפש קרובי משפחה מקובל.

פרטים:

שם אבא: אפריים. נפטר בשנת 1946. האח הגדול של האבא היגר מקובל לארה"ב. האח

הקטן של האבא השתתף במרד גטו וורשה. אחות נוספת מתגוררת באוסטרליה.

האחות הגדולה ויתר בני המשפחה נרצחו בקובל בתחילת המלחמה.

משפחה נוספת:

משפחת שינבאום SHENBAUM הצליחה להמלט לארץ ישראל. חלקם היגרו לארה"ב.

ביניהם מארק שינבאום (חברו של ליאוניד).

כתובת:

LEONID GVRTSMAN

99 KENT STR, # 7105 BROOKLINE

BOSTON

MA 02445

TEL : (617) 277-9560

אנו חוזרים ומפרסמים את ההודעה בדבר אפשרות קיום סיור לקובל. הסיור יוכל להתבצע רק באביב של השנה הבאה. נמסר לנו עד כה על 5 אנשים המעוניינים לקחת חלק בסיור. לקיום הסיור נדרשים לפחות 15 איש.

קיימת אפשרות לארגון

סיור ל 7-10 ימים לקובל ולעיירות נוספות בסביבה ובפולין.

הארגון יעשה ע"י יהורם וולק, בן ליוצאי קובל המתמחה בארגון סיורים

שכאלו. המעוניינים בפרטים נא לפנות ליהורם: טלפון סלולרי 050-329915